

**ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛЬ
УДИРДЛАГЫН АКАДЕМИ**

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН УДИРДЛАГА
(*Онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл*)

2024
№02 [28]

Улаанбаатар 2024

DDC
070.4
X-758

ISSN 2959-7501

*Хэвлэлийн эх бэлтгэсэн: ХҮГ-ын Хэвлэлийн албаны эх бэлтгэгч-дизайнер,
дэд ахлагч Б.Тулга*

Хэвлэлийн хуудас: 14.9

Цаасны хэмжээ: B5

Хэвлэсэн тоо: 10

Хэвлэсэн газар: ДХИС-ийн ХҮГ-ын Хэвлэлийн албанд хэвлэв.

*Дугаарыг эрхлэн гаргаж эмхтгэсэн: ДХИС-ийн Удирдлагын академийн
Онцгой байдлын удирдлага, стратегийн тэнхимийн ахлах багш, дэд хурандаа
А.Баярмөнх*

Хаяг: 210332, Улаанбаатар хот, Баянзүрх дүүрэг, 8 дугаар хороо, Хилчний
гудамж

Утас: 976-70155057

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦИЙН ЗӨВЛӨЛ

Зөвлөлийн дарга: Ц.Азбаяр. Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Нарийн бичгийн дарга: Б.Одбаатар. Цагдаагийн удирдлага, стратегийн тэнхимийн профессор, хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор цагдаагийн хурандаа

РЕДАКЦИЙН ЗӨВЛӨЛИЙН ГИШҮҮД:

Г.Лхагвамаа	Удирдлагын академийн профессор, хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор
Я.Ариунболд	Удирдлагын академийн профессор
А.Гантуул	Удирдлагын академийн дэд профессор
Г.Болор-Эрдэнэ	Удирдлагын академийн ахлах багш, хууль зүйн доктор (Ph.D)
Г.Галбадрах	Удирдлагын академийн дэд профессор
Г.Хосбаяр	Удирдлагын академийн дэд профессор
Ч.Батболд	Удирдлагын академийн ахлах багш, хууль зүйн доктор (Ph.D)
Э.Ууганбаяр	Удирдлагын академийн дэд профессор

БҮТЭЭЛИЙН ХЯНАН МАГАДЛАГАА ХИЙХ ЗӨВЛӨЛИЙН ГИШҮҮД:

Ц.Амгаланбаяр	Удирдахуйн ухааны профессорын судалгааны багийн тэргүүлэх профессор, хууль зүйн доктор
О.Үржин	Удирдахуйн ухааны профессорын судалгааны багийн гишүүн, шинжлэх ухааны доктор
Н.Наранжамц	Удирдахуйн ухааны профессорын судалгааны багийн гишүүн, хууль зүйн доктор
Г.Дамдинцэрэн	Удирдахуйн ухааны профессорын судалгааны багийн гишүүн, хууль зүйн доктор
Д.Булган	Удирдахуйн ухааны профессорын судалгааны багийн гишүүн, хууль зүйн доктор

ХИЛИЙН АЛБАНЫ УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

Ц.Ганболд, Б.Алтанхүү

Хилийн менежментийн болон хил хамгаалах байгууллагын
хөгжлийн чиг хандлага, тулгамдсан асуудлууд 6

Г.Галбадрах

Агаарын хилийн аюулгүй байдлыг хангах зарим асуудал 24

Г.Галбадрах

Хилийн албаны сургалтын хөтөлбөрийг сайжруулах зарим асуудал 33

А.Амгаланбаяр

Тал хээрийн бүсийн хил хамгаалалтад анхаарах зарим асуудал 39

Х.Баясгалан

Хил хамгаалах байгууллагын алба хаагчийн нийгмийн баталгаа,
түүнийг шийдвэрлэх арга зам 43

Ч.Баттулга

Цэргийн сургалтын тухай түүхэн сургамж, өнөөгийн ойлголт 51

Д.Банзрагч

Цэргийн биеийн тамирын бэлтгэлжилтийг сайжруулахад тулгамдаж
буй зарим асуудал, шийдвэрлэх арга зам 61

Б.Жавхлан

Төрийн хилийн бодлогын орчин үеийн стратеги 66

А.Ажилчин

Улсын хилийн аюулгүй байдал нь үндэсний аюулгүй
Байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг болох нь 72

Б.Гомбосүрэн

Хилийн хяналтын байгууллагуудын хамтын ажиллагаанд
тулгамдаж буй асуудалыг шийдвэрлэх арга зам 79

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

Д.Батцогт

Торгох ялын үр нөлөө, практикт анхаарах асуудал 83

Д.Батцогт

Хорих байгууллагын алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангахад
ажлын ачаалал нөлөөлөх нь

91

Д.Батцогт

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэгжилт, цаашдын чиг хандлага

100

Д.Батцогт

Зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг зохион байгуулахад
анхаарах зарим асуудал

118

Д.Оюу

Албадан дуудлага худалдааны эрх зүйн зохицуулалтыг
боловсронгуй болгох зарим асуудал

124

ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

Б.Энхтүвшин

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн гал түймэртэй тэмцэх
албаны тэнхимийн профессор, доктор, дэд хурандаа

136

Ц.Ганчимэг

ДХИС-ийн ОБС-ын Гамшгаас хамгаалах албаны тэнхимийн
профессор, доктор (Ph.D), дэд хурандаа

147

Б.Батзориг

Уул уурхайн аврах ажиллагааны удирдлага зохион байгуулалт

159

ХИЛИЙН АЛБАНЫ УДИРДЛАГА, СТРАТЕГИ

ХИЛИЙН МЕНЕЖМЕНТИЙН БОЛОН ХИЛ ХАМГААЛАХ БАЙГУУЛЛАГЫН ХӨГЖЛИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА, ТУЛГАМДСАН АСУУДЛУУД

Ц.Ганболд

ДХИС, Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, доктор(Ph.D), профессор, хурандаа

Б.Алтанхүү

Стратеги Судалгааны хүрээлэнгийн ахлах шинжээч, хурандаа

Агуулга: Менежмент, хилийн менежментийн тухай ойлголт, томъёолол, агуулга, ач холбогдлыг хүргэх болон хилийн менежмент, Монгол Улс дахь хилийн менежментийн хөгжлийн байдал, тулгамдаж буй асуудлуудыг тодорхойлох, үүний үндсэн дээр шийдвэрлэх шийдлийг сонгоход санал, зөвлөмж хүргэх зорилготой.

Түлхүүр үгс: Менежмент, хилийн /цогц, цогцолбор, хамтарсан, зохицуулалттай/ менежмент, шилжилт хөдөлгөөний бодлого боловсруулах олон улсын төв

Abstract: The goal is to assess the current state of border management in Mongolia, identify challenges, and propose solutions. This involves analyzing management practices and border control measures to improve efficiency and security. Recommendations will be based on the findings to enhance border management in Mongolia.

Key words: Management, border management /complex, joint, coordinated/, The International Center for Migration Policy Development (ICMPD)

Оршил. Менежмент гэсэн ойлголт нь удирдах, жолоодох, манлайлах (manage) гэсэн утга бүхий англи үгнээс гаралтай. Менежментийг үйл ажиллагаа болох талаас нь хялбаршуулан авч үзвэл энэ нь хүмүүсээр ашигтай үйл бүтээлгэх, ажил хэрэг өрнүүлэх урлаг юм.

Ер нь менежментийн уг утга нь байгууллагын зорилгыг тодорхойлж,

түүнд хүрэх арга замыг төлөвлөх, ажиллах хүч, санхүү, материалын бүх нөөцийг ашиглалтыг оновчтой зохион байгуулж, хүмүүсээ шилж сонгох, манлайлах, ажиллах, үйлдвэрлэлийн явц, эцсийн үр дүнд хяналт шалгалт хийх нэгдмэл үйл ажиллагаа юм.

Менежментийн онол, түүний хөгжил нь удирдлагад шууд хамаарагддаг математик, сэтгэл судлал

ба социологи, хүн судлал зэрэг шинжлэх ухааны хөгжлийн зүй ёсны үр дүн.

Менежмент гэдэг үг орчуулгагүйгээр хэвшин идээшиж, хаана ч хэн ч ярьж хэрэглэдэг болсон нь тухайн шинжлэх ухааны ач холбогдлыг өргөж байгаа хэрэг, бас манай амьдралд түргэн нэвтэрч байгааг харуулж байна.

Менежментийн шинжлэх ухаан америк болон өрнөдийн орнуудад хөгжлийн нарийн түүхийг туулж улам нарийсан салбарлан хөгжиж ирсэн. Аливаа шинжлэх ухаан үүсэж хөгжлийн тодорхой үе шатыг дамждагийн адил менежментийн шинжлэх ухаан өөрийн үүссэн цаг хугацаа, үзэл баримтлал, нөхцөл шалтгаан, үр дагавар, орон зайтай юм.

Нэг нь ажиллаж, нөгөөх нь захирч ажлаа хийлгүүлдэг ийм харилцаа бий болсноор удирдлагын шинжлэх ухааны үр хөврөл үүсэж бий болжээ.

Иймээс удирдлагын янз бүрийн хэлбэр, арга барил орон оронд олон зуун жилийн турш хурж хуримтлагдсаар «Менежмент» хэмээх удирдлагыг судалдаг ухаан бие даасан шинжлэх ухаан болтлоо хөгжсөн байна.

Менежментийн шинжлэх ухааныг хамгийн товчоор тодорхойлон хэлбэл, байгууллагыг шинжлэх ухааны үндэслэл бүхий системтэй удирдах онол гэж болох юм.

Удирдагч хүнд байгууллагаа авч явах ур ухаан, урлагийг эзэмшүүлдэг ухаан гэж бас болно¹.

«Манлайллын онол». Удирдлагын манлайллын онол, контингенсийн онол нь хил хамгаалалтын системийн зорилго, зорилт, хүрэх үр дүнг тодорхойлоход ихээхэн ач холбогдолтой².

1648 оны Вестфалын гэрээгээр Бүрэн эрхт “үндэстэн улс” олон улсад анх хүлээн зөвшөөрөгдөж, газар нутаг, хил хязгаартаа бүрэн хяналт тогтоох болсноос эхлэн улс орнууд улсын хилээ хамгаалах төрийн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхдээ тодорхой бүтэц, механизм ашиглаж ирсэн. Тухайн үеийн улсын “хил хязгаар нутаг”-ийн ойлголт өнөө үед “улсын хил”, улам бүр нарийсаж “улсын хилийн шугам” болж илүү тодорхой болсноор улсын хилээ удирдах (менежмент хийх) ажиллагаа нь ч боловсронгуй болж, хилийн менежментийн байгууллагууд нь ч улам бүр төрөлжин хөгжиж ирсэн байна.

“Хилийн менежмент”-ийн үйл ажиллагаанд, нэг талаас, тухайн улсын аюулгүй байдал, хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах, нөгөө талаас, улсын хилээр зорчигч, бараа, бүтээгдэхүүнийг илүү шуурхай нэвтрүүлэх гэсэн хоёр чухал зорилгыг нэгэн зэрэг, тэнцвэртэй, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх шаардлага тавигдаж байдаг.

“Хилийн менежмент”-ийг ямар өнцгөөс харж буй нь тухайн улс орон, байгууллагын тэргүүлэх чиглэлийн зорилгоос хамаардаг. Тухайлбал, НҮБ, Интерпол зэрэг байгууллагын хувьд

¹ Цэнджав, До., Дорж, Т. Хэвлэл мэдээллийн менежмент. -Уб., 2004.

² Мөн тэнд.

үндэстэн дамнасан гэмт хэргээс сэргийлэх зорилгоор аюулгүй байдлын үүднээс “Хилийн менежмент”-ийг сайжруулах асуудлыг хөнддөг бол Олон улсын шилжилт хөдөлгөөний байгууллага, Дэлхийн Банк, Дэлхийн гаалийн байгууллага нь улсын хилээр нэвтрэх зорчигч, бараа, тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг үр дүнтэй, шуурхай байлгах асуудалд гол анхаарлаа хандуулж байна. Ямар ч тохиолдолд улсын хил хамгаалах болон гаалийн байгууллага нь үр дүнтэй “Хилийн менежмент”-ийг хэрэгжүүлэх тулгуур байгууллага болох бөгөөд “Хилийн менежмент”-ийн агуулга нь “харилцаа, хамтын ажиллагаа”, “цогцоор эсхүл нэгдсэн байдлаар хандах”, “Засгийн газрын хэмжээнд хандах” зэрэг асуудлыг агуулах болж байна.

Хилийн менежмент, хөгжлийн чиг хандлага

Хилийн менежментийн зорилго нь улсын хилээр нэвтрэх хууль ёсны хөдөлгөөн чөлөөтэй, шуурхай, хил үүнд нээлттэй байх ёстой боловч үндэсний аюулгүй байдлын үүднээс улсын хилээр хууль бус аливаа хөдөлгөөн нэвтрүүлэхгүй байх аюулгүй байдлын асуудал болно.

Хилийн менежмент

Хилийн менежмент гэж юу вэ? Хилийн менежментийн асуудлыг олон улсад болон дотоодод олон янзаар ойлгож байна. Улсын хилтэй холбоотой чиг үүрэг бүхий олон улсын болон аливаа улсын байгууллагууд өөрсдийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх хүрээнд

Хилийн менежментийг онолын хувьд судлаачид хоёр өнцгөөс харж, хоёр чиглэлээр тайлбарладаг байна. Нэг хэсэг нь улсын хил холбогч байж үзээд нээлттэй, улс оронд ашигтай, улс төр, эдийн засаг эрх зүйн аргаар зохицуулагдаж, төрийн болон бусад байгууллага иргэд хилийн харилцаанд өргөн агуулгаар оролцох ёстой гэж үздэг. Харин нөгөө хэсэг нь хил тусгаарлагч байж, хаалттай, аюулгүй байх ёстой, хилийн аюулгүй байдлыг цэргийн болон аюулгүй байдлын бусад аргаар хангаж, үүнд үндэсний аюулгүй байдлын чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын үүрэг роль өндөр хэмжээнд байх шаардлагатай гэж үздэг. Практикт энэ хоёр хандлагыг ямар нэг хэмжээгээр агуулсан хилийн менежмент оршин байх бөгөөд аль чиглэлд илүү хазайснаас хамаарч тухайн улсын хилийн бодлого, менежмент тодорхойлогдож байдаг байна.

Зураг 1

хилийн менежмент гэдэг ойлголтыг ярьдаг. Тухайлбал, ЕАБХАБ (OSCE)-ын Сайд нарын зөвлөлийн 2005 оны MC (13) шийдвэрээр Хилийн аюулгүй байдал, менежментийн үзэл баримтлал (Border Security and Management Concept)-ыг баталсан билээ. Энэхүү үзэл баримтлалын хүрээнд хилийн

аюулгүй байдалд нэг байгууллага болон нэг нэгжийн зорилго, эрх ашиг биш улс орны болон олон улсын хамтын нийгэмлэгийн эрх ашиг тэргүүн эгнээнд байх ёстой учраас хилийн аюулгүй байдлыг хангахад хамтын ажиллагаа ихээхэн чухал гэж үзэж байна. Энэхүү хамтын ажиллагааг хилийн асуудлаар үүрэг хүлээсэн

байгууллага доторх, тэдгээр байгууллага хоорондын, улс хоорондын хамтын ажиллагаа (Зураг 2) гэсэн хүрээнд авч үзэж байна. Өөрөөр хэлбэл, эдгээр түвшинд хамтын ажиллагаа байгаа үед хилийн менежмент үр дүнтэй байж, хамтын ажиллагаа доголдсон үед хилийн менежментийн үр дүн доголддог байна.

Зураг 2

Эндээс харахад хилийн нэгдсэн менежмент буюу хилийн аюулгүй байдлыг хангах нэгдмэл тогтолцоо гэдэг нь хилийн асуудлаарх хамтын ажиллагааны асуудал болж харагдаж байна. Хилийн нэгдсэн менежментийг зарим тохиолдолд *зохицуулалттай менежмент* гэдэг ойлголтын хүрээнд дэлхийн олон улсад хэрэгжүүлж байна.

Тухайлбал, Европын холбооны улсуудын хувьд хилийн нэгдсэн менежмент гэж байхад холбооны түвшинд биш харилцаатай орнуудын хувьд хилийн зохицуулалттай менежментийг хэрэгжүүлж байна. Европын холбоонд Фронтекс (Frontex-European agency for operational cooperation at the external borders of the

European Union member states) - Европын хилийн болон эргийн хамгаалалтын агентлаг энэ менежментийг хэрэгжүүлэх бөгөөд хил дамнасан шилжилт хөдөлгөөн нэмэгдэж, гэмт хэрэг, зөрчил, олон улсын эдийн засаг улам бүр тэлж буй үед улс орны болон олон улсын түвшинд хилийн асуудал хариуцсан байгууллагуудын үйл ажиллагааг зохицуулах, уялдуулах шаардлага зайлшгүй бий болж байна гэж үзэж байна.

Хилийн нэгдсэн менежментийг “Нээлттэй боловч найдвартай, хяналттай, аюулгүй хилтэй байх зорилтыг хангахын тулд үр дүнтэй, ашигтай, зохицуулалттай хилийн

менежментийг бий болгох хилийн аюулгүй байдал, худалдааны асуудал хариуцсан бүхий л холбогдох эрх бүхий байгууллага, агентлагуудын улс орны болон олон улсын хэмжээний зохицуулалт, хамтын ажиллагааны замаар үр дүнтэй, зохицуулалт сайтай хилийн менежмент байгуулах зарчим юм” гэж тодорхойлсон байдаг.

Энэ нэр томьёо нь янз бүрийн оролцогч талуудын ашиг сонирхол, чиг үүргийн тэнцвэрийг хадгалан /хууль дүрэм мөрдөн сахих шаардлагад нийцүүлэн/ худалдаа болон зорчигчдын урсгалыг илүү үр дүнтэй удирдан зохицуулах зорилгоор хилийн хяналтын дотоодын болон олон улсын байгууллагууд ажлаа уялдуулан зохицуулах арга хэмжээг илэрхийлдэг.

“Хилийн зохицуулалттай менежмент” гэдэг нэр томьёонд:

- Мэдээлэл солилцох;
- Нэгдсэн барилга байгууламжтай байх;
- Байгууллагууд хоорондоо нягт хамтран ажиллах;
- Нэг нь нөгөөдөө захиргааны эрх мэдлээ шилжүүлэх;
- Ажилтнуудынхаа чиг үүргийг дамнуулж солих зэргийг хамруулж ойлгодог байна.

Мэргэжлийн хэллэгт хилийн менежментийн үзэл баримтлал гэсэн томьёог “Нээлттэй боловч аюулгүй хил” утгатайгаар хэрэглэх нь түгээмэл хэдий ч Хилийн зохицуулалттай менежмент (Coordinated Border Management, CBM), Хилийн орчин үеийн менежмент (Modern Border Management, MBM) зэрэг томьёог илүүтэй ашиглаж хэрэглэх болсон.

“Цогц” гэдэг үг нь хоёр буюу хэд хэдэн агентлагийг нийлүүлэх гэсэн утгатай бөгөөд энэ нь зарим улс /Тухайлбал, Хил хамгаалалт, гаалийн байгууллага нь хамт нэг удирдлагад ажилладаг АНУ/-ын нөхцөлд тохирч байсан бол өөр бусад олон орны нөхцөлд тохирохгүй байсан юм.

Хилийн /цогц, цогцолбор, хамтарсан/ менежмент гэсэн нэр томьёог дээрх ойлголтыг зарим судлаачид хамгаалж байгаач “Хилийн зохицуулалттай менежмент” нэр томьёог ашиглахыг илүүд үзэж байгаа. Гэхдээ үзэл баримтлалын томьёолол нь чухал бус боловч хилийн менежментийн бүх үзэл баримтлалд “Зохицуулалт”, “Хамтын ажиллагаа” гэсэн хоёр үндсэн агуулга нь хадгалагдаж байдаг онцлогтой.

Хилийн цогцолбор менежментийн гол элементүүд нь хууль, эрх зүйн ба зохицуулалтын тогтолцоо, байгууллагын тогтолцоо, менежментийн холбогдол бүхий тухайлбал, хилийн шалгалт, хяналт, худалдааг дэмжих, шилжин суурьших хөдөлгөөн, байгууллагын дотоодын, хоорондын болон олон улсын хамтын ажиллагаа зэрэг үйл ажиллагааны болон техникийн асуудлууд хамрагддаг. Түүнчлэн эрсдэлийн дүн шинжилгээ, гэмт хэргийг тагнах болон мөрдөн байцаах, хамтарсан арга хэмжээ, хүний нөөц болон сургалт, авлигаас сэргийлэх, дэд бүтэц, техник төхөөрөмж, мэдээллийн технологийн системүүд зэрэг асуудлуудыг харгалзан үздэг.

Хилийн зохицуулалттай менежментийн гол үзэл санаа нь

зорчигч, ачаа барааны эргэлтийг хөгжүүлэхийн зэрэгцээ хил дамнасан гэмт хэрэг, улсын аюулгүй байдал, хэв журам, эдийн засаг болон нийгмийн эрүүл мэндэд аюул учруулахаас хамгаалахад оршдог. Эдгээр зорилтуудыг биелүүлэхийн тулд

хилийн менежментэд хамаарал бүхий бүх байгууллагуудын хамтран ажиллах, мэдээлэл солилцох, ажлын бүх талын зохицуулалт хийхийг шаарддаг.

Зарим олон улсын байгууллагуудын Хилийн менежментийн ойлголт ялгаатай байна.

Хүснэгт 1

№	Олон улсын байгууллагын нэр, хилийн менежмент хариуцсан нэгж	Хилийн менежментийн зорилго, ойлголт
1	OSCE Хилийн менежмент Хилийн менежментийн штабын коллеж, Душанбе	Хууль ёсны аялал, худалдааг хөнгөвчлөх, хүний эрхийг хамгаалах, хүн хоорондын харилцааг дэмжих замаар Хилийн менежмент, аюулгүй байдлыг дээшлүүлэх зорилготой.
2	НҮБ-ын Хар тамхи, гэмт хэргийн алба Хилийн менежмент	Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд хамгийн чухал зүйл бол үр дүнтэй хилийн хяналттай байх явдал бөгөөд энэ зорилгоор бүс нутгийн интеграци, хилийн менежментийг сайжруулах зорилготой.
3	Европын Холбооны Евро-Комиссын Шилжилт хөдөлгөөн Нэгдсэн Хилийн менежмент (FRONTEX)	Хилийн хяналт, эрсдэлийн үнэлгээ, мэдээлэл солилцоо, агентлаг хоорондын хамтын ажиллагаа, орчин үеийн дэвшилтэт технологийн ашиглалт зэргийг багтаасан Европын Нэгдсэн Хилийн менежментийг хэрэгжүүлэх.
4	ИНТЕРПОЛ Хилийн менежмент	Хүн, бараа, бүтээгдэхүүн агаар, газар, усан хилээр нэвтрэх нь маш хялбар болсон энэ үед улсын хилийг хууль бусаар ашиглах явдлаас сэргийлэх зорилготой. Хилийн аюулгүй байдлын хангах нь үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх нь чухал чиг үүрэг.
5	ICMPD Олон улсын шилжилт хөдөлгөөний бодлого хөгжүүлэлтийн төв	Хилийн менежмент гэдэг зөвхөн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа биш харин эдийн засаг, нийгмийн

	Хилийн менежмент, Аюулгүй байдал	хөгжил, худалдаа, харилцаа, хилийн орон зайн ард түмний асуудлыг багтаасан цогц ойлголт. Агентлаг дотор, агентлаг хооронд, улс хоорондын гэсэн гурван түвшний Нэгдсэн Хилийн менежмент гэдэг загварыг суурь болгоно.
6	Дэлхийн банк Хамтын ажиллагаатай хилийн менежмент	Хилийн менежментийг сайжруулах замаар хил дамнасан хууль ёсны худалдааг шуурхай, хялбар болгох.
7	Дэлхийн Гаалийн байгууллага Зохицуулалттай Хилийн менежмент	Худалдаа, зорчих урсгалыг илүү үр дүнтэй удирдах асуудлыг хууль дүрмийн шаардлагатай тэнцвэржүүлэх зорилготой, гадаадын болон дотоодын хилийн хяналтын байгууллагуудын зохицуулалттай хандлага.
8	Дэлхийн Худалдааны байгууллага Хилийн албаны зохицуулалт	Гадаадад болон дотоодод хилийн агентлагуудын үр дүнтэй харилцаа, хамтын ажиллагаа

Хэдийгээр Монгол Улсын хувьд хилийн менежментээс илүү хил хамгаалалт гэсэн нэр томъёог нийтлэг ашиглаж, улсын хил хамгаалалтын асуудлыг хөнддөг боловч сүүлийн үед хилийн аюулгүй байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал гэсэн нэр томъёо төрийн бодлогын болон эрх зүйн баримт бичгүүдэд тусгалаа олж, онол, практикт ашиглагдах болсон. Тухайлбал, Монгол Улсын Үндсэн хуульд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, улсын хил халдашгүй дархан байх тухай зарчим агуулагддаг³ бол 2002 онд УИХ-ын 20 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын Төрөөс хилийн талаар

баримтлах бодлого” баримт бичигт Монгол Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал болон хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал гэсэн нэр томъёонуудын агуулгыг тодорхой тусгасан.

Хилийн халдашгүй дархан байдал нь улсын хилийн шугам хууль бусаар өөрчлөгдөхгүй байх, хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээ зөрчигдөхгүй байх явдлаар хангагдах бол Хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал нь Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдал, язгуур ашиг сонирхол тухайн нутаг дэвсгэрт хангагдсан байдлаар тодорхойлогдох юм. 2016 онд

³Монгол Улсын Үндсэн хууль, 4-р зүйл, 1992 он

батлагдсан Хилийн тухай хуульд Хилийн аюулгүй байдал гэж улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах, гадаад, дотоод таатай нөхцөл баталгаатай хангагдсан байхаар тодорхойлсон.

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого маань өөрөө Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах бодлогын салшгүй хэсэг бол Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдал нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын нэг хэсэг болно. Харин улсын хил хамгаалалт нь хилийн аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээний салшгүй хэсэг юм. Эндээс харахад хилийн аюулгүй байдлыг хангах асуудал нь улсын хил хамгаалалтаас агуулгын хувьд өргөн бөгөөд зөвхөн хил хамгаалах байгууллагын үйл ажиллагаагаар хязгаарлагдахгүй нь тодорхой байна.

Тэгвэл “Хилийн менежмент”-ийг Монгол Улсын эрх ашгийн үүднээс хэрхэн тодорхойлох вэ?

Улсын хил хамгаалалт нь улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах, Монгол Улсын хилийн хууль тогтоомж, хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээг хэрэгжүүлэх, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, таслан зогсоох зорилгоор улсын хилийн зурвас, боомт, бүс, хил орчмын нутаг дэвсгэрт улсын хилийн болон хил орчмын дэглэмийг сахиулах, зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх, цэргийн, инженер-техникийн, мэдээлэл технологийн, тагнуулын, хилийн төлөөлөгчийн арга хэмжээг хослуулан явуулж байгаа үйл

ажиллагаа нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагын үйл ажиллагаа байдаг. Тэгвэл бол “Хилийн менежмент” нь улс орны нийгэм, эдийн засаг, аюулгүй байдлын нөхцөл байдалд нийцүүлэн хилийн асуудлыг удирдах, зохион байгуулах өргөн хүрээтэй, төрийн дээд түвшний асуудал болж байна.

Монгол Улсын Хилийн тухай хуулийн 5.3-д “Хилийн аюулгүй байдал нь ...төрийн эрх бүхий байгууллагуудаас нэгдмэл бодлого, харилцан уялдаатай явуулж байгаа улс төр, эрх зүй, дипломат, эдийн засаг, экологи, тагнуул, улсын хил хамгаалалтын цогц үйл ажиллагаагаар хангагдана”, 5.4-д “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлэх, байгууллага, иргэдийн үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг хангах асуудлыг Монгол Улсын Засгийн газар хариуцна” гэж заасан.

Мөн үүнтэй яг ижил агуулгатай заалт Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын 1.9-д “улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлэх, байгууллага, иргэдийн үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, хилийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг хангах асуудлыг Засгийн газар хариуцна”;

3.1-д Хилийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг зохион байгуулж удирдах, түүнийг хэрэгжүүлэгч байгууллагын

санхүүжилт, материал техникийн хангамжийн норм хэмжээг тогтоох, хуулиар олгогдсон эрх хэмжээний дагуу хилийн асуудлаар олон улсын гэрээ хэлэлцээр байгуулах зэрэг асуудлыг Засгийн газар хариуцан хэрэгжүүлэх” гэж тус тус заасан нь өнөөгийн манай нөхцөлд “Хилийн менежмент”, түүний хүрээ, хэрэгжүүлэх субъектийн эрх зүйн үндэс гэж үзэж болохоор байна.

Өөрөөр хэлбэл, Засгийн газар нь төрийн гүйцэтгэх дээд байгууллага байж, хуулийн биелэлтийг зохион байгуулж, аж ахуй, нийгэм, соёлын байгуулалтыг удирдах төрийн менежментийг хэрэгжүүлэгч дээд

субъектийн хувьд Хилийн менежментийг улс орны хэмжээнд хэрэгжүүлнэ. Засгийн газраас хилийн асуудлаар явуулж буй бүхий л үйл ажиллагааг “Хилийн менежмент” гэж үзэж болохоор байна. Иймд “Хилийн менежмент” гэдэг нь төрөөс хилийн талаар явуулж буй цогц үйл ажиллагаа учраас энд Хил хамгаалах байгууллага төдийгүй Гааль, эрүүл ахуй, хорио цээр, Гадаадын иргэн түүнчлэн ГХЯ, БОАЖЯ, ЗХЖШ, ТЕГ, ЦЕГ гэх мэт хилийн талаар тодорхой хүлээсэн үүрэгтэй төрийн бусад олон байгууллагын үйл ажиллагааны нэгдлийг хилийн менежмент гэж ойлгох ёстой болж байна

Зураг 3

Хилийн менежментийн хөгжлийн чиг хандлага

Орчин үеийн хилийн менежментийн шинэчлэл нь уламжлалт шинэчлэлээсээ ихээхэн өөр, нэгдсэн, цогц, Засгийн газрын хэмжээний

Түүнчлэн орчин үеийн хилийн менежментийн шинэ парадигм хэрэгтэй

хандлага байх ёстой гэж үзэж байна. Үүнд нэгдсэн хилийн менежментийн асуудал яригдаж байгаа үед хилийн асуудлаар үүрэг хүлээсэн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, уялдаа чухал болж байна.

болж байна. Тухайлбал, Зохицуулалттай хилийн менежмент,

Хилийн хяналтын нэг зогсоол, нэг цонхны, Нэгдсэн, Уялдаатай, Хамтарсан, Зохицуулалттай хилийн менежмент гэсэн ойлголт, нэр томьёо гарч ирж байна. Хилийн менежментийг явуулахад дэс дараатай хандах (Structured approach to border management), хүний нөөцийг илүү үр дурдаж болно.

бүтээмжтэй ашиглах (More efficient usage of human resource), эрсдэлийн удирдлагыг нэвтрүүлэх (Risk management), оролцогч талууд нь өөр өөрийн зорилгоо биелүүлэх боломжтой байх (Stakeholders benefits) зэргийг эхний ээлжид

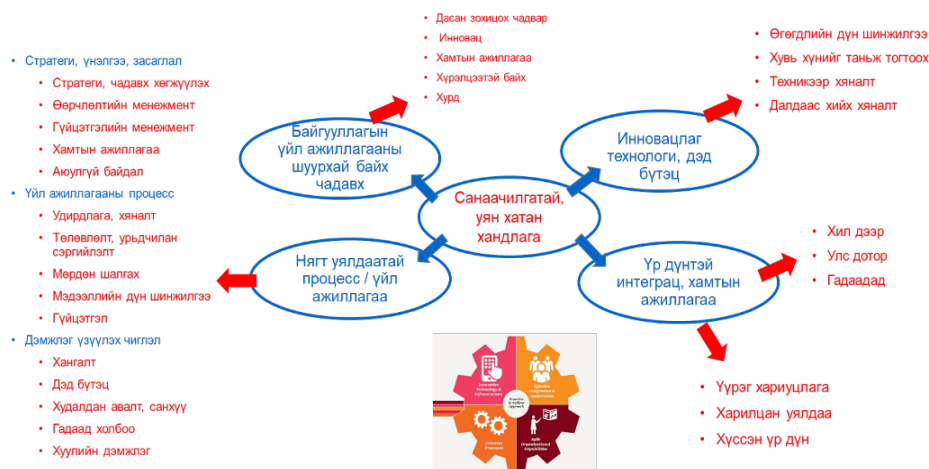
Зураг 4.

Нөгөө талаас шинэлэг хилийн менежментийг хэрэгжүүлэхэд юуны түрүүнд улс орны хэмжээний манлайлал, стратегийн шинэ алсын хараа, улс төрийн хүчтэй хүсэл эрмэлзэл зайлшгүй шаардлагатай болж байна.

Мөн үндэсний хэмжээний хилийн менежментийн загварыг тухайлан гаргах нь чухал асуудал болж байгаа юм. Үүнд гурван гол зүйлд анхаарлаа хандуулах нь зайлшгүй болно. Тухайлбал, **нэгдүгээрт**, бодлого боловсруулагчдын зүгээс хилийн менежментийн уламжлалт элементүүдэд зарцуулах нөөцийг шинэ тутам, тухайлбал, IT-д суурилсан технологид хэрхэн тэнцвэртэйгээр ашиглах, шинэ технологид зориулахдаа түүний сул талыг хэрхэн бууруулах

асуудал, **хоёрдугаарт**, хилийн менежментийг хөгжүүлэх бүхий л арга хэрэгсэл нь хуулийн хүрээнд байх ёстой болно. Ялангуяа энэ нь хувь хүний давтагдашгүй өгөгдлийг авах, тараах, ашиглах зэрэгт илүү хамааралтай юм. **Гуравдугаарт**, хувийн хэвшлийн хөрөнгө, ноу-хау нь хилийн менежментийн технологийг хөгжүүлэхэд зайлшгүй чухал гэдгийг тооцох зэрэг асуудал чухлаар тавигдаж байна.

Австралийн PWC байгууллагын тооцсоноор, Хилийн менежментийн хөгжилтөд “Санаачилгатай, уян хатан хандлага” - ийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх нь хилийн менежментийн цаашдын хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлно гэж үзэж байна.

“Монгол Улсын хилийн менежментийн тайлан”-г Монгол Улсын хилийн менежментийн тогтолцооны үндсэн үзүүлэлтүүд болон хэрэгцээг тодорхойлох, хилийн менежментийг ирээдүйн хөгжил, шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхэд Монгол Улсын Засгийн газарт дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор 2013 онд Монгол Улс дахь НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн хүсэлтээр Австри Улсын Вена хот дахь Шилжилт хөдөлгөөний бодлого боловсруулах олон улсын төв (ШХББОУТ, ICMPD) хийсэн байдаг.

Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдал, хилийн менежменттэй ямарваа нэгэн байдлаар холбогдох ГИХА, ГЕГ, ХХЕГ, ХСИС, ХЗДХЯ, ЦЕГ, Хар тамхи, мансууруулах бодистой тэмцэх хэлтэс, АТГ, Шинэчлэл, Төр-хувийн хэвшлийн түншлэлийн газарт судалгаа явуулсан байдаг.

Гол дүгнэлт, үнэлгээ нь:

Монгол Улсын хилийн менежмент нь үндсэндээ хилийн орчин

үеийн менежментийн зарчимд тулгуурласан байна.

Хилийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааны түвшин, бодлогын зохицуулалтын уялдаа, байгууллагуудын чадавхыг хөгжүүлэх, мэдээллийн технологийн ашиглалт, эрсдэлийн менежмент болон дүн шинжилгээний ажил харьцангуй сул байгаа нь үнэлгээний явцад тогтоогдов.

Ялангуяа хилийн шалгалт, хяналтын үүргийг гүйцэтгэх, эрсдэлийн үр дүнтэй шинжилгээ хийх, байгууллага хоорондын хамтын ажиллагааны асуудал, тухайлбал, үүрэг хариуцлага болон эрх зүйн хуваарилалт хийх, харилцан ажиллагаа ба мэдээлэл солилцоог зохион байгуулах, мэдээллийн нэгдсэн санг ашиглах зэрэг ажиллагаа зохицуулалт ихээхэн сул байна. Түүнчлэн хүний болон санхүүгийн нөөц, дэд бүтэц, шаардлагатай барилга байгууламж, техник хэрэгсэл зэрэг нэн чухал ач холбогдолтой бус боловч

шийдвэрлэвэл зохих асуудлууд байна гэсэн дүгнэлт гаргасан.

Хэдийгээр өнөөгийн тогтолцоо нь зорилтоо хэрэгжүүлж байгаа боловч Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийг даган хилийн менежментийг боловсронгуй болгох тулгамдсан шаардлага байна гээд, үүнийг хэрэгжүүлэхдээ хоорондоо уялдаа муутай, олон янзын хэрэгцээ шаардлага, улсын эдийн засаг, улс төрийн нөхцөл, хилийн цогцолбор менежментийн үзэл баримтлалын сонголтыг харгалзана.

Хамгийн гол нь хилийн цогцолбор менежментийг нэвтрүүлэхдээ, хэрэгжүүлэхдээ улс орныхоо дотоодын бодит нөхцөл байдалд нийцүүлэх нь чухал болохыг анхааруулсан.

Хилийн менежментийн тодорхой агентлагийн үйл ажиллагааны ерөнхий үнэлгээг гаргасны дараа эдгээр байгууллагын тодорхойлсон тэргүүлэх чиглэлийг үндэслэн ирээдүйн хөгжлийн зарим зөвлөмжийг оруулсан. Зөвлөмжүүдэд хэрэгжүүлэх бодит арга хэмжээний санал, салбар, үйл ажиллагааг тусгасан.

Аргачлал

Монголд ажиллах хугацаанд үнэлгээний баг нь аргачлалын хүрээнд хууль эрх зүйн тогтолцоо, байгууллагын тогтолцоо, захиргаа удирдлага, үйл ажиллагаа, мэдээллийн менежмент зэрэг таван гол чиглэлээр, шаардлага гарсан тохиолдолд эрсдэлийн дүн шинжилгээ болон холбогдох бусад чиглэлээр үнэлгээ хийв. Хилийн менежментийн талаар хийсэн үнэлгээ, зөвлөмжийг

тайлангийн үндсэн хэсэгт тусгасан ба аргачлалын дагуу хилийн гол агентлагуудын үйл ажиллагаанд анхаарлыг хандуулж, холбогдол бүхий бусад байгууллагуудыг зөвхөн хэрэгцээтэй нөхцөлд хамруулсан болно (бүлэг 9).

Үнэлгээний баг нь Монгол Улсын хилийн менежментийн тулгамдсан болон дунд хугацааны чадавхыг хөгжүүлэх шаардлага, хэрэгцээнд иж бүрэн үнэлгээ хийхийг зорив.

Өнөөгийн бодит байдал, бүтцэд хийсэн үнэлгээ:

А.Зохицуулалтын тогтолцоо

- Хилийн менежмент, худалдааг дэмжих бодлого, хамтын ажиллагааны гэрээ хэлэлцээрийн үнэлгээ;

- Хууль эрх зүй, зохицуулалтын тогтолцооны мониторинг ба хэрэгжүүлэлт- сорилт болон сул талууд;

- Хилийн менежменттэй холбоотой бодлогыг тодорхойлох үндэсний тэргүүлэх чиглэлүүд, ирээдүйн чиглэлүүд.

В.Байгууллагуудын тогтолцоо

- Хилийн менежменттэй холбогдол бүхий Монголын агентлагуудын үйл ажиллагааны зорилт, үүрэг, хариуцлагын үнэлгээ;

- Хилийн менежменттэй холбогдол бүхий агентлагуудын үйл ажиллагааны дотоод зохицуулалтын механизм, байгууллага хоорондын ажиллагаа, сорилт болон сул талуудын үнэлгээ;

- Өнөөгийн зохицуулалтын механизмуудын үнэлгээ;

- Хилийн менежментийн төвлөрсөн механизмууд (мэдээллийн сан, зохицуулалтын механизм болон хариуцах байгууллагууд, үйл ажиллагааны санал, зөвлөмж, удирдамжууд, тогтсон практик г.м.)-сорилт болон сул талуудын үнэлгээ;

- Хилийн менежменттэй холбогдол бүхий олон улсын түншүүд болон гуравдагч этгээдтэй харилцах зохицуулалтын механизмуудын (олон улсын байгууллагууд, хэрэгжүүлэгч түншүүд) үнэлгээ.

С.Үйл ажиллагаа

Хилийн менежменттэй холбогдол бүхий агентлагуудын үүрэг зорилго, бүтэц, үйл ажиллагааны хэрэгжилтийн үнэлгээ. Үүнд:

- Бүс нутгийн зорчигч тээврийн орох/гарах зөвшөөрөл, агаарын болон газрын боомтуудын ажиллагаа;

- Холбогдох үйл ажиллагааны санал, зөвлөмж, заавар, удирдамжууд-өнөөгийн хэрэгцээ болон шинэчлэх шаардлага;

- Хөдөлгөөний хяналт болон сэрэмжлүүлгийн бүс нутгийн зохицуулалт;

- Хяналтын үүрэг (баримт бичгийн шалгалт, хуурамч баримт бичгийг тогтоох);

- Бүс нутгийн хэмжээнд мөрдөн байцаах болон тагнуулын мэдээлэл цуглуулах, зохицуулах ажиллагаа явуулах;

- Аюулгүй байдлыг хангах үүрэг, тогтолцоо.

Д.Захиргаа, удирдлага

Хүний нөөцийн үнэлгээ:

- Ажилд томилох, ёс суртахуун болон зохион байгуулалтын бүтэц, ажлын хуваарилалт болон ачаалал;

- Ажлын байрны болон менежментийн ур чадварыг дээшлүүлэх сургалт (анхан шатны, шат дараалсан болон тэргүүлэх чиглэлийн);

- Аудит, мөрдөн байцаах ажиллагаа, байгууллага хоорондын ажлын уялдаа;

- Цалин хөлс, ажлын байрны шаардлага, стандарт зэрэг ажлын нөхцөл;

- Үнэт зүйлс болон ажиллагааны хэм хэмжээ;

Е.Мэдээлэл солилцоо ба мэдээллийн технологи

- Хилийн менежментийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх зорилго бүхий мэдээллийн технологийн орчны үнэлгээ;

- Бүтцийн үнэлгээ;

- Мэдээллийн технологийн аюулгүй байдлын орчин (нэвтрэх хэлбэр, мэдээллийн ашиглалт, хадгалалт, архив, г.м.);

- Мэдээллийн технологийн орчны менежмент болон удирдлага (мэдээллийн сан, лиценз, техникийн дэмжлэг, сангийн зохицуулалт, системийн ажиллагаа);

- Мэдээллийн технологийн шинэчлэл болон шилжүүлэлтийн менежментийн тогтолцоо;

- Мэдээллийн технологийн хяналт, шалгалтын чадавх болон орчин;

- Мэдээллийн технологийн ур чадварын цогц;

Г.Чадавхыг бэхжүүлэх шаардлага

Үнэлгээний баг нь хилийн менежментийн ирээдүйн хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох, хэрэгжүүлэх төслийн бодит нөхцөл байдлыг тогтоохыг зорив.

Дараах асуудлыг харгалзав:

- Холбогдох хууль, журам, бодлого болон үйл ажиллагаа;

- Жилийн тайлан, байгууллагын төлөвлөгөө болон сэдэвчилсэн тайлангууд;

- Боловсон хүчнийг бүрдүүлэх ажиллагаа, тэдний мэргэжлийн чадавх, нөөц болон нөхцөл;

- Мэдээллийн технологийн болон дагалдах хэрэгслийн боломж;

- Зорчигч хөдөлгөөн, паспорт болон иргэншлийн мэдээлэл;

Монгол Улсад хилийн менежментийг хөгжүүлэх хэрэгцээ шаардлага байгаа бөгөөд хилийн хамгаалалттай холбогдол бүхий агентлаг тус бүрийн чадавх, оролцоо зохих түвшинд байна. Иймд хэрэгжүүлэх арга хэмжээг шаардлага, холбогдох мэдээлэлд тулгуурлан сонгох хэрэгтэй.

ДГБ, ФРОНТЕХ, АХБ зэрэг олон улсын байгууллагууд, мөн ОХУ, БНХАУ-ын засгийн газартай түншлэл, зохицуулалтын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх нь тодорхой тохиролцоонд хүрэхэд ач холбогдолтой байж болох юм.

Дараах дүгнэлт, санал, зөвлөмжийг тусгажээ:

1. Улсын хэмжээнд хилийн менежментийн цогцолбор стратегийг боловсруулах шаардлагатай байна. Стратегид хилийн менежменттэй холбогдол бүхий бүх байгууллага

нэгжийг хамруулан, Монгол Улсын засгийн газрын үндсэн зорилтыг тодорхойлох нь зүйтэй. Одоогоор Монгол Улс хилийн менежментийн стратегигүй байгаа нь зорилго, зорилтыг тодорхойлоход хүндрэл учруулж байгаагийн зэрэгцээ холбогдох байгууллагууд нь нэгдсэн ойлголтгүй байна.

2. Стратегийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр байх ёстой.

3. Засгийн газрын түвшинд зохицуулалт, хамтын ажиллагааны тогтвортой механизм бүрдүүлэх шаардлагатай байна. Монголын хувьд агентлагуудын үйл ажиллагааг төвлөрүүлэн зохицуулах яам хоорондын хороо байгуулах нь оновчтой шийдэл байж болох талтай. Тус хороо нь стратегийг боловсруулах болон хэрэгжүүлэх ажилд мониторинг хийх үүрэгтэй байвал зохино. Шаардлагатай нөхцөлд ажиллагааг бүсийн, орон нутгийн түвшинд хэрэгжүүлэх зохицуулалтын салбар нэгжүүдийг байгуулж болно.

4. Хууль эрх зүйн үндсэн тогтолцоо бүрдсэн гэж хэлж болно. Хилийн бүх байгууллагууд холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа хэдий ч зарим тохиолдолд хэрэгжүүлэлтийг зохицуулах журам заавар зэрэг хавсралт баримт бичиг боловсруулагдаагүй нийтлэг дутагдал ажиглагдав.

5. Монгол Улс нь өөрийн хилийн шугамыг тогтоож, хоёр хөрш ОХУ, БНХАУ-тай холбогдох хэлэлцээр байгуулан баталгаажуулсан нь нэн

чухал ач холбогдолтой, хилийн шугамтай холбоотой ямарваа нэгэн шийдэгдээгүй асуудал, маргаангүй болно.

6. Зорчигч, бараа эргэлтэд бэрхшээл учруулж буй гол асуудал байгууллага хоорондын уялдаанд оршиж байна. Ажлын уялдаа муу, эсвэл зөв зохистой хөгжөөгүйн улмаас хилийн ажилтнууд үүргээ хэрэгжүүлэхэд хүндрэл учирч байна.

Тухайлбал, Замын-Үүдийн боомтын үйл ажиллагааны журам тодорхой бус, мэргэжлийн чиглэгдсэн ажиллагааны гэхээс өдөр тутмын хэвшмэл үйл ажиллагааг зохицуулах үүрэгтэй байна. Иймд хилийн байгууллага бүр өөрийн үйл ажиллагааг бүхэлд нь зохицуулах "Үйл ажиллагааны стандартчилсан журам"-ыг боловсруулан хэрэгжүүлэх, шаардлагатай гэж үзэн байгууллага хоорондын журам боловсруулах саналыг дэвшүүлж байна.

7. Сургалт болон хүний нөөцийн асуудлыг тусад нь авч үзэх шаардлагатай. ХХЕГ, Гааль, ГИАХЭГ-ын сургалт зохих хэмжээнд явагдаж байгаа бол бусад агентлагт сургалтыг сайжруулах шаардлагатай байна. Түүнчлэн ажлын байран дээрх сургалтыг сайжруулах, албажуулах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

8. Хилийн байгууллагууд хоорондоо мэдээлэл солилцохыг хүсэхгүй, мэдээллийг цаг алдалгүй солилцох нэгдсэн тогтолцоо бүрдээгүй, аливаа үүссэн нөхцөл байдалтай холбогдон мэдээлэл солилцох тохиолдлын явдал гардаг хэдий ч шаардлага хангахгүй байна. Мөн

ХХЕГ-т эрсдэлийн дүн шинжилгээг огт хийхгүй байхад Гааль, ГИАХЭГ-т эрсдэлийн менежментийн системийг боловсруулан өдөр тутмын ажиллагаандаа ашиглаж байна. Иймд улсын болон агентлагуудын түвшинд мэдээлэл солилцох зохих механизм бүрдүүлэх нь зүйтэй гэж үзэж байна.

9. Үнэлгээний баг нь техник төхөөрөмж болон дэд бүтцийн асуудлыг мөн судлав. Зарим газарт зорчигч, тээврийн хэрэгслийн шалгалтад хуучирсан, технологийн шаардлага хангахгүй техник төхөөрөмжийг ашиглаж байна.

Замын-Үүдийн боомтод хилийн цэргийнхэн тээврийн хэрэгслийн өдөр тутмын шалгалтад нэн хялбар (тухайлбал, тээврийн хэрэгслийн хөндий зайг төмөр шургуулж шалгах) боловч оновчтой арга хэрэгслийг ашиглаж байна. Дэд бүтцийн хувьд үнэлгээний баг зөвхөн Замын-Үүдийн хилийн боомттой танилцсан. Замын-Үүдийн хилийн боомтын шинэ байгууламж баригдаж байгаа ба бидний дүгнэлтээр энэхүү байгууламж нь багтаамж, талбайн хувьд хангалттай, гэвч үйл ажиллагааг бүрэн хангах төдийлөн боломжгүй, иймд хилийн байгууллагуудын үйл ажиллагаанд хүндрэл, бэрхшээл учруулж болзошгүй байна.

Хил хамгаалах байгууллага, хөгжлийн чиг хандлага

Хил хамгаалах байгууллага (ХХБ) гэсэн ойлголтыг олон улсын хэмжээнд хэрхэн тодорхойлдог эсэхийг зарим улсуудын жишээн дээр тодруулах, хилийн цагийн байдал хамгийн өрнөлттэй, хил дамнасан

зөрчил, гэмт хэрэг ихтэй, технологийн болон эдийн засгийн өндөр хөгжилтэй болон бусад орнуудын ХХБ-ын ойлголт, хөгжлийн хандлага өөр өөр байгаа бөгөөд тэдгээрийг харьцуулснаар олон улсын хэмжээнд ХХБ-ын хөгжил хааш чиглэж байгаа нь харагдах юм.

ХХБ-ын үндсэн үүрэг нь улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулж, удирдах хэдий ч улс орон бүрд тухайлан гүйцэтгэх үүрэг, харьяалал, статус, бүтэц, үйл ажиллагаа явуулах хэлбэр, бие бүрэлдэхүүн зэрэг нь өөрийн гэсэн онцлогтой байна.

Энэ бүхэн нь хамгийн гол нь тухайн улсын аюулгүй байдлын орчин, түүний дотор хилийн аюулгүй байдал, хилийн цагийн байдал, түүний талаар төрөөс нь ямар бодлого баримталж байгаагаас шууд хамааралтай гэсэн үг юм. Тухайлбал, Энэтхэг улс хөрш Пакистан, Бангладеш улстай харилцах харилцаа болон гарч буй зөрчлийн улмаас хамгийн цэрэгжүүлсэн, дэлхийд хамгийн олон хүнтэй Хилийн аюулгүй байдлын хүчнээр энэ хоёр улстай залгаа улсын хилээ хамгаалдаг бол бусад хил залгадаг улсуудын хилийг өөр өөр хилийн албадаар хамгаалуулдаг байна.

АНУ-ын хувьд 2001 оны есдүгээр сарын 11-ний террорист халдлагын дараагаар дотоодын аюулгүй байдлыг хангах хүрээнд хууль гаргаж Дотоодын аюулгүй байдлын яамыг 22 агентлагийг нэгтгэн 220 000 хүнтэйгээр байгуулсан. Үүнд багтгаж буй Хил, Гаалийн агентлагийн үндсэн чиг үүрэг нь дотоодын аюулгүй байдлыг хангахад оршиж байна. БНХАУ-ын хувьд хилийн

хамгаалалтыг ХАЧА-ийн цэргийн тойргууд хариуцан хамгаалж байгаа бол хилийн боомтоор шалган нэвтрүүлэх асуудлыг НАХЯ-ны Хилийн цэргийг удирдах газар, одоо Үндэсний цагаачлалын удирдах газар хариуцах болсон байна. ОХУ-ын хувьд гүйцэтгэх ажлын шугамаар хил хамгаалалтыг явуулах чиглэлтэй бөгөөд үүнийг ХАБА-ны Хилийн алба хариуцан гүйцэтгэж байна.

Өөрөөр хэлбэл, тухайн улсад тулгарч буй асуудалд төрийн бодлого боловсруулагчдын үзүүлж буй хариу үйлдэл, шийдвэр нь Хил хамгаалах байгууллагын чиг үүрэг, бүтэц, зохион байгуулалт, санхүүжилтийг нь тогтоож байна.

Хил Хамгаалах байгууллагын хилийн менежментийн хөгжлийн чиг хандлага

Олон улсын хэмжээнд Хил хамгаалах байгууллагуудын хөгжил нь тулгамдаж буй асуудал, хандлагад нийцсэн байх нь тодорхой болж байна. Энэ нь хил нэвтрэх зорчигчид, худалдаачид, хилийн албаны ажилтнууд, аюулгүй байдлын ажилтнуудын хамтын ажиллагаа байх ёстой.

Хил хамгаалах байгууллагуудын хувьд дараах гурван том хандлага хамгийн нөлөөтэй байх юм. Үүнд:

- үйлчилгээний чиг үүргээ ямагт харгалзах,
- бодит байдал, бодит мэдээлэлд үндэслэн үйл ажиллагаа явуулах,

- цахим цогц нөхцөлд үйл ажиллагаагаа уялдуулах зэрэг болно.

Энэ хандлагуудад дасан зохицож, ухаалгаар хариу үзүүлэн хөгжих Хил хамгаалах байгууллагууд хөгжил цэцэглэл, аюулгүй байдлын зорилтуудыг аль алиныг нь хангаж, үр дүнтэй, асуудал зөрчилгүй улсын хилийг бий болгох юм.

Дүгнэлт

Монгол Улсын хувьд хилийн менежмент гэдгийг үндсэндээ Төрөөс улсын хилээ удирдаж буй бүхий л үйл ажиллагаа гэдэг талаас нь харах нь зүйтэй болж байгаа юм.

Цаашид манай орны нөхцөлд нэг талаас эдийн засагт шаардлагагүй дарамт учруулахгүй, хүн хүчний зохистой нөөц шаардах, нөгөө талаас хилийн орон зайд улс орны эрх ашгийг хамгаалах чадамжтай Монгол Улсын хилийн онцлог байдалд нийцсэн хилийн менежментийн тогтолцоо байх талаар тоймтой судалгааны ажил хийх шаардлага бий. Энэ тогтолцоо Монгол Улсын хилийн физик, газарзүйн нөхцөл байдал, хил орчмын хүн ам, байгууллагуудын нягтрал, суурьшил, дэд бүтэц, эдийн засгийн боломж зэрэгтэй нягт уялдсан байх ёстой юм.

Хилийн менежментийг сайжруулах чиглэлд улс төрийн дэмжлэг, шийдэл зайлшгүй чухал бөгөөд аль нэг байгууллагын чиг үүрэгт дулдуйдсан биш, аюулгүй байдал, эдийн засгийн ач холбогдол, хууль ёсны байдал, хууль бус асуудлыг илрүүлэх чадавх зэрэг ашиг сонирхлуудыг тэнцвэртэй харсан, Засгийн газрын бодлогын хэмжээний

хандлагаар хандах зайлшгүй шаардлагатай.

Улсын хэмжээнд хилийн менежментийн цогцолбор стратегийг боловсруулах шаардлагатай байна

Хэдийгээр улс орны тусгаар тогтнолын баталгаа бодит улсын хил чухал байсаар байх хэдий ч технологийн өөрчлөлт, цахим ертөнцийн хөгжил зэрэг нь улсын хил гэдэг ойлголтыг ойрын ирээдүйд ихээхэн өөрчлөх нь тодорхой байна. Үүнд Хилийн менежмент, түүнийг хэрэгжүүлэгч хилийн албад дасан зохицож, хөгжиж, чиг үүрэг, алсын хараагаа тааруулах нь тодорхой болж байна.

Монгол Улсын хилийн менежментийн тогтолцооны үндсэн үзүүлэлтүүд болон хэрэгцээг тодорхойлох, хилийн менежментийг ирээдүйн хөгжил, шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхэд Монгол Улсын Засгийн газарт дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор 2013 онд Монгол Улс дахь НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн хүсэлтээр Австри Улсын Вена хот дахь Шилжилт хөдөлгөөний бодлого боловсруулах олон улсын төв (ШХББОУТ, ICMPD) хийсэн судалгаан дээр тулгуурласан **“Монгол Улсын хилийн менежментийн тайлан”**, түүнд тусгасан санал, зөвлөмжүүдийг анхааралтай судлан хэрэгжүүлэх нь зүйтэй.

Эх сурвалж:

Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого

Хилийн тухай хууль

Дэлхийн хилийн аюулгүй байдлын их хурал. <https://world-border-congress.com/>

Дэлхийн худалдааны байгууллага. <https://www.wto.org/>

Дэлхийн гаалийн байгууллага. <https://www.wcoomd.org/>

Европын хил, эргийн харуулын агентлаг. FRONTEX. <https://www.frontex.europa.eu/>

Олон улсын эрүүгийн цагдаагийн байгууллага. INTERPOL. <https://www.interpol.int/en>

Цэнджав, Д. Дорж, Т. Хэвлэл мэдээллийн менежмент. -УБ., 2004.

Хилийн менежментийн үнэлгээний багийн Монголд ажилласан байдал. Үнэлгээний тайлан, 2013 оны 10, 11 дүгээр сар. ШХББОУТ.

Монгол Улсын Гаалийн ерөнхий газар. Худалдааг хөнгөвчлөх

нэр томьёоны Англи-Монгол тайлбар толь бичиг. УБ., 2020.он.

Tom Doyle. The Future of Border Management. in Gerard McLinden and others. Border Management Modernization.

The Future of Border Management: Maintaining security; facilitating prosperity. <https://www.pwc.com/gx/en/psrc/pdf/the-future-of-border-management.pdf>

Gerard McLinden and others. Border Management Modernization. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/986291468192549495/pdf/588450PUB0Bord101public10BOX353816B.pdf>

Demetrios G.Papademetriou. The New Architecture for Border Management. <https://www.migrationpolicy.org/pubs/borderarchitecture.pdf>

АГААРЫН ХИЛИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

Г.Галбадрах

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Хилийн албаны удирдлага, стратегийн тэнхимийн дэд профессор, докторант, хурандаа

Хураангуй: Монгол Улсын агаарын хилийн хяналт, хамгаалалтын өнөөгийн байдал, тулгамдаж байгаа асуудлыг судалж, шийдвэрлэх арга замын талаар санал дэвшүүлэхийг зорилоо.

Түлхүүр үгс: аюулгүй байдал, агаарын хил, хил хамгаалах байгууллага, нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл, дрон

Summary: We aim to study the current state of Mongolia's air border control and protection, the current problems, and propose ways to solve them.

Keywords: security, air border, border security, unmanned aerial vehicles, drones

Оршил. Дэлхий нийтийн даяаршил, техник технологийн дэвшилтэт хөгжилтэй зэрэгцэн үндэстэн хооронд, бүс нутаг, олон улсад үйлдэгдэж байгаа гэмт хэрэг, террорист үйлдэл улам нарийн зохион байгуулалттай болж, түүний арга хэрэгсэл, учруулж буй хор хөнөөлийг урьдаас тааварлах аргагүй болсон өнөө үед хилийн аюулгүй байдал, тэр дундаа агаарын хилийн аюулгүй байдлыг хангах асуудлыг орхигдуулж хэрхэвч болохгүй.

Монгол Улсын Хилийн тухай хуульд:

➤ “Улсын хилийн шугамаас хилийн боомт хүртэлх зай нь улсын хил хамгаалах байгууллагын, агаарын зай нь зэвсэгт хүчний агаарын цэргийн хяналтад байна.”;

➤ “Газар, усан дээрх улсын хилийг улсын хил хамгаалах байгууллага, агаарын хилийг зэвсэгт хүчний агаарын цэрэг хамгаална.”;

➤ “...агаарын хилийг зөрчсөн байж болзошгүй нисгэгчтэй болон нисгэгчгүй нисэх хэрэгслийн талаархи

мэдээллийг зэвсэгт хүчний агаарын цэргийн анги, салбарт шуурхай дамжуулах” гэж заасан. Хуулинд байгаа “...хяналтад байна, ...хамгаална” гэсэн заалтууд хэрхэн хэрэгжиж байгаа талаар судалж, дүгнэлт гаргахыг хичээлээ.

Үндсэн хэсэг

Хуулийн дагуу Монгол Улсын агаарын хил, агаарын зайг хянах, хамгаалах чиг үүрэгтэй төрийн цэргийн байгууллагын зохион байгуулалт нь радиолокацын тагнуул явуулж, байлдааны жижүүрлэлтийг зохион байгуулан агаарын цагийн байдлын мэдээ боловсруулж дээд удирдлагад дамжуулах байдлаар явагддаг.

Агаарын цэрэг нь:

- Агаарын хилийн халдашгүй дархан байдалд хяналт тавих;
- Агаарын орон зайн халдашгүй дархан байдлыг хангах;
- Нийслэл Улаанбаатар хотыг агаарын довтолгооноос хамгаалах;

- Зэвсэгт хүчний анги салбарыг агаарын довтолгооноос хамгаалах гэсэн үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг.

Монгол Улсын агаарын хилийн радиолокаторын хяналтыг дан буюу давхар хэлбэрээр тасралтгүй тавьж, Улаанбаатар хот болон 16 аймгийн нутаг дэвсгэрийн 20 орчим нэгж цэгээс байлдааны жижүүрлэлтийн ажиллагааг

зохион байгуулдаг. Мөн Гадаад харилцааны яам, Иргэний нисэхийн ерөнхий газар, Хил хамгаалах ерөнхий газар болон бусад мэргэжлийн байгууллагатай хамтран агаарын орон зайг өндрөөр 6100 метр хүртэл /доод мандал/, 6100 метрээс дээш /дээд мандал/ гэж ангилан хяналт зохион байгуулдаг.

Агаарын хил, орон зайн хяналтын болон хамгаалах техник хэрэгслүүдэд:

1. Радиолокацын станц /РЛС П-12/ 3. Өндөр хэмжигч /ПРВ-16/

2. Радиолокацын станц /РЛС П-18/

4. Зенит пуужингийн цогцолбор /С-75М/

Иргэний нисэхийн Нислэгийн хөдөлгөөн зохицуулах төвийн талаар:

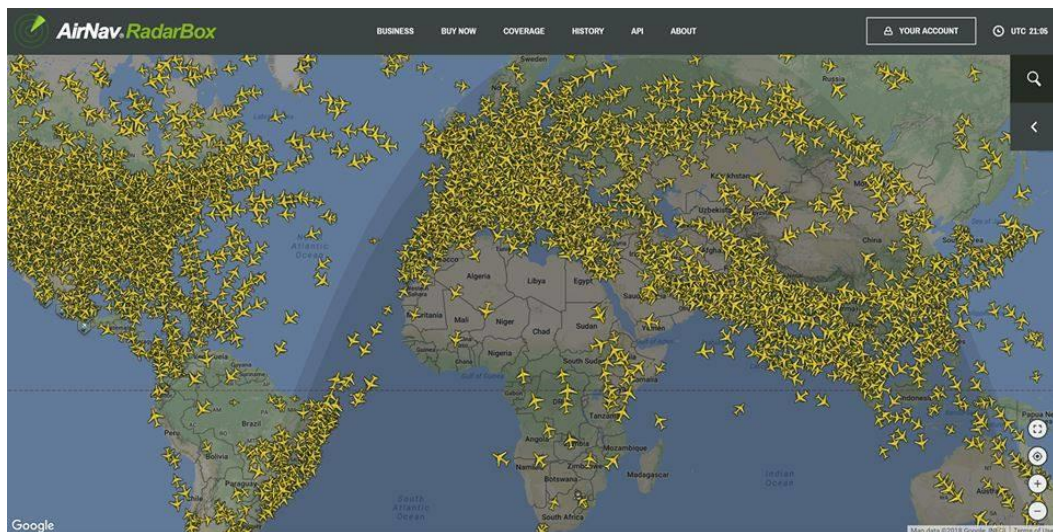
Олон улсын иргэний нисэхийн байгууллага /ИКАО/-д Монгол Улс 1989 онд элсэн орсон. Нислэгийн

хөдөлгөөний үйлчилгээний албаны бүсийн удирдлагын үйлчилгээний хэсэг нь Монгол Улсын агаарын зайд далайн түвшнээс 6150 метрээс дээш 14600 метрийн хооронд “А” ангиллын агаарын зайд нислэг үйлдэж буй агаарын хөлгүүдэд Нислэгийн хөдөлгөөний удирдлага, Нислэгийн мэдээллийн үйлчилгээ, Аюул түгшүүрийн мэдээллийн үйлчилгээг Монгол Улсын хууль, Иргэний нисэхийн дүрэм, Нислэгийн хөдөлгөөний үйлчилгээний журам, зааварт нийцүүлэн үзүүлдэг. Тус хэсгийн агаарын зайн бүтэц зохион байгуулалт, хариуцлагын бүсийг 6 сектор болгон хувааж, үүнээс “Төв”, “Мөрөн”, “Говь”, “Дорнод”, “Баян” секторт бодит ажиглалтын удирдлага, “Алтай” секторт процедур аргачлалаар

зайчлалыг хангуулан Нислэгийн хөдөлгөөний удирдлагын үйлчилгээ үзүүлэн ажилладаг.

Нислэгийн хөдөлгөөний ажиглалтын бүрэн автоматжуулсан удирдлагын ADS-B системийг 2021 оны 11 дүгээр сарын 04-ний өдрөөс Монгол Улсын агаарын зайд ашиглаж эхэлсэн. Нислэгийн хөдөлгөөн зохицуулалтын төвийн агаарын навигацийн үйлчилгээний газраас гаргасан мэдээгээр 2019 оны III улиралд 100 947 агаарын хөлөг, 2022 оны III улиралд 30 119 агаарын хөлгийн нэвтрэлтэд хяналт тавьж Монгол Улсын агаарын орон зайгаар өнгөрүүлсэн байна.

<https://mcaa.gov.mn/wp-content/uploads/2022/03/2022-09/>

Агаарын цэрэг, иргэний нисэхийн агаарын навигацгийн үйлчилгээний газрынхан хамтран хяналт хийж, мэдээ мэдээллээ харилцан солилцсоноор өнөөдрийн байдлаар ямар ч байсан Монгол Улсын агаарын хил болон агаарын орон зай тодорхой хэмжээнд хяналтад байна. Гэвч энэ хяналт нам өндөрт буюу 5000 орчим метрээс доошхи орон зайд одоо байгаа техникийн хувьд хийгдэх боломжгүй, тэр дундаа бага оврын онгоц, ННХ, дроныг хянах боломжгүй байгаа юм.

Нам өндөр буюу 5000 м-ээс доошхи агаарын орон зайн хяналтын талаар:

Өнөөдөр манай улсад ННХ-ийг дронтой харьцуулахад төдийлөн ашиглахгүй байгаа бөгөөд зарим тохиолдолд нэг төхөөрөмж мэтээр ойлгох үзэгдэл элбэг байна. Дроны хэрэглээний талаар дурьдахад зөвхөн цэрэг-тагнуулын зориулалтаар 1990-ээд оны үеэс ашигладаг байсан дроны

систем нь 2000 оноос хойш техник технологийн үсрэнгүй хөгжлийн нөлөөгөөр ХАА, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ зэрэг аж үйлдвэр, эрэн сурвалжлах, аврах ажиллагаа зэрэг тусгай зориулалтаар төдийгүй чөлөөт цагаа өнгөрөөх арга хэрэгсэл болон өргөн хүрээнд тархаж байна.

Дэлхийн дроны зэх зээлийн судалгаа эрхэлдэг DRONII (Drone Industry Insights)-ийн дүгнэлтээс харахад дэлхийн дроны зах зээлийн дүн 2020 онд 22.5 тэрбум ам.доллар байсан бөгөөд жилийн дундаж өсөлт 13.8% гэж тооцоход 2025 онд хоёр дахин буюу 42.8 тэрбум ам.долларт хүрнэ гэж үзэж байна. Ялангуяа дрон ашигладаг хүргэлтийн үйлчилгээний салбар маш хурдацтай өргөжих бөгөөд Азийн бүс нутаг дэлхийн хамгийн том дроны зах зээл болно хэмээн таамаглаж байна. Өнөөдрийн байдлаар АНУ, БНХАУ дангаар дроны зах зээлийн 2/3 хувийг эзэлж байна. Үүний дараа Япон,

Энэтхэг (2018 онд хуулиар зөвшөөрсөн)-ийн дроны зах зээл өсөн нэмэгдэх хандлагатай байна. Ковид-19 цар тахлын улмаас дэлхийн эдийн засаг бүхэлдээ хямралд орсон ч дроны зах зээл эсрэгээрээ тэлсэн үзүүлэлттэй байгаа бөгөөд өндөр үр ашигтай ажилласан байна (DRONII.com, 2020). Энэхүү технологийн хөгжил нь нөгөө талаас дрон ашиглан хүний хувийн орон зайн аюулгүй байдалд халдахаас эхлээд тагнан турших, хорлон сүйтгэх ажиллагаа, терроризмын аюул занал өсөн нэмэгдэхэд нөлөөлөх нэг хүчин зүйл болдог. Иймд дроны хөгжилтэй зэрэгцэн дроноос хамгаалах тогтолцоог хэрхэн шийдвэрлэх асуудал тусгай албадад томоохон сорилт учруулж байна.

Дрон ашиглан халдлага үйлдсэн олон жишээний заримыг дурьдахад 2021 оны 6 дугаар сард Багдад хотын олон улсын нисэх онгоцны буудал руу дроноор халдлага үйлдсэн, 2019 оны 9 дүгээр сард Саудын Арабын газрын тос олборлогч компани Арамко-гийн дэлхийд хамгийн томд тооцогдох газрын тос боловсруулах үйлдвэр дээр дрон ашиглан тэсрэх бөмбөг хаясан бол 2018 оны 12-р сард Лондон хотын Гэтвик олон улсын нисэх буудал руу дрон нисэж ирснээс болж онгоцны буудлыг хаах хүртэл арга хэмжээ авч байжээ. Хамгийн сүүлд Хойд Солонгосын 5 нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл /ННХ/ 2022 оны 12 дугаар сарын 26-ны өдөр Өмнөд Солонгосын хилийг зөрчиж, нийслэл Сөүл хотын дээгүүр нислэг үйлдсэнийг илрүүлсэн боловч тэднийг устгахын тулд сөнөөгч онгоц, нисдэг тэргийг агаарт хөөргөж, 100 гаруй удаа буудлага хийсэн ч

устгаж чадаагүй талаар <https://rusvesna.su/news/1672132515/> сайтад мэдээлж байсан. Үүнээс үзэхэд тухайн улс хяналтаа хийж чадаж байгаа боловч хамгаалах чиг үүргээ хэрэгжүүлж чадаагүй нь харагдаж байна.

Дээр дурдсанчлан дрон ашиглан үйлдэгдэж болзошгүй халдлага, террорист ажиллагаанаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор дроноос хамгаалах тогтолцоо /Anti-drone system/-г бүрдүүлэхээр улс орнууд хүчин чармайлт гарган ажиллаж байна.

Дэлхий нийтийн нэг адил манай улсын хувьд ч дроны асуудал хурцаар тавигдаж байна. Манай улсад сүүлийн жилүүдэд дроны хэрэглээ хурдацтай тэлж, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зориулалтаар ашиглах хэрэгцээ өсөн нэмэгдсэн. Монгол Улсад дроны эрх зүйн орчин төдийлөн бүрдээгүй бөгөөд энэхүү харилцааг иргэний нисэхийн багц дүрмийн дагуу зохицуулж байна.

Иргэний нисэхийн багц дүрэмд зайнаас удирддаг нисэх төхөөрөмжийн системийн талаар дараах 2 үндсэн хэсэгт тусгасан байна. Үүнд:

1. Иргэний нисэхийн дүрэм 101 “Жироглайдер ба парасейл, хүнгүй агаарын хөлөг, бөмбөлөг, цаасан шувуу, пуужингийн үйл ажиллагааны дүрэм”;

2. Иргэний нисэхийн дүрэм 102 “Хүнгүй агаарын хөлгөөр үйл ажиллагаа эрхлэгч, гэрчилгээжүүлэлт”.

Түүнчлэн зайнаас удирддаг агаарын нисэх төхөөрөмжийн үйл ажиллагаа эрхлэгч нь Иргэний

нисэхийн дүрэм 91, 71 зэргийг үйл ажиллагаандаа харгалзан үзэх шаардлагатай хэмээн заасан.

Монгол улсад дрон оруулж ирж, ашиглаж байгаа хүн бүр Харилцаа холбоо-ны зохицуулах хорооноос радио давтамжийн зөвшөөрөл авах шаардлагатай байдаг ч энэ талаар иргэд мэдээлэл хомс байдгаас тэр бүр хэрэгждэггүй.

Дроноос хамгаалах системийг гадаадын улс орнууд олон улсын томоохон арга хэмжээний үеэр болон нисэх онгоцны буудал зэрэг улсын онц чухал объектууд дээр суурилуулан өргөн ашиглаж байна. Тухайлбал Япон улс 2021 оны Токиогийн олимпын аюулгүй байдлыг хангах ажлын хүрээнд дроноос хамгаалах систем бүтээхийн дронтой холбогдох эрх зүйн баримт бичигт нэмэлт өөрчлөлт оруулж, олимпын тоглолт зохион байгуулагдсан 24 байршил болон үндэсний цэнгэлдэх хүрээлэнг дрон нисэхийг хориглосон газрын жагсаалтад нэмж оруулсан байна. Тоглолтын үеэр Японы цагдаагийн алба хаагчид сэжигтэй дроныг илрүүлэх, цагдаагийн дрон ашиглан тороор барих болон холбоо харилцааг нь таслах аргуудыг ашигласан.

Дүгнэлт, санал:

Улс орны өнөөгийн байдал, эдийн засгийн хямрал, доройтол, ядуурал зэрэг нийгмийн эмзэг байдлаас шалтгаалан гарах аюул, эрсдэл нь хилийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх хүчин зүйлийг бий болгодог. Ийм учраас эдгээр хүчин зүйлийн талаар тухайлан судалж, аливаа аюул, эрсдэл гарахаас урьдаж шийдэл гарцыг

тодорхойлон үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэх шаардлага урган гардаг.

Монгол Улсын агаарын хил болон агаарын орон зайн аюулгүй байдлын хяналт, хамгаалалтын өнөөгийн байдлыг товчхон дүгнэхэд 5 орчим км-ээс дээш өндөрт тодорхой хяналтад байгаа боловч хамгаалалтын хувьд хуучирсан, ашиглалтын хугацаа дууссан, бодит хүрэлцээгүй техник хэрэгсэлтэй учраас хангалтгүй байгаа нь эрсдэл дагуулж байна. Харин 5 орчим км-ээс доош өндөрт ямар нэгэн хяналт, хамгаалалт огт байхгүй байгаа нь агаарын хил, агаарын орон зайн аюулгүй байдалд ноцтой эрсдэл дагуулж байна. Өнөөдрийн байдлаар улсын хил орчмын агаарын орон зайн нам өндрийн хяналтыг хилийн манаанд үүрэг гүйцэтгэж байгаа цэргийн алба хаагчдын нүдээр зохион байгуулж байгаа явдлыг халж, хяналт, хамгаалалтыг шинэ шатанд гаргах зайлшгүй шаардлагатай байна.

Дрон, ННХ, агаарын бөмбөлөг зэргийн ашиглан хар тамхи, мансууруулах бодис, тэсэрч дэлбэрэх бодис, хилээр нэвтрүүлэхийг хязгаарласан болон хориглосон эд зүйл, алт, үнэт метал зэрэг жин, овор хэмжээ багатай байгалийн баялаг зөөвөрлөх, хүн, малын гоц халдварт өвчний нян, вирус оруулж ирэн тархаах, хил орчмын газар орон, онцгой объект, боомтын үйл ажиллагааг агаараас хянах, тагнан турших, хорлон сүйтгэх үйл ажиллагаа явуулах зэрэг эрсдэлүүдийг гаргуулахгүйн тулд агаарын хил болон агаарын орон зайн хяналт, хамгаалалтын системийг бий болгох үүднээс хууль, эрх зүй, зохион

байгуулалт, техник, технологийн шийдлийг хослуулан авч хэрэгжүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Түүнчлэн аюултай ННХ, дроныг хянах, бүртгэлжүүлэх, хилээр нэвтрүүлэхэд олон улсын баталгаажуулалтын гэрчилгээ шаардах болон тодорхой хязгаарлалт тавих механизмыг бүрдүүлэх нь зүйтэй.

Монгол Улсын хувьд өргөн уудам газар нутагтай тул үндэсний хэмжээний хяналт, хамгаалалтын системийг байгуулах нь цаг хугацаа, хөрөнгө их зарцуулах тул нэн тэргүүнд улсын хил хамгаалалт, улсын онц чухал объект, дэд бүтэц, төрийн тусгай хамгаалалтын объект, олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагаа явагдаж буй газруудад ННХ болон дроноос хамгаалах тогтолцоог бүрдүүлэх нь цаашид гарч болзошгүй эрсдэл, түүнээс гарах хохирлыг бууруулахад ихээхэн ач холбогдолтой юм.

Дээрх дүгнэлтэд үндэслэн дараах саналуудыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Улсын хэмжээнд ННХ болон дрон ашиглах талаар хууль эрх зүйн орчныг нэн даруй бүрдүүлэх;
2. Агаарын хилийн аюулгүй байдал, хяналт, хамгаалалтыг сайжруулахын тулд Агаарын цэргийн зэвсэглэл, техник хэрэгслийг нэн даруй шинэчилж шинэ үеийн техник технологи нэвтрүүлэх;
3. Улсын хилийн агаарын бүсэд ННХ, дрон ашиглах талаарх харилцааг зохицуулсан гэрээ

хэлэлцээрийг хөрш орнуудтай дипломат шугамаар хийх;

4. ННХ болон дрон илрүүлэх, тэдний хөдөлгөөнийг хязгаарлах, шаардлагатай тохиолдолд унагах, устгах техник хэрэгслийг улсын хил хамгаалалтад ашиглах эрх зүйн орчин бүрдүүлэх, албанд нэвтрүүлэх, алба хаагчдыг сургаж бэлтгэх.

Эх сурвалжийн жагсаалт

1. Хилийн тухай хууль
2. Иргэний нисэхийн тухай хууль, багц дүрэм
3. <https://www.ifsecglobal.com/drones/counter-drone-tactics-which-drones-are-a-real-threat-and-which-arent/>
4. <https://www.secuteck.ru/articles/drony-v-gorode-novye-vozmozhnosti-ili-novye-ugrozy>
5. <https://droneii.com/>
6. www.kommersant.ru/doc/4109237
7. <https://ria.ru/20190924/1559083020.html>
8. <http://lib.secuteck.ru/imag/ss-5-2019>
9. <https://www.mcaa.gov.mn/?p=1294>
10. <https://mcaa.gov.mn/wp-content/uploads/2016/02/AC-101-1.pdf>
11. https://www.dedrone.com/resources/incidents/all?bd17d27c_page=2
12. <https://crc.gov.mn/contents/raw/2/8/381/UAV.pdf>
13. <https://movp.ru/site/item?id=8988>
14. <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=208351&showType=1>
15. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_13744/
16. <https://rusvesna.su/news/1672132515/>

ХИЛИЙН АЛБАНЫ СУРГАЛТЫН ХӨТӨЛБӨРИЙГ САЙЖРУУЛАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME ISSUES FOR IMPROVING THE BORDER OFFICE TRAINING PROGRAM

Г.Галбадрах

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Хилийн албаны удирдлага, стратегийн тэнхимийн дэд профессор, докторант, хурандаа

Galbadrakh.G

Associate professor, Department of Management and Strategy of Border Service, Academy of Management, University of Internal Affairs, Doctoral candidate, Colonel

Товч агуулга: Хилийн албаны бакалаврын сургалтын онцлог, өнөөгийн байдал, тулгамдаж байгаа асуудлыг төгсөгчдийг мөшгих судалгаа болон, гадаадын ижил төстэй цэргийн сургуулиудтай харьцуулан судалж, хөтөлбөрийг сайжруулах арга замыг эрэлхийлсэн санал дэвшүүлэхийг зорилоо.

Түлхүүр үгс: хил хамгаалах байгууллага, хилийн албаны офицер, цэргийн сургалт, чадамж олгох сургалт, хээрийн дадлага сургалт

Summary: The aim of this article is to figure out the features, current situation, challenging issues on bachelor study of Border protection in case of research result of graduated students and same military school's comparative study.

Keywords: border protection organization, border officer, military training, competency training, field training

Хилийн албаны мэргэжлийн бакалаврын сургалтын хөтөлбөрийн зорилго нь улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангаж, хил хамгаалалтыг зохион байгуулж, удирдах чадвар эзэмшүүлэх, үндэсний эх оронч үзэл, өргөсөн тангарагтаа үнэнч, албаны ёс зүй, цэргийн хэрэг, бие бялдар, сэтгэл зүйн өндөр төлөвшилтэй, мэдлэг, ур чадвараа тасралтгүй дээшлүүлэх чадвартай, хил хамгаалах байгууллагын хэрэгцээ

шаардлагыг хангасан хилчин офицер бэлтгэхэд оршиж байдаг.

“Хил судлал” бакалаврын сургалтын хөтөлбөрийн хэрэгцээ шаардлага нь Монгол Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах, улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулж, хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын-Олон Улсын гэрээ хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх, түүнд нийцүүлэн гаргасан хилийн хууль тогтоомж, бусад эрх зүйн

баримт бичгүүд, хил хамгаалах байгууллагын хуулиар хүлээсэн чиг үүргийг биелүүлэхтэй холбоотой хүний нөөцөд тавигдаж буй өнөөгийн шаардлагыг хангасан, чадавхид суурилсан мэдлэг, чадвар, хандлага төлөвшсөн офицерийг бэлтгэх асуудал юм.⁴

Хилийн албаны мэргэжил эзэмшсэн үе үеийн төгсөгчид хил хязгаараа эрхэмлэн дээдэлж, сахин хамгаалж ирсэн түүхэн уламжлалтай. Өнгөрөгч зууны 30-аад оны эхээр Монгол Улсын гадаад, дотоод цагийн байдал ихээхэн хурцадсаны улмаас төр, засгаас улс орноо батлан хамгаалахын тулд улсын хилийг мэргэжлийн цэргийн хүчээр хамгаалахаар шийдвэрлэн 1933 онд орчин цагийн Хил хамгаалах байгууллагыг, түүнчлэн Дотоод явдлын яамны сайдын 1934 оны 573 дугаар тушаалаар "Хил хязгаарыг хамгаалах шинэ хүчнийг бэлтгэн гаргах" 1 жилийн сургалттай түр курсыг байгуулснаар хилийн албаны мэргэжилтэн анхлан бэлтгэж эхэлсэн түүхтэй.

Одоо мөрдөж байгаа бакалаврын сургалтын хөтөлбөрийг их сургуулийн сургалтын бодлогын шинэчлэл, захиалагч тал Хил хамгаалах ерөнхий газартай хамтран төгсөгч, суралцагчдаас 2021 онд авсан судалгаанаас гарсан санал, дүгнэлтийн хүрээнд дахин шинэчлэн, сайжруулж 2023 оноос хэрэгжүүлж байна.

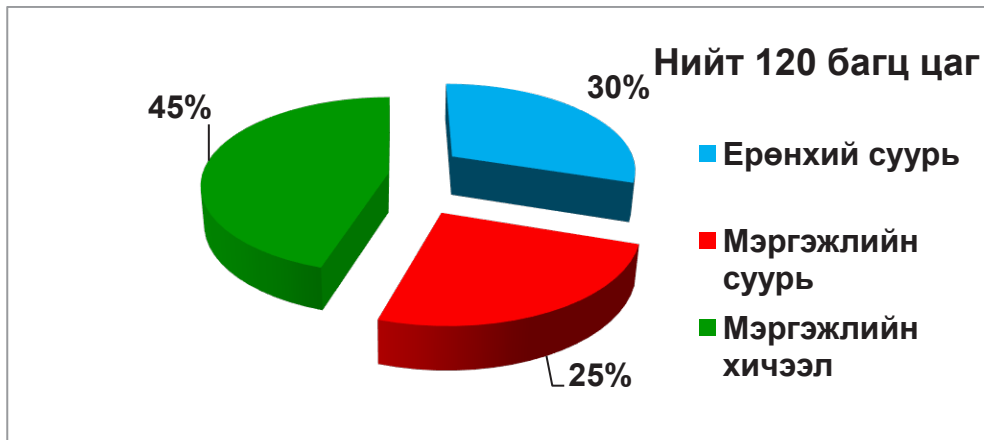
“Хилийн алба” бакалаврын сургалтын 2015 оны хөтөлбөр нь нийт 144 багц цагийн багтаамжтай⁵ байсан бол одоо хэрэгжиж байгаа “Хил судлал” бакалаврын сургалтын хөтөлбөрийн агуулга нь ерөнхий суурь, мэргэжлийн суурь, мэргэжлийн хичээлүүдээс бүрдсэн нийт 120 багц цагийн багтаамжтай.

Танхимын болон танхимын бус сургалтын цагийг харьцуулж үзвэл лекц болон дасгал, лабораторын хичээлийн цаг нэмэгдсэн боловч семинар, хээрийн дадлага, бие даалтын хичээлийн цагууд багассан үзүүлэлттэй байна.

⁴“Хилийн алба-эрх зүй”D103802 бакалаврын сургалтын хөтөлбөр 2019 он.

⁵“Хилийн алба”D103802 бакалаврын сургалтын хөтөлбөр 2015 он.

“Хил судлал” хөтөлбөрийн багтаамж

Танхимын болон танхимын бус сургалтын харьцуулалт

Төгсөгчдийг мөшгих судалгаа /2021 он/

Төгсөгчдийг мөшгих судалгааг 2021 онд хилийн 31 ангийн дарга, удирдах бүрэлдэхүүнээс авч нэгтгэхэд:

Төгсөгчдийн мэдлэг, ур чадварт өгсөн үнэлгээ:

Маш сайн-11,
Сайн-272,
Дунд-453,
Муу-75,

Маш муу-3 буюу олонхи нь дунд түвшинд байна гэж үнэлсэн.

Төгсөгчдийн мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлэхэд юуг анхаарах вэ? гэсэн нээлттэй асуулганд 24 хариултаас дараах 3 хариулт нийтлэг байна.

Бие бялдрын болон сэтгэл зүйн бэлтгэлжилтийг сайжруулах,

Албаны болон цэргийн хэргийн мэдлэг, чадварыг сайжруулах,

Онолоор үзсэн хичээлийг дадлага хийлгэж бататгах гэж хариулсан.⁶

Цэргийн сургалт нь танхимд суралцах онолын хичээл 40 орчим хувь, биеэр үйлдэж сурах /аливаа үйлдлийг олон дахин давтамжтай хийлгэж дадал чадвар суулгах/ хичээл 60 орчим хувьтай явагддаг онцлогтой. Жишээлбэл “Галын бэлтгэл” хичээлийн хүрээнд буудлагын зэвсэг, буудах арга барилын талаарх онолын мэдлэгийг тодорхой цагийн багтаамжаар хангалттай үзэж судалсан ч тухайн галт

зэвсгээр олон удаагийн давтамжаар илүү олон буудлага үйлдэж байж буудах арга барил, байг устгах чадвар олж авдаг.⁷

Хөтөлбөрийн агуулгыг гадаадын ижил төстэй цэргийн сургуулиудтай харьцуулж үзвэл мэргэжлийн суурь хичээл 37,5-43 хувь, мэргэжлийн хичээл 35,2-46,9 хувиар тус тус бага байна. Хэдийгээр ижил төстэй мэргэжил олгодог гадаадын цэргийн сургуулиудын суралцах хугацаа 5 жил боловч нийт хөтөлбөрийн багтаамж 161-180 багц цаг буюу “Хил судлал” хөтөлбөрөөс 25,6-33,3 хувиар их байна.

Хөтөлбөрийг гадаадын ижил төстэй сургуулиудтай харьцуулсан байдал⁸

Хөтөлбөр	Сурах хугацаа	Ерөнхий суурь хичээл	Мэргэжлийн суурь хичээл	Мэргэжлийн хичээл	Нийт кр/цаг
Хил судлал хөтөлбөр	4 жил	37кр/34%	29кр/26.8%	42кр/38.8%	120кр
ОХУ-ын Хабаровск хотын Хилийн академи	5 жил	45.2 кр/28%	50.9 кр/31.6%	64.9 кр/40.4%	161 кр
ОХУ-ын Калининград хотын Хилийн академи	5 жил	55.6 кр/33.6%	46.4 кр/28.1%	63 кр/38.3%	165 кр
Эстони Улсын ДЯЯ-ны Хилийн коллеж	3 жил	27 кр/22.5%	32 кр/26.6%	52 кр/50.9%	120 кр
БНХАУ-ын ХАЧА-ийн Хуурай замын цэргийн сургууль	5жил	54 кр/30%	46.8 кр/26%%	79.2 кр/44%	180 кр

⁶Төгсөгчдийг мөшгих судалгаа /2021 он/ ХХЕГ

⁷Емец В.С., Сажин А.И. Личностно–ориентированное обучение: учеб.

пособие в понятиях, схемах, таблицах/. Пограничная академия, 2005.

⁸Тухайн цэргийн сургуулийг төгсөгчдийн дипломоос авав.

Дүгнэлт:

Цэргийн сургуулийн сургалтын үйл ажиллагаа нь чадамжид суурилсан, онолын мэдлэгийг хээрийн дадлагын хичээлээр бататгаж, цагийн байдлын ямарч нөхцөлд цэргийн хэргийн тактик үйл ажиллагааг биеэр хийж гүйцэтгэх чадвар бүхий алба хаагч-офицер бэлтгэхэд чиглэгдсэн байдаг.⁹

Мөн хилийн албаны хээрийн дадлага, сургалт нь танхимын сургалтаар үзэж судалсан онолын мэдлэгийг хилийн заставын бодит орчин нөхцөлд биеэр хийж гүйцэтгүүлэн бататгаж, хилийн аюулгүй байдлыг хангах, улсын хил хамгаалалт, хилийн заставын үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах, хилийн манаа, харуулын албанд үүрэг гүйцэтгэх чадвар эзэмшүүлдэг онцлогтой, үр дүнтэй, сургалтын уламжлалт арга хэлбэр юм.¹⁰

Хээрийн дадлагын хичээлээр ердийн хил хамгаалалтын үед хилийн заставын хариуцсан хэсэгт улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулж удирдах, цагийн байдлыг судлах, үнэлэх, дүгнэх, түүнд тохирсон шийдвэр гаргах, хоногийн хил хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах, хил хамгаалах томилгооны хуваарь хийх, улсын хилийг хүч нэмэгдүүлэн хамгаалах болон хилийн эрлийн үед

хариуцсан хилийн заставын хэсэгт заставын даргын авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ зэрэг сэдвийн хүрээнд сонсогчдод ур чадвар, дадал олгодог.

Гадаадын ижил төстэй мэргэжил олгодог цэргийн сургуулиудын хээрийн дадлага, сургалтын үргэлжлэх хугацаа 21-45 хоног байдаг бол “Хил судлал” хөтөлбөрийн хээрийн дадлагын сургалт 5-7 хоногийн хугацаанд үргэлжилж байна.

Иймд тус сургалтын хөтөлбөрийн агуулгад байгаа цэргийн хэрэг, хилийн албаны хичээлүүдийн багтаамж, хээрийн дадлага, сургалтын үргэлжлэх хугацааг хилийн цэргийн албаны онцлогт нийцүүлэн нэмэгдүүлэх шаадлагатай байна.

Санал:

“Хил судлал” бакалаврын сургалтын хөтөлбөрийг Хил хамгаалах байгууллагын захиалга, ажлын байрны эрэлт хэрэгцээ, шаардлагын дагуу Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдал, батлан хамгаалах арга хэмжээ, Монгол Улсын Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, Монгол Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах албаны үйл ажиллагааг гардан зохион байгуулах мэдлэг, чадвар, хандлага олгох зорилго, чиглэлд нийцүүлэн шинэчлэн боловсруулах;

⁹Давыдов В.П. Педагогика высшей школы Федеральной Пограничной службы Российской Федерации. Академия ФПС России, 2002.

¹⁰Вдовюк В.И., Шабанов Г.А. Педагогика высшей военной школы. Современные проблемы в структурно-логических схемах. М.: ВУ, 1996.

Бакалаврын сургалтын
хөтөлбөрийн 120 багц цагийн
багтаамжийг нэмэгдүүлж, дараах
чиглэлийн хичээлүүдийг нэмж
оруулах; Үүнд:

“Хил хамгаалалтын тактик”;

“Хилийн инженерийн
байгууламжийн хангалт”;

“Хилийн цэргийн ар талын
хангалт”;

“Цэргийн сэтгэл зүйн хангалт”

“Шалган нэвтрүүлэх алба”;

“Хилийн боомтын аюулгүй
байдал”;

“Галын бэлтгэл”;

“Ерөнхий цэргийн тактик”;

“Хил хамгаалалтын техник
хэрэгслийн ашиглалт”;

3. Хээрийн сургалт, дадлагад
төлөвлөгдсөн багц цагийг нэмэгдүүлэх;

Бакалаврын сургалтын
хөтөлбөрт дээрх өөрчлөлтүүд орсноор
хөтөлбөрийн зорилго, зорилт
хангагдаж, хил хамгаалах
байгууллагын хэрэгцээ, шаардлагад

нийцсэн хилчин-офицер бэлтгэх
боломж бүрдэнэ гэж үзэж байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛЫН ЖАГСААЛТ

Емец В.С., Сажин А.И.

Личностно–ориентированное
обучение: учеб. пособие в понятиях,
схемах, таблицах/. Пограничная
академия, 2005.

Давыдов В.П. Педагогика
высшей школы Федеральной
Пограничной службы Российской
Федерации. Академия ФПС России,
2002.

Вдовюк В.И., Шабанов Г.А.
Педагогика высшей военной школы.
Современные проблемы в структурно-
логических схемах. М.: ВУ, 1996.

ОХУ, БНХАУ-ын ижил төстэй
мэргэжил олгодог цэргийн сургуулийн
төгсөгчийн дипломууд.

Төгсөгчдийг мөшгих судалгаа
/2021 он/ ХХЕГ.

ТАЛ ХЭЭРИЙН БҮСИЙН ХИЛ ХАМГААЛАЛТАД АНХААРАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

А.Амгаланбаяр

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Хилийн албаны удирдлага, стратегийн тэнхимийн ахлах багш, дэд хурандаа

Товч агуулга: Тал хээрийн бүсийн улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулж, удирдахад эерэг, сөрөг талуудад тохирсон хамгаалалтын бодомж, хувилбар боловсруулах талаар судлахыг зорилоо.

Abstract: It is intended to study the development of security considerations and scenarios suitable for the positive and negative aspects of organizing and managing the state border defense of the steppe region.

Түлхүүр үг: Хил хамгаалалт, тал хээрийн бүс, бүсчилсэн хамгаалалт, бодомж, инженер, техник

Keywords: Border protection, steppe zone, regional protection, thought, engineering, technique

ТАЛ ХЭЭРИЙН БҮСИЙН ХИЛ ХАМГААЛАЛТ

Тал хээрийн бүс нь далайн түвшингээс дээш 550-1200 метр өндөрт өргөгдсөн Дорнод Монголын тал нутаг, Халх, Нөмрөгийн дархан цаазат газрын А бүс, тусгай хэрэгцээний газрууд бүхий Сүхбаатар аймгийн Баяндэлгэр, Онгон, Дарьганга, Наран, Эрдэнэцагаан, Дорнод аймгийн Халх гол, Матад, Баянтүмэн, Чойбалсан, Чулуунхороот, Дашбалбар, Баяндун, Баян-Уул зэрэг 2 аймгийн 13 сумын 107.6 км² нутаг дэвсгэрт Монгол Улсын хилийн 24.4 хувийг хариуцан хамгаалж байдаг бөгөөд хил хамгаалалтын хүч хэрэгслийн нягтрал, тэдгээрийн бодит боломж, хамгаалж байгаа хэсгийн онцлогоос шалтгаалж харилцан адилгүй байна. Монгол-Хятадын усан хилийн 90 гаруй хувь нь зөвхөн энэ хэсэгт хамаарагддаг.

Байгаль цаг уурын онцлог нь: Тэгш тал, элсэн манхан, уул, толгод, гуу жалга, гол, горхи, нуур, намаг, хусан ойтой, үржил шимт хөрстэй, ургамлын гарц, малын бэлчээр сайн.

Цаг агаараас шалтгаалж зун явахад хүндрэлтэй газар нь өвөл явж болдог, өвөл явахад хүндрэлтэй газар нь зун явж болдог зэрэг онцлогтой нь хил зөрчигч явж болзошгүй чиглэлийг тогтооход хүндрэлтэй.

Хил хамгаалалтын явцад хилийн инженер техникийн төхөөрөмжлөл, өнгөлөн далдлах арга хэмжээнд нэмэлт хүч хэрэгсэл шаарддаг.

Мөн газар орны ил задгай шинж чанар нь хил зөрчигчийн зүгээс хилийн манаа, харуул, хилийн застав, бэлтгэл хүчний байрлал, хүч хэрэгсэл шилжүүлэн байрлуулж, марш үйлдэх

зэргийг тагнаж илрүүлэхэд хялбар болгодог.

Байгаль цаг уурын нилээд өвөрмөц хэд хэдэн онцлог хүчин зүйл нөлөөлдөг. Үүнд:

- Хөрсний байдлаас болж шороо, тоосны нөлөөлөл
- Хөрсний гүнээс авдаг усны өвөрмөц найрлага, өөрөөр хэлбэл хатуу усны нөлөөлөл
- Энэ бүсийн цаг уурын онцлог өөрчлөлт температурын их зөрүү, ялгааны нөлөөлөл
- Нарны хурц гэрлийн бие бүрэлдэхүүн, техникт үзүүлэх нөлөөлөл
- Агаарын чийгшилт харьцангуй бага хуурай агаарын нөлөөлөл
- Тасралтгүй үлээх салхины нөлөөлөл
- Газар оронд баримжаалж болох байгалийн ба хиймэл тэмдэгтүүд ховор учир төөрөх, цаг хугацаа алдах нөлөөлөл
- Өнгөлөн далдлалт хийхэд бэрхшээлтэй зэргүүд байна.

Хилийн отрядоос застав хооронд болон хилийн дагуух зам харгуй бартаа саад багатай.

Хилийн бүс зурваст оршин суугчид, ажил үйлдвэр эрхлэгчдийн нягтрал нэмэгдэх хандлагатай. Уг бүсийн хил орчмын нутаг дэвсгэрт 42600 гаруй хүн ам оршин суудаг.

Хил хамгаалалтад нөлөөлөх хүчин зүйл: Хил хамгаалалтыг зохион байгуулж явуулахад бие бүрэлдэхүүн, албаны амьтад, зэвсэг, техникт физик-газар зүй, байгаль цаг уурын онцлог хүчин зүйлүүд голлох нөлөө үзүүлдэг бөгөөд тэдгээрийг зайлшгүй харгалзан үзэх шаардлагатай. Байгалийн хүчин зүйлийн үзүүлэх эерэг болон сөрөг нөлөөллийг урьдчилан тооцох нь улсын хил хамгаалалтын зохион байгуулалт,

боломжийг нэмэгдүүлэх нэг үндэс болно.

Эерэг тал нь:

- Нэг цэгээс хяналтад хамрагдах хэсэг ихтэй, хүч хэрэгслийн шилжилт хөдөлгөөн үйлдэх боломж өндөр;
- Улсын хил хамгаалалтыг суурин болон хөдөлгөөнт харуулаар хамгаалах боломжтой;
- Хилийн инженерийн байгууламжийг хил хамгаалалтад ашиглах тохиромжтой;
- Бүх төрлийн хүч хэрэгсэл, уналгыг хил хамгаалалтад ашиглах боломжтой;
- Радио холбооны тархац өндөр;
- Хилийн эрлийн ажиллагааг удирдан зохион байгуулахад удирдлагын шийдвэр богино хугацаанд хүрч, бүлгүүдийн маневарлах боломж өндөр байдаг;
- Өвлийн улиралд хилийн зөрчлийг илрүүлэх, саатуулах, хил орчмын дэглэмийг сахиулахад байгалийн бартаа саадыг ашиглан хамгаалах нөхцөл бүрддэг;
- Дорнод, Сүхбаатар аймаг дахь хилийн отрядуудын хариуцсан хэсэгт 388.5 км өргөст утсан хашааг хил хамгаалалтад ашиглаж байна.

Сөрөг тал нь:

- Цасан болон шороон шуургатай үед цэргийн хяналт хийх боломж хязгаарлагдмал болдог ба мал уруудах, хилийн манаа осгох, төөрөх зэрэг эрсдэл гардаг.
- Дэд бүтэц, зам харгуй сул хөгжсөн, төв суурин газраас хэт алслагдмал;
- Хэрлэн, Халх голын сав газрыг эс тооцвол усан хангамж муу, худаг ус ховор, унданд хэрэглэхэд тохиромжгүй, хатуулгийн түвшин нь

зөвшөөрсөн хэмжээнээс их байдгаас бие бүрэлдэхүүний эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлдөг;

- Хил зөрчигч явж болзошгүй чиглэлийг тогтооход хүндрэлтэй; /Хариуцсан хэсгийн аль ч хэсгээр хилийн зөрчил гарч болзошгүй/

- Газар орны зүйлсээр тэмдэгт авч баримжаалах, солиболцлыг тодорхойлоход бэрхшээлтэй.

- Улсын хил хамгаалалтын арга тактик болон хүч хэрэгслийг шилжүүлэн маневрлах, байрлуулах, хилийн инженер, техникийн төхөөрөмжлөл хийхэд өнгөлөн далдлалтыг зохион байгуулах боломж муу.

- Ой, хээрийн түймэр гарах, байгалийн гамшиг тохиолдох нь элбэг бөгөөд энэ нь улсын хил хамгаалалтад хүндрэл учруулдаг.

Бусад хүчин зүйлүүд:

- Улсын хил зөрчигчдийн үйл ажиллагаа зохион байгуулалттай хэлбэрт шилжиж, орчин үеийн өндөр хүчин чадалтай автомашин, холбоо дохиоллын хэрэгслэл хэрэглэх болсон.

- Хилийн бүс зурвас, хил орчмын нутаг дэвсгэрт улс орны болон бүс нутгийн хөгжилд чухал үүрэг роль бүхий уул уурхай, ашигт малтмалын орд газруудын хайгуул, олзворлолт бий болж тэдгээрийг дагасан олон төрөл үйлчилгээ бий болж, цаашид өргөжих, үүнийг дагалдан хууль бусаар эрдэс баялаг олборлогсдын эгнээ жилээс жилд тэлэн өргөжсөн.

- Тал хээрийн бүсийн хариуцсан хэсэгт БНХАУ-ын Петро чайна, Дайчин тамсаг компани, Хөвсгөл геологи, ХХК хайгуул судалгааны анги, Билүүт, Баянцогт, Нүхтийн нүүрсний уурхайнууд, Шан-Лун зэрэг уул

уурхайн компанийн ажилчид хилийн бүс, зурваст ажил үйлдвэрлэл явуулж байгаагаас шалтгаалж, замбараагүй авто машины мөр гаргах, олон тооны гадаадын иргэд ажиллах зэргээр хил орчмын дэглэм зөрчиж улсын хил хамгаалалтад хүндрэл учруулдаг.

- Сүхбаатар аймгийн өмнөд хилийн хэсгээр байгаль экологийн өөрчлөлт, элсний нүүдэл, цөлжилтийн процесс тасралтгүй явагдаж, үүний улмаас хил хамгаалалтыг зохион байгуулан явуулахад хүндрэл, бэрхшээлт байдлуудыг бий болгож байна.

Монголын Улсын ирээдүйн хөгжлийн төлөвөөр зүүн бүс нутаг нь хэвтээ тэнхлэгийн авто болон төмөр замын гол зангилаа, эдийн засгийн чөлөөт бүс, аялал жуулчлал, газар тариалангийн томоохон бүс нутаг болох хандлагатай.

Тал хээрийн бүсийн улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулж, удирдахад эерэг, сөрөг талуудад тохирсон хамгаалалтын бодомж, хувилбар боловсруулан хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд:

- Өнгөлөн далдлалтын арга хэмжээг сайтар зохион байгуулсан хянах цамхагуудыг байрлуулж, орчин үеийн өндөр хүчин чадалтай теле хяналтын камер, дохиолол хамгаалалтын /зөөврийн/ төхөөрөмж, өдөр шөнийн дуран харааны хэрэгслээр тоноглон хамгаалалтад ашиглах;

- Өвлийн улиралд цас их унадаг хэсгүүдэд орчин үеийн цасны моторт чарга, цаныг өргөн ашиглах;

- Цэргийн хяналтад өртөдөггүй хэсгүүдэд инженерийн торон саадыг байгуулах.

- Хүрэхэд хүндрэлтэй чиглэлүүдэд нисгэгчгүй нисэх хэрэгслийг өргөнөөр ашиглан, хил зөрчигч явж болзошгүй газар оронд үзлэг хийх.

- Хилийн заставыг сансрын холбооны сүлжээнд холбож, хилийн бүс зурвасыг бүрэн хамарсан хэт богино долгионы радио сүлжээ байгуулах.

- Газар орны онцлогыг харгалзан өндөр хүчин чадлын суурин, өдөр шөнийн нөхцөлд ажиллах дуран харааны хяналтын хэрэгслээр хангах.

- Байгаль цаг уурын онцлог нөхцөлд алслагдсан болон цагийн байдлын өрнөлттэй хилийн хэсэгт харуулын алба зохион байгуулах боломжтой тусгай тоноглол бүхий автомашиныг хөдөлгөөнт харуул байдлаар ашиглах.

- Орон нутгийн засаг захиргаа, ард иргэд, хил хамгаалалтад туслах хүчний гишүүд, цэргийн албыг дүйцүүлэн хаагчдыг хил хамгаалалтад өргөнөөр ашиглах.

Дүгнэлт

Тал хээрийн бүсийн хил хамгаалалтын арга тактикийг боловсронгуй болгосноор:

-Хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал хангагдана.

-Улсын хил хамгаалалтын найдвартай байдал, тасралтгүй ажиллагаа хангагдана.

- Хилийн зөрчлийг илрүүлэх боломж эрс дээшилнэ.

- Хамгаалах хэсгийн хяналтанд хамрагдах хэсгийг нэмэгдүүлж, бага хүчээр их хэсгийг хамгаална.

- Теле хяналтын хэрэгслийг хил хамгаалалтад нэвтрүүлнэ.

-Хил хамгаалалтанд орон нутгийн Засаг захиргаа, иргэд хил хамгаалах туслах хүчний гишүүдийг өргөнөөр оролцуулснаар улсын хил хамгаалалтын үр дүн дээшилнэ.

Ашигласан материал:

1. Бүсчилсэн хил хамгаалалт төсөл. Судалгааны ажил, УБ., 2009.
2. Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал, УБ., 2001.
3. Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого. УБ., 2002.
4. Наранжамц.Н “Бүс нутаг - хил хамгаалалтын үзэл баримтлал”, УБ. 2012 он.
5. Наранжамц.Н “Тал хээрийн нөхцөлд хилийн операци зохион байгуулж явуулах нь”, диссертац УБ., 2008 он
- 6.Нямдорж.Д “Улсын хилийг инженер, техникийн хэрэгслээр хамгаалах аргыг боловсронгуй болгох нь”, диссертац. УБ., 2005.

ХИЛ ХАМГААЛАХ БАЙГУУЛЛАГЫН АЛБА ХААГЧИЙН НИЙГМИЙН БАТАЛГАА, ТҮҮНИЙГ ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

SOCIAL GUARANTEE OF BORDER GUARD OFFICER AND WAYS TO SOLVE THEM

Х.Баясгалан

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн албаны тэнхимийн профессор, докторант, хурандаа

Товч агуулга: Төрийн алба мэргэшсэн, тогтвортой, залгамж чанартай байж, төрийн албан хаагчийн эрх зүйн, нийгэм, эдийн засгийн болон бусад баталгаа найдвартай хангагддаг байх нь Монгол Улсын хөгжил, үндэсний болон хүн амын аюулгүй байдлыг хангах, нийгмийн хэв журмыг сахиулах ¹¹төрийн тусгай албаны үндсэн чиг үүрэгт чухал нөлөө үзүүлнэ.

Монгол Улсын Их Хурлаас Төрийн албаны тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг баталж, төрийн албаны үйл ажиллагаанд дагаж мөрдсөнөөс хойш багагүй хугацаа өнгөрчээ. Шинэчлэн найруулж баталсан уг хуулийн гол үзэл баримтлал нь чадахуйн зарчимд суурилсан, шатлан дэвших тогтолцоог төрийн албанд бүрдүүлэх, төрийн албан хаагчдын нийгмийн баталгааг сайжруулж улмаар Монгол Улсын төрийн албыг мэргэшсэн, тогтвортой, хариуцлагатай байх хууль зүйн болон практик хэрэгцээ шаардлагыг хангахад чиглэгдсэн юм. Гэвч Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан “Ардчилсан ёс, шударга ёс, эрх чөлөө, тэгш байдал, үндэсний эв нэгдлийг хангах, хууль дээдлэх нь төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим мөн, Төрийн албаны тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1.2 дахь хэсэгт заасан “мэргэшсэн, тогтвортой байх” төрийн албаны зарчим төдийлөн хэрэгжихгүй байгаа нь төрийн албаны үйл ажиллагааны тасралтгүй, шуурхай, хүртээмжтэй байхад сөргөөр нөлөөлж байна.

Abstract: It is important for the civil service to be qualified, stable, and continuous, and for the legal, social, economic, and other guarantees of civil servants to be reliably provided, for the development of Mongolia, national and population security, and the basic functions of the special civil service to maintain social order. will have an effect.

Түлхүүр үгс: төрийн тусгай алба хаагч, хил хамгаалах байгууллага, нийгмийн баталгаа, цалин хөлс, тэгш байдал, ажлын ачаалал, идэвхжүүлэлт.

Key word: special civil servants, border guards, social security, wages, equality, workload and activation.

¹¹ Төрийн албаны тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг “...үндэсний болон хүн амын аюулгүй байдлыг хангах, нийгмийн хэв журмыг сахиулах

Оршил: Монгол Улсын төрийн албаны шинэтгэл, хөгжлийн үйл явц олон сорилтыг даван туулж, төрийн албаны чадавх, үйл ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлэх, хүний нөөцийн удирдлагын тогтолцоо, улс төрөөс ангид мэргэшсэн, тогтвортой албыг төлөвшүүлэхэд чиглэгдэж байна. Энэ ч утгаараа хөгжлийн бүхий л цаг хугацаа, үйл явцын төвд нь мэргэшсэн, чадварлаг албан хаагч төрийн албаны гол хөдөлгөгч хүч нь байсаар ирсэн.

Дэлхий дахинд өрнөж буй цэрэг-батлан хамгаалах, аюулгүй байдлын орчин дахь эрс өөрчлөлтүүд нь бүхий л улс орнуудын нийгэм, улс төр, эдийн засагт нөлөөлж, манай улс ч энэ үйл явцаас ангид орших боломжгүй болж байна. Тиймээс хууль дээдлэн, төрийн албанд мэргэшсэн, тогтвортой, тэгш байх суурь зарчмуудыг баримтлан дэлхийн жишигт хүрсэн, өрсөлдөх чадвартай, үндэсний эв нэгдлийг хангасан төрийн тусгай албыг бэхжүүлэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

Монгол Улсын хөдөлмөрийн зах зээл дээр тоогоороо ч, хувийн жингээрээ ч хүндтэй байр суурь эзэлдэг төрийн албан хаагчдын энэхүү байр суурь сүүлийн жилүүдэд тогтворгүй, хувьсамтгай байдалд шилжих боллоо.

Үүнтэй холбоотойгоор төрийн албанд тулгамдаж байгаа олон асуудал байгаагаас зөвхөн төрийн албаны мэргэшсэн, тогтвортой, тэгш байх зарчмыг хангахад чиглэсэн асуудлыг төрийн тусгай байгууллагын нэг хил хамгаалах байгууллагын алба хаагчийн нийгмийн баталгааг хангахтай холбогдсон харилцааны хүрээнд ажлын

ачаалал, цалин хөлс, нийгмийн баталгаатай холбоотой асуудлыг хөндөж, түүнийг шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлэхийг зорьж байна.

Нэг. Төрийн тусгай байгууллагын алба хаагчийн нийгмийн баталгаа, эрх зүйн үндэс.

Монгол Улсын төрөөс эрх зүйт төрийг төлөвшүүлж, төрийн албыг улс төрөөс ангид, тогтвортой, залгамж чанартай, мэргэшсэн байхад чиглэсэн бодлого боловсруулж, хуульчлан баталгаажуулсаар ирсэн.

Өнөөдөр төрийн тусгай байгууллагын үйл ажиллагаа, алба хаагчийн эрх зүйн байдлыг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн албаны тухай хууль болон бусад салбарын хууль тогтоомжоор зохицуулсан байна. Тухайлбал, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 46 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Төрийн албан хаагчийн ажиллах нөхцөл баталгааг хуулиар тогтооно”, “Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”-ын 3.3.2.3-т “төрийн бодлогын залгамж чанар”-ыг хангах эрх зүй зохион байгуулалтын үндсийг бүрдүүлнэ.

Нөгөөтэйгүүр төрийн албан хаагчийн цалин хөлс нь төрийн албаны хүний нөөцийн тогтвортой бодлогыг хэрэгжүүлэх үндсэн хүчин зүйлийн нэг бөгөөд аливаа нөлөөллөөс ангид ажиллах эдийн засгийн баталгаа, хөшүүрэг нь болдог билээ. Төрийн албан хаагчдын цалинг өсгөх бодлого барьж, төсөв санхүүгийн нөхцөл байдалтай уялдуулан нэмэгдүүлэх арга

хэмжээг Засгийн газраас тухай бүр авч хэрэгжүүлж ирсэн боловч төрийн албан хаагчийн хөдөлмөрийн бүтээмж, хариуцлага ур чадвар дээр суурилсан цалингийн нэгдсэн тогтолцоог өнөөг хүртэл бүрдүүлж чадаагүй л байна.

Цэргийн алба хаагчийн цалин хөлсний хэмжээ, нэмэгдэл олгох журмыг Засгийн газар батална.

Цэргийн алба хаагчид хууль тогтоомжид заасан бусад нэмэгдэл, урамшууллыг олгож болно.¹²

Хилчин, улсын хилд албан үүрэг гүйцэтгэж байгаа иргэн нь төрийн төлөөлөгч байж, улсын эрх ашгийн үүднээс иргэн, албан тушаалтанд хууль ёсны шаардлага тавих, түүний биелэлтийг хангуулах эрхтэй.

Иргэн улсын хилд албан үүрэг гүйцэтгэх үедээ гэмт халдлагын улмаас амь насаа алдвал түүний гэр бүлд энэ хуулийн 39.8-д заасан цалингийн дунджаар тооцсон таван жилийн цалинтай тэнцэх хэмжээний нэг удаагийн буцалтгүй тэтгэмж олгоно.

Албан үүрэг гүйцэтгэж байгаад гэмтсэн, эрүүл мэнд нь хохирсон бол эмчилгээний зардал, хөдөлмөрийн чадвараа алдсан тохиолдолд тэтгэмж, үндсэн цалингийн зөрүү, хиймэл эрхтэн хийлгэсэн зардлыг төр хариуцна.

Улсын хил дээр алба хааж байгаа хилчний гэр бүлийг тэргүүн ээлжид ажлаар хангах бөгөөд тэднийг ажлаар хангаагүй нөхцөлд ажилгүй байсан хугацааны эрүүл мэндийн болон нийгмийн даатгалын шимтгэлийг

тухайн үед мөрдөж байгаа хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээгээр тооцож улсын төсвөөс олгоно.

Хилийн салбар, харуулд алба хааж байгаа хилчин хүнсний хангамжаар хангагдах бөгөөд хүнсний хангамжийн хэмжээг Засгийн газар тогтооно.

Хилчин, түүний гэр бүлийг ээлжийн амралтаараа /нөхөр, эхнэрийн/ нутагтаа амарвал хоёр жилд нэг удаа ирэх, очих унааны зардлыг төр хариуцна.

Улсын хилд таван жилээс дээш хугацаагаар алба хааж байгаа офицер, ахлагчид нэг удаагийн мөнгөн урамшууллыг тэдний сарын үндсэн цалингаас хилийн салбарт 50 хувь, суурин бус газарт байрладаг хилийн цэргийн ангид 35 хувь, нийслэл, улсын чанартай хотоос бусад суурин газарт байрладаг хилийн цэргийн анги, агаарын цэргийн салбарт 25 хувиар бодож нэгтгэн таван жил тутамд олгоно.

Энэ хуулийн 39.2, 39.3-т заасан иргэн, хугацаат цэргийн албан хаагчийн сарын үндсэн цалинг улсын хил хамгаалах байгууллагын ахлагчийн цалинтай адилтган тооцно.

Энэ хуулийн 39.2, 39.3, 39.4, 39.5, 39.6-д заасан хөнгөлөлтийг бусад хууль тогтоомжид заасан хөнгөлөлттэй давхардуулж хэрэглэхгүй.¹³

Мерит буюу чадахуйн зарчмыг шинээр хуульчилсан нь тус зарчмыг хамгийн сайн хангасан хүнийг төрийн албанд томилох, нэгэнт өндөр

¹² Цэргийн албан хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль. УБ. 2016 он

¹³ Монгол Улсын Хилийн тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ УБ. 2016 он

Хил хамгаалах байгууллагаас 2015 онд “Хилчдийн нийгмийн хамгаалал 2024” хөтөлбөрийг боловсруулан алба хаагчдын нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх бодлого барин ажиллаж байна.

Сүүлийн арван жилд
Улаанбаатар хотод 1400 айлын
“Хилчин”, “Харуул-Алтай”
хотхонуудыг барьж, ашиглалтад
оруулан алба хаагчдыг хөнгөлөлттэй
үнээр орон сууцжуулах ажлыг хийж
гүйцэтгэсэн. Нийт хилийн анги,
салбарууд 100 хувь үүрэн телефоны
болон холбоо харилцаа зохион
байгуулах төхөөрөмж, 65 хувь нь
интернэтэд холбогдох боломж бүрдэж,
хилчид Монгол Улсын болон олон
улсын мэдээ мэдээллийг цаг алдалгүй
авах нөхцөл бүрдсэн.

Монгол Улс нэг хүнд ногдох газар нутгийн хэмжээгээрээ дэлхийд тэргүүлдэг. Энэ өргөн уудам газар нутгийн хил хязгаарт Хил хамгаалах байгууллагын үндсэн нэгж болох хилийн анги, салбарууд байрлаж, хуулиар хүлээсэн чиг үүргийнхээ дагуу улсын хил хамгаалалтыг тасралтгүй зохион байгуулдаг өвөрмөц онцлогтой. Тиймээс ч алба хаагчид төдийгүй хилчдийн гэр бүлийн нийгмийн асуудал нэн тэргүүнд тавигдах учиртай.

¹⁴ Төрийн албаны тухай хуулийн танилцуулга

Хилийн салбаруудын 29 хувийг байнгын эрчим хүчинд холбож, 57 хувийг 5-10 кВт-ын нарны цахилгаан станцтай болгосон. Мөн алба хаагчдын 27 хувийг 10-40 м3 багтаамжтай мах хадгалах хөргүүр суурилуулан 1,5-8 тонны багтаамж бүхий хүнсний ногоо хадгалах зоорь шинээр барьж, ашиглалтад оруулсан.

Мөн “Бүсчилсэн хил хамгаалалт хөтөлбөр”-ийн хүрээнд Засгийн газрын 2017 оны 173, 174 дүгээр тогтоолууд батлагдаж, улсын хилд алба хааж байгаа хилчдийн цалинг 30-50 хүртэл хувиар нэмэгдүүлж, Цэргийн алба хаагчийн дүрэмт хувцас, хэрэглэлийн норм, хилчдийн хүнсний хангамжийн хэмжээг бүсийн онцлогоос хамаарч сайжруулах ажлыг зохион байгуулсан.

Алба хаагчдыг малжуулах зорилгоор гэрээ байгуулж, туслах аж ахуй буюу үйлдвэрлэлийн даалгавраас давсан төл малыг жил бүр алба хаагчдад олгох, Хилийн тухай хуулийн 39 дүгээр зүйлд заасны дагуу Улсын хилд биечлэн таваас дээш жил алба хаасан офицер, ахлагч нарт 60 сарын үндсэн цалингаас 25-50 хүртэл хувиар тооцож, мөнгөн урамшуулал олгож байна.

“Хилчдийн нийгмийн хамгаалал 2024” хөтөлбөрт алба хаагчид төдийгүй ахмад хилчдийн талаар авах арга хэмжээг тусган 2018 онд “Ахмад хилчдийн талаар авах арга хэмжээний журам”-ыг боловсруулан батлуулж олон талт арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байна. Мөн Монгол Улсын Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2020 оны А/03 дугаар тушаалыг хэрэгжүүлэх

ажлын хүрээнд Хил хамгаалах ерөнхий газрын даргын 22 дугаар тушаалаар ажлын хэсэг байгуулагдаж, алба хаагчдын амьжиргааны түвшин тогтоох судалгааг авч нэгтгэн Хууль, зүй дотоод хэргийн яаманд хүргүүлж, Хил хамгаалах ерөнхий газрын даргад танилцуулан тодорхой ажлуудыг төлөвлөж зохион байгуулж байна.

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 39 дүгээр зүйлд заасны дагуу улсын хилд алба хааж байгаа хилчний гэр бүлийг тэргүүн ээлжинд ажлын байраар хангах хуулийн зохицуулалттай. Ажлын байраар хангах боломжгүй нөхцөлд ажилгүй байсан хугацааны эрүүл мэндийн болон нийгмийн даатгалын шимтгэлийг хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээгээр төлдөг. Засгийн газрын 2011 оны есдүгээр тогтоолоор батлагдсан “Цэргийн алба хаагчийн гэр бүлд тэтгэмж олгох журам”-ын дагуу алслагдсан хилийн анги, салбарт ажиллаж байгаа офицер, ахлагч нарын ажил эрхлээгүй гэр бүлийн гишүүдэд улирал бүр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээтэй тэнцэх мөнгөн тэтгэмж, Цэргийн алба хаагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 7 дугаар зүйлд заасны дагуу Офицер, ахлагчийн сургуулийн насны хүүхдийн боловсролыг дэмжих зорилгоор /өрхөд/ мөнгөн тусламж, тус тус олгож байна. Хилчдийн хүүхдүүдийн сургуулийн өмнөх боловсролыг дэмжих зорилгоор хилийн ангиудад цэцэрлэг, зарим салбаруудад гэр цэцэрлэг нээн ажиллуулж, орон нутгийн боловсролын болон эрүүл мэндийн байгууллагуудтай нягт хамтран ажиллаж байна.

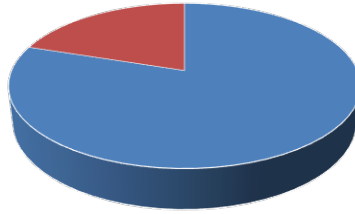
Төрийн тусгай албан хаагчдын нэгдсэн эмнэлгийг 2017 онд Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын тушаалаар хилийн 0242 дугаар тусгай салбар болгож, эрүүл мэндийн чанартай тусламж, үйлчилгээг хилчид, тэдгээрийн гэр бүл, ахмад хилчдэд нэн түрүүнд, түргэн шуурхай үзүүлэн ажиллаж байна. Хилчдийг өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх ажлын хүрээнд 2017 онд Хил хамгаалах ерөнхий газар, Төрийн тусгай албан хаагчдын нэгдсэн эмнэлэгтэй хамтран нарийн мэргэжлийн эмч нарын бүлэг хилийн нийт ангид хүрч, хилчдийг 100 хувь урьдчилан сэргийлэх үзлэгт хамруулсан. Нарийн мэргэжлийн эмч нарын бүлэг 2018, 2019 онд тус бүр хилийн ангийн 50 хувьд хүрч ажиллан, өвчлөлийг бууруулах арга хэмжээ авч бие бүрэлдэхүүний өвчлөл 3-5 хувиар буурсан үр дүн гарсан.

Хил хамгаалах байгууллагын эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний заавар"-ыг шинэчлэн боловсруулж, хилийн ангиудын Эрүүл мэндийн төвийг стандартын дагуу I, II, III, IV зэрэглэлтэй байхаар тусган хэрэгжүүлж эхэлсэн. Хилийн ангиудыг эмийн бус эмчилгээ, сувилал ажиллуулахад дэмжлэг үзүүлэн Аварга тосон, Хилийн рашаан, Бүрдэнэ, Хайрхан булаг зэрэг рашаан, гүүний саам, элс, шаврын улирлын чанартай сувилал ажиллуулж

алба хаагчдыг хөнгөлөлттэй болон үнэ төлбөргүй сувилах, амрах ажлуудыг зохион байгуулдаг.

Монгол Улсын Засгийн газрын үйл ажиллагааны шинэчлэлийн хөтөлбөрийн хүрээнд цэргийн алба хаагчдын хүнсний хангамжийн хэмжээг шинэчлэх ажлын хэсэг томилж, Нийгмийн эрүүл мэндийн үндэсний төвийн хоол судлалын албатай хамтран хилчний хүнсний хангамжийн хэмжээг өөрчлөн Засгийн газрын 174 дүгээр тогтоолоор батлуулсан. Хил хамгаалах ерөнхий газрын даргын 2018 оны А/22 дугаар тушаалаар “Хилийн цэргийн алба хаагчийн хүнсний хангалтын заавар”-ыг батлуулж, мөрдөж эхэлсэн. Хилийн салбарт ажиллаж байгаа офицер, ахлагч нар урьд нь 12 нэр төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүн авдаг байсныг 25 нэр төрлөөр олгодог болсон нь хилчдийн алба хаах нөхцөлийг тодорхой хувиар сайжруулсан арга хэмжээ болсон. Хилийн анги, салбарт хүнсний хангалтыг төвлөрсөн хангалтаар сар, улирлаар хангадаг бөгөөд хилийн анги, салбар дотоод нөөц боломжоор туслах аж ахуй, газар тариалан эрхэлж, улсын хилд буюу хилийн салбарт ажиллаж байгаа офицер, ахлагч нарт Засгийн газрын тогтоолд заасны дагуу тогтоосон нормоор үнэгүй хүнс олгодог

Нийт хилчдийн

■ Нийгмийн асуудал шийдэгдсэн

■ Шийдвэрлэх шаардлагатай асуудал

Хил хамгаалах байгууллага нь хүний нөөцийн хэрэгцээ шаардлагад тулгуурлан алба хаагчдынхаа мэдлэг чадварыг дээшлүүлэх, мэргэшсэн чадварлаг алба хаагчдыг бэлтгэх зорилгоор “Хил хамгаалах байгууллагын алба хаагчдыг мэргэшүүлэх сургалтын төлөвлөгөө” гаргаж жилд дунджаар 2000 гаруй алба хаагчдыг гадаад, дотоодын урт болон богино хугацааны сургалт, семинаруудад хамруулдаг. Сургалтад хамрагдсан алба хаагчид сурсан мэдсэн зүйлээ ажил хэрэг болгох нь хамгийн чухал асуудал. Тийм учраас сургалт, дамжаа төгссөн алба хаагчдын ажлын үр дүнг тооцох асуудалд анхаарал хандуулж байна.

Дүгнэлт, санал:

Монгол Улсын Үндсэн хууль Монгол Улсын хилийн тухай хууль болон холбогдох бусад хууль тогтоомжоор хүлээсэн үүргээ үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд ХХБ-ын алба хаагчдын нийгмийн асуудлыг эн тэргүүний ээлжинд анхаарах хэрэгтэй.

Монгол Улсын хувьд хил залгаа улс орнуудын ижил төстэй чиг үүрэг бүхий байгууллагуудтай ижил түвшинд

хөгжих эдийн засгийн боломж хязгаарлагдмал хэдий ч сүүлийн үед Улсын хил хамгаалалтад зайнаас удирдах орчин үеийн дэвшилтэт техник хэрэгслийг турших, шинээр хилийн отряд, застав, харуулын байр барих, авто техникийн парк шинэчлэлтийг хийх, цаашлаад хилийн цэргийн байгуулалтыг сайжруулах, шалган нэвтрүүлэх боомтын нэвтрүүлэх хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, цахим хилийн застав төслийг хэрэгжүүлэх зэрэг томоохон ажлуудыг бодлогын баримт бичигтээ тусган хэрэгжүүлж байгаа хэдий ч тулгамдсан дараахи асуудлууд байна.

1. Төрийн хилийн бодлогын шинэчлэл.

2. Эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох буюу нарийвчилсан зохицуулалт бий болгох.

3. Хүний нөөцийн асуудал /ажилд авах, томилох, сэлгэн ажиллуулах, тогтвор суурьшил, нөөц бүрдүүлэх/

4. Сургалт бэлтгэл /технологийн мэдлэгийн суурь+хил хамгаалалтын онол, сургалтыг шинэ шатанд гаргах/

5.Хилчдийн нийгмийн асуудал /ажиллаж амьдрах байр, орон сууц, цалин нэмэгдэл, сургууль, цэцэрлэг г.м/

6.Сэтгэл зүйн асуудал /амьдралын чанар буюу хилчдийн сэтгэл санааг өндөрт өргөх, стресс уур бухимдалгүй ажиллах, амьдрахад чиглэсэн олон талт ажил/

7.Ар тал хангалт /хилийн отряд, заставын барилга байгууламжийг орчин үеийн шийдлээр иж бүрэн шийдэхэд барилгын томоохон компаниудыг оролцуулах/

8.Хилийн цэргийн алба хаагчид нь суурин газраас алслагдмал хил хязгаарт алба хааж, үүрэг гүйцэтгэдэг

онцлогийг харгалзан тэдний нийгмийн асуудлыг цаг үетэй нийцүүлэн бодлогын чанартай шийдвэр гаргах шаардлагатай.

Эх сурвалжийн жагсаалт:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль
2. Төрийн албаны тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/
3. Монгол Улсын Хилийн тухай хууль
4. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал
5. “Тэгш шан хөлс олгох тухай” олон улсын конвенци /1951/

ЦЭРГИЙН СУРГАЛТЫН ТУХАЙ ТҮҮХЭН СУРГАМЖ, ӨНӨӨГИЙН ОЙЛГОЛТ

Ч.Баттулга

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын акедимийн 8012 дугаар дамжааны суралцагч, Магистрант, хошууч

Товч агуулга: Цэргийн сургалт нь нийтийн тооллын өмнөх үе, Их Монгол Улсын, Ардын хувьсгалын үеийн сургалт, өнөөгийн цэргийн сургалтын зарчмууд, түүнийг тактикийн бэлтгэл сургуулийн явцад тусгах, сургалтын арга хэлбэрийн тухай ойлголт, сургалтын аргын агуулга, зарчим түүнийг тактикийн бэлтгэл сургуулийн явцад хэрхэн тусгахыг зорилоо.

Abstract: Military training is the period before the census, training during the Great Mongolia and People's Revolution, the principles of current military training, how to reflect it during the tactical training school, the concept of training methods, the content and principles of the training method, how to reflect it during the tactical training school aimed.

Түлхүүр үгс: Цэргийн сургалт, түүхэн уламжлал, арга хэлбэр, тогтолцоо, тактик-жагсаал, лекц, материал.

Keywords: Military training, historical traditions, methods, systems, demonstrations, lectures, materials.

Оршил. Нэр томъёоны хэрэглээ:

ЦЭРГИЙН СУРГАЛТЫН ОНОЛ;

Цэргийн сургалтын тухай онол нь сургалтын үйл явцын хамгийн нийтлэг зүй тогтоол, армийн нийт бүрэлдэхүүнийг бэлтгэх зорилт, агуулгыг шинжлэн судалж үүний үндсэн дээр сургалтын зарчим, арга хэлбэрийг боловсруулдаг юм.

ЦЭРГИЙН СУРГАЛТ;

Дайчдад практик ажиллагаанд нь зайлшгүй шаардлагатай цэргийн хэргийн мэдлэг, чадвар, дадлага эзэмшүүлэх, цэргийн хамт олон

/салбар, анги, нэгтгэл/-ыг байлдааны ажиллагаа явуулахад бэлтгэх, гар нийлэмжийг хангахад чиглэгдсэн зохион байгуулалт, зорилго чиглэл бүхий үйл явц юм.

- Цэргийн сургалтын үндсэн зарчмууд нь:

Шинжлэх ухаанч, цэргийг дайнд хэрэгтэй бүхэнд сургах шаардлага, суралцагсдын идэвхитэй, ухамсартай байдал:

- Үзүүлэнт байдал
- Системт байдал
- Дэс дараат байдал

- Суралцагсдад ойлгомжтой байх
- Гүн бат мэдлэг, чадвар дадлагатай байх

Сургалтад хамт олон ба нэг бүрчлэн /ганцаарчилсан/ хандлагыг зөв хослуулах зэрэг болно.

Цэргийн сургалт нь бие бүрэлдэхүүний авъяас, бүтээлч санаачилгаа дээд зэргээр илрүүлэн гаргах таатай нөхцөл бүрдсэн тохиолдолд амжилтад хүрнэ. Мөн захирагч, дарга нар нь цэрэг нэг бүрийн оюун ухаан, бие бялдрын бүх боломж, түүний сэтгэлзүйн хөгжлийн түвшин /хүртэхүй, сэтгэлгээ, ой, хэл яриа/ ба сэтгэлзүйн шинж чанар /зан ааш, авир араншин, авъяас/-ыг бүх талаар харгалзан тооцож чаддаг болсноор амжилт гаргана.

Нэг.Түүхэн уламжлал

а/Хүннү гүрний үе;

Хүннүгийн хүн амын тоо Хан улсын нэг мужаас ч бага байсан бөгөөд хүннү судлаач ихэнх эрдэмтдийн тооцоолсноор (В.С.Таскин, Л.Н.Гумилев, Ма Чан шоу гэх зэрэг) Модунь шаньюйн үед Хүннүгийн хүн амын тоо 1 сая 500 мянга орчим байсан. Хятадын түүхэн сурвалж болох “Ши цзи” буюу “Түүхэн тэмдэглэл”-д “Байдан ууланд Хан улсын Гаодигийн цэргийг бүслэхэд Модунь 400 мянган цэрэгтэй байсан” гэсэн бол мөн хятадын эртний түүхэн сурвалж болох “Хан шу” буюу “Хан улсын бичиг”-т 300 мянган цэрэгтэй байсан гэжээ.

Хан улсын түүхч Цзя И-гийн (НТӨ 200-168 он) мэдээгээр 5 хүнд нэг цэрэг оногдож байсан байна.

Хүннү улс төр цэргийн нэгдсэн зохион байгуулалттай байсан учир улс орны амьдралд цэрэг онцгой үүрэг гүйцэтгэж байв. Модун шаньюй олон овог аймгийг нэгтгэх, хөрш зэргэлдээх олон улс орныг эзлэхэд хүннү цэрэг гол үүрэг гүйцэтгэсэн билээ. Тэрээр “Цэрэг бол төр, улсын гол хэрэгсэл” хэмээн үзэж улсдаа цэргийн шинэчлэл хийж, цэргүүдийг нэгэн удирдлага дор нэгтгэж, маш хатуу чанд сахилга баттай болгож чадсанаараа хүчирхэг байжээ.

Хятад сурвалжид өгүүлснээр хүннү нар хятадуудтай тулалдахдаа давхилт дундаа алсын зайнаас харвахыг илүүд үздэг байсан ба тэд энэ эрдмийг бүр багаас эзэмшдэг агаад нас биед хүрэх үедээ харвах намнах чадвараар гойд сайн болсон байдаг байв. Энэ тухай “Ши цзи” буюу “Түүхэн тэмдэглэл”-д “Хүүхэд дөнгөж хонь унаж чадах болмогцоо хулгана, зурам харвах ба нэлээд өсч ирэхлээрээ үнэг, туулай харваж иднэ. Нум хэрэглэж чадах хүн болгон цэрэг болно” гэсэн байна.

Хүннү “Намар адуу мал таргалах үеэр бүх хүмүүс ой модыг самнан ан хийдэг” байсан ба энэ мэт зохион байгуулалттай ав хомрог нь нэг ёсны цэргийн сургууль болдог байв. Нум сум бол хүннүгийн байлдааны болоод ангийн гол зэвсэг байсан бөгөөд Хүннү-Парфяны нум нь НТӨ I зууны сүүлч гэхэд хамгийн шилдэгт тооцогддог байсан.

Хүннү цэрэг нь тус тусын овог аймгийн цэрэг эр бус, улсын цэргийн нэгдсэн аравтын зохион байгуулалттай байсан бөгөөд улсын дэвсгэр нутгийг хятадын түрэмгийлэл зэргээс батлан хамгаалах үүрэгтэй байжээ.

Хүннүгийн эмэгтэйчүүд эрчүүдийн нэгэн адил морь унаж, нум сум харваж чаддаг. “Хожуу Хан улсын бичиг. 79 дүгээр бүлэг”, “Давс төмрийн бодлого. Гавьяа бүлэг” зэрэгт өгүүлснээр “Хүннү эмс охид цэргийн хуарандаа мал сүргээ хариулдаг. Ар талын нүсэр ажлыг дангаар гүйцэтгэдэг. Алсын аян дайны үед эмэгтэйчүүд, хөгшид үхэр, хонь, адуу, луусаа даган нүүдэллэж цэргийг хоол хүнсээр огт үл тасалдуулдаг” байжээ.

Хүннүд их цэрэг, цоохор цэрэг гэж хоёр төрлийн цэрэг байсан ба их цэрэг нь байнгын, цоохор цэрэг нь түр цэрэг байсан. Хүннүгийн түмт, мянгат, зуут, аравтын дарга нар цэргүүдийн байлдааны бэлэн байдлыг бүрэн хариуцдаг байсан.

б/Их Монгол улсын үе буюу XIII зууны үе;

Арван өрхөөс татсан арван цэргээс бүрдэх аравт, арван аравт бүрийн цэрэг нийлсэн зуут, арван зуутын цэргээс бүрдсэн мянгат, арван мянгатын цэрэг бүхий түмт байхаар журамласан цэргийн зохион байгуулалтын тогтолцоо нь Их Монгол улс байнгын хүчирхэг армитай байх нөхцлийг бүрдүүлсэн юм.

Чингис хаан цэргээ шинэ зохион байгуулалтанд оруулж, байнгын армийг бий болгов. Цэргийн

ерөнхийлөн захирах тушаалтныг буй болгож, тэр тушаалд нэрт жанжин Хубилай-г томилов. Мөн дээд хэмжээний арван хоёр зөвлөхөөс бүрдсэн Илдэч хэмээх цэргийн бодлогын газрыг байгуулав. Цэргийн яамны маягийн эл байгууллага нь цэргийн эрдэм ухааныг хөгжүүлэх, цэргээ байлдааны байнгын бэлтгэл сургуультай байлгах, цэргийн жанжин, дарга нарын удирдлагын ур чадварыг ямагт төгөлдөржүүлэх, армийн зохион байгуулалтыг чанд цэгцлэх, дээд зэргийн уян хатан, хөдөлгөөнт армийг байлдааны бэлэн байдалд барьж байх гол үүрэгтэй байжээ.

Их Монгол улс хүчирхэг зэвсэгт хүчинтэй байсан нь цэргийн сургалтын бүхэл бүтэн тогтолцоо бүрдүүлсэнтэй холбоотой. Эл тогтолцоо нь, хүүхдээ хар багаас нь морь унуулж, нум сум харвуулж сургах, байлдах болон агнах наад захын эрдмийг эзэмшүүлэхийг иргэн бүрийн зайлшгүй үүрэг болгосон бүх нийтийн цэргийн бие даасан сургалт; мөн моринд гарамгай болгох, сэлэмдэх урлагт суралцах, оньсон техник эзэмших зэрэг албан ёсны мэргэжлийн сургалт гэсэн хоёр үндсэн хэлбэртэй байжээ.

Тогтмол тэмцээн, наадам зохион байгуулж байсан нь зугаа цэнгэлийн төдийгүй, цэргийн сургалтын үр дүнг шалгах гол хэлбэр байсан.

Их Монгол улсын зэвсэгт хүчин нь хөнгөн болон хүнд морин цэргээс бүрдэж байв, Хөнгөн морин цэрэг хөдөлгөөнт чанар, суу залиараа нэн гайхамшигтай. Хүнд морин цэрэг нь өвч зэвсэглэсэн тусгай зориулалт бүхий

цэрэг юм. Цэргийн гол зэвсэг нь нум сум, сэлэм, жад, сүх төмөр, шийдэм, бороохой, хуяг дуулга байв. Монголын морьт арми нь хэрэм боомт эвдэх инженерийн ангитай байжээ. Ийм ч учраас монголчууд урьд өмнө дэлхий дахинд хэзээ ч байгаагүй цэрэг дайны номлолыг бий болгосон байдаг.

в/Богд Хаант Монгол Улсын үеийн цэргийн сургалт;

Манжийн нөлөөнд 200 гаруй жил байсан Монголчууд 1911 оны цагаагчин гахай жил хувьсгал хийж өөрсдийн эрх чөлөө тусгаар тогтнолоо сэргээж Богд Хаант Монгол Улсыг сэргээн байгуулсан. Хувьсгалаар олж авсан эрх чөлөө, тусгаар байдлаа батлан хамгаалахын тулд үндэсний цэргийг байгуулах явдал шинэ төрийн нэн чухал зорилт болсон юм. Батлан хамгаалах хүчний байгууллага нь үндэсний уламжлалд суурилахын зэрэгцээ тухайн цагт тэргүүнд тооцогдож байсан европ маягийн орчин үеийн цэргийн тогтолцоог хүлээн авах учиртай байв.

Богд Хаант Монгол улсын батлан хамгаалах төрийн төв байгууллага Цэргийн яамыг 1911.12.29-30-нд Богд эзэн хааны зарлигаар байгуулж үйл ажиллагаа нь эхэлсэн байна.

Халхын Хүрээний Бүгд хэргийг Түр ерөнхийлэн шийтгэх газар (1911 оны зун байгуулсан)-аас Манж Чин улсаас тусгаарлаж, 1911 оны эцсээр Сэцэн хан, Түшээт хан аймагт цэргийн дайчилгаа явуулсан юм. Энэ шийдвэрийн дагуу Их Хүрээний ойролцоо хошуудаас 1000 шахам цэрэг цугларсны дийлэнх нь Түшээт хан аймгийн жанжин Ханддоржийн харьяат

цэрэг байв. Иймээс Хиагтын зүүн, баруун этгээд 47 харуул тутмаас захирах түшмэл 1, цэрэг 9-ийг дайчлан Их Хүрээнд ирүүлсэн байна.

“Монгол цэргийг бэлтгэн сургах тухай” Монгол-Оросын хэлэлцээг 1913.02.03-нд байгуулсан байна. Энэхүү хэлэлцээний дагуу “морьтой цэрэг хоёр хороо, хороо бүрд 6 суман, пулемёт бууны 6 хүн, их үхэр бууны 100 шахам хүн бүгд 1900 хүн” бүхий морьт бригад байгуулахаар хэлэлцэн тохирсон байна. Энэ цэргийг сургахаар цэргийн ноёд 2, түмэд 15, дарга 42-ыг Монголд томилон ирүүлэх, энэ сургах зардал 350 мянган цөлхөөвийг урьд олгосон 2 сая цааснаас суутгахаар хэлэлцэн тохирчээ.

Ийнхүү Нийслэл Хүрээний Хужирбулан хэмээх газар анх удаа европын тогтолцоогоор монгол цэргийг сургаж бэлтгэх болсон нь ихээхэн дэвшил төдийгүй, орчин цагийн боловсронгуй цэрэг байгуулах эхлэл болсон.

г/Ардын хувьсгалын үеийн цэргийн сургалт;

Ардын хувьсгалын цэргийн сургалт бэлтгэлийн тогтолцоо нь цэргийн биеийн тамирыг чухалчлан үзэх, цэрэг-эх оронч үзэл хүмүүжил олгох, орчин үеийн зэвсэг, техникийг эзэмшүүлэн сургахад чиглэгддэг байсан ба “Даргын сургууль”-ийг төгсөгчдөөс сургагч нарыг томилон сургадаг байсан.

Цэргийн даргалах бүрэлдэхүүнийг бэлтгэх зорилгоор 1921 оны 8 дугаар сарын 20-нд хорин сурагчийг бүртгэж, улмаар 10 дугаар сарын 15-нд 90 хүнтэйгээр морин

цэрэг, улс төрийн гэсэн хоёр ангитай, зургаан сарын хугацаатай сургалтаа эхлүүлжээ. Анхны захирлаар нь П.М.Толпыгин, комиссараар нь Н.Юмжав нар томилогджээ. Даргын сургуулийн анхны төгсөлт 1921 оны 12 дугаар сарын 25-нд болж, салаан дарга 15, хагас салаан дарга зургааг төгсгөжээ.

Даргын сургуульд 1922 оноос их бууны салаа нэмэн байгуулж, суралцах хугацааг нэг жил болгосон бол 1923 онд Ардын засгийн газар “Даргын сургуулийг шинэчлэн байгуулах тухай дүрэм” баталж, сургуулийн морин анги, их бууны анги, пулемётын ангийн суралцах хугацааг гурван жил болгон суман, салаан дарга нарыг бэлтгэх, мөн морин цэрэг, их бууны дарга нарыг давтан сургах 10 сарын хугацаатай курс байгуулах, суртлын сургагч, холбоочдыг нэг жил, захиргаа, аж ахуйн ажилтнуудыг найман сарын хугацаатай бэлтгэх тогтолцоотой болгосон байна.

1933 оны нэгдүгээр сард БНМАУ-ын СнЗ-ийн тогтоолоор Дотоодыг хамгаалах газарт баруун ба өмнөт хязгаарыг хамгаалах үүрэг өгч, анхны хилийн отряд, комендатуруудыг байгуулснаар орчин үеийн Хил хамгаалах байгууллага үүссэн юм.

Хилийн цэргийн туулж өнгөрүүлсэн дайчин замнал нь Монголын ард түмний тусгаар тогтнолд халдан довтолсон харийнхны өнгөлзлөгийг цаг тухайд нь илрүүлэн зогсоож, газар нутгийнхаа бүрэн бүтэн байдлыг чанд хамгаалсан мятаршгүй эх оронч хилчдийн тэмцэл, ялалтын түүх юм.

Улс орныг харийн түрэмгийн нараас батлан хамгаалах, улсын хил хязгаарын бүрэн бүтэн байдлыг сахиулах боловсон хүчнийг бэлтгэх зорилгоор БНМАУ-ын Ардын сайд нарын зөвлөлийн /хуучин нэрээр/ 1933 оны 7 дугаар сарын 6-ны өдрийн 8 дугаар тогтоолоор “Дотоодыг хамгаалах газрын дунд сургууль” байгуулах шийдвэр гаргажээ.

Энэхүү түүхэн зурвас үед дэлхийн томоохон гүрнүүд цэрэг-улс төрийн томоохон давалгаануудад өртсөн XX зууны сүүлийн хагаст цэргийн сургалт бэлтгэлд эрс шинэчлэлт хийгдэж эхэлжээ.

Учир нь дэлхийн томоохон гүрнүүд, тэдгээрийг дагалдан талцалд орсон улс орнуудын зэвсэглэлээр хөөцөлдөх, бүс нутгийн хэмжээнд, цаашлаад дэлхийн хэмжээнд нөлөө бүхий байх эрмэлзлэл дээд хэмжээндээ хүрсэн.

Үүнийг дагаад цэргийн зэвсэг, техникийн судалгаа, шинжилгээ, нэгжүүдийн бүтэц, алба хаагчдын гүйцэтгэх үүрэг эрчимтэй шинэчилэгджээ.

Өнгөрөгч 1970 – 1990 оны хооронд төрөл мэргэжлийн цэргийн фронт, армид эзлэх хувь эрчимтэй нэмэгдэв. Цэргийн сургалт, тэр дундаа офицер бэлтгэх сургалт академик түвшинд хүрсэн.

Цэргийн сургалт бэлтгэлийн талаар тухайн үед үндсэн 3 төрлийн арга барил бий болсон. Үүнд:

- Бидний сайн мэдэх “Орос школ” буюу онолын мэдлэгийг танхимаар олгон ажлын талбарт практикт сурган хүмүүжүүлэх, улмаар ажлын арга барил, удирдах авьяаст тулгуурлан мэргэшүүлэх, цаашид

академийн боловсрол эзэмшүүлэн удирдах шатны алба хаагч бэлтгэх тогтолцоо,

- Бундесверийн буюу бага офицер /дэслэгч, ахлах дэслэгч/-ыг сургаж бэлтгэн дипломын боловсрол олгон ажлын талбарт /салааны удирдлага, төрөл мэргэжлийн алба хаагч/ гаргаад дунд офицер болохын тулд дахин сургалтад хамрагдан шалгалт өгч бакалаврын түвшний мэдлэг эзэмшиж байж дараагийн шатны албан тушаалд томилогддог, ахлах офицер болохын тулд академийн түвшний сургалтад хамрагдан стратегийн хэмжээний мэдлэг олгон шалгалт авч шат ахиулдаг тогтолцоо,

- Англи-Америкийн буюу шаардлагатай албан тушаалд нь тохирсон сургалтыг нэгдсэн байдлаар, бодит нөхцөлтэй ойртуулсан нөхцөлд явуулан шалгалт авч тухайн албан тушаалд томилох ба тухайн алба хаагч өөрийн хүсэлтээр дээд шатны албан тушаалд очихын тулд дахин сургалтад хамрагдан шалгуур хангаж байж томилогддог тогтолцоонууд орчин үеийн сургалт бэлтгэлийн үндэс суурь болжээ.

Хоёр.Хилийн цэргийн сургалт бэлтгэлийн зорилго, агуулга

Цэргийн сургалт бэлтгэл нь бидний үндсэн хөдөлмөр бөгөөд өдөр тутамдаа хийж байх ёстой ажил.

Сургалт бэлтгэл хэдий чинээ сайн явагдана тэр хэмжээгээр анги, салбаруудын үүрэг гүйцэтгэх чадавхи нэмэгдэж байдаг.

Цэргийн сургалт бэлтгэлийг явуулахад нөлөө үзүүлдэг гол гурван зүйл бий. Нэгдүгээрт, сургалтын орчин, нөхцлийг бүрдүүлэх асуудал чухал.

Хоёрдугаарт, сургалтыг тасралтгүй явуулах үндсэн нөхцөл нь материал-техникийн бүрэн хангалт байх ёстой.

Гуравдугаарт, зэвсэглэл, техник дээр аль болох түлхүү ажиллуулж, мэргэжлийн алба хаагчдыг зөв сонгох тухай асуудал юм.

Гурав.Цэргийн сургалтын зарчмууд, түүнийг тактикийн бэлтгэл сургуулийн явцад тусгах нь;

Цэргийн сургалтын зарчим гэдэг нь нийт бүрэлдэхүүнийг бэлтгэх ерөнхий зорилттой уялдсан, сургалтын шинж чанарыг тодорхойлж өгдөг удирдлагын гол заалт мөн.

Түүнд;

Намч зарчим;

Байлдаанд юу шаардагдвал түүнд сургах;

Байлдааны байнгын бэлэн байдлыг хангах;

Суралцагчдыг ухамсартай идэвхтэй болгон сургах;

Үзүүлэн таниулах;

Дэс дараалсан, системтэй сургалт:

Дөхөм хялбараар ойлгуулах:

Мэдлэг, дадлага чадварыг гүн бат эзэмшүүлэх;

Хамт олноор буюу нэг бүрчлэн сургах зэрэг зарчмууд багтдаг.

Цэргийн сургалтын процесс дайчдад гүн мэдлэг, бат тогтвортой, уян хатан дадлагууд өгөх төдийгүй нийт бүрэлдэхүүнд улс төр, ёс суртахууны өндөр чанарыг төлөвжүүлж өгдөг улс төрийн чиглэл нь намч зарчим

зайлшгүй байхыг шаардаж байна. Байлдааны жинхэнэ байдалд ойртуулан сургах, байлдааны байнгын бэлэн байдлыг хангах энэ зарчмууд нь цэргийн сургалтыг гол хөтлөгч зарчим мөн. Эдгээр нь бусад зарчмуудын үндсэн агуулгыг ямар нэг хэмжээгээр тодорхойлж өгдөг учраас тэдгээрийг байлдааны бэлтгэл сургуулийн хөтлөгч зарчим гэж нэрлэдэг.

Сургалтыг дөхөм хялбар болгохын тулд заах материалыг суралцагчдын урьд өмнө эзэмшсэн мэдлэг дадлагатай нь холбож өөрөөр хэлбэл тэдний мэдэх зүйлээс ммэдэхгүйд нь шилжүүлэх замаар хичээлийг явуулах нь чухал.

Сургалтын арга хэлбэрийн тухай
ойлголт;

Сурган хүмүүжүүлэх үүргийг амжилттай шийдвэрлэхийн тулд сургалтын төрөл бүрийн арга, хэлбэрүүдийг зөв ойлгож, түүнийг бүрэн ашиглаж чаддаг байх нь чухал.

Сургалтын арга нь сургаж байгаа хүний сургуульд оролцогсдыг удирдах ажлын арга зам мөн.

Офицер, штаб болон цэрэгтэй явуулах тактикийн бэлтгэл сургуулийн явцад сургалтын дараахь аргуудыг хэрэглэдэг. Үүнд: ярианы арга (тайлбарлах, лекц унших ярилцах, үзүүлэх, дасгал, дадлагын ажил, ном зохиолыг бие даан судлах зэрэг олон аргууд байдаг.

Сургалтын хэлбэр нь юуны өмнө сургуулийг явуулах бүхий л нөхцөл өөрөөр хэлбэл сургуульд оролцох бүрэлдэхүүн, хичээл, сургуулийн зохион байгуулалт,

түүнийг явуулах газар орон болон үргэлжлэх хугацааг тусгасан байдаг.

Офицер, штабууд болон анги, нэгтгэлүүдийг тактикийн бэлтгэлээр сургахад лекц унших, семинар явуулах булгийн дасгал, тактикийн шуурхай дадлага хийх, штабын дадлага, тактик, тактик-жагсаалын сургууль, хээрийн сургууль, байлдааны буудлагатай сургууль, команд штабын цэргийн тоглоом болон бие даасан сургалт зэрэг нилээд дэлгэрсэн нийтлэг аргуудыг хэрэглэдэг. Цэрэгтэй явуулах тактикийн ялангуяа байлдааны буудлагатайгаа явуулах тактикийн хээрийн сургууль бол тактикийн бэлтгэлийн хамгийн дээд хэлбэр мөн.

Сургалтын зарим нэг хэлбэрт зөвхөн ганц арга байж болох бөгөөд тийм байдалтай уялдаж сургалтын зарим нэг хэлбэр нь аргынхаа дагуу нэрлэгддэг явдал бий. Тийм учраас <лекц>> гэдэг хэллэг нь сургалтын арга хэлбэрийн алиныг ч тодорхойлж өгдөг.

Сургалтын олон төрлийн хэлбэр нь нийт бүрэлдэхүүнийг нэг бүрчлэн болоод хамт олноор нь сургах, тэдэнд гүн бат мэдлэг олгож, олон талын чадвар, дадлагатай явуулснаар ёс суртахуун-байлдааны өндөр чанараар хүмүүжүүлэх бүрэн бололцоог олгодог.

Сургалтын арга, хэлбэр нь хоорондоо салшгүй холбоотой байдаг. Хэрэв сургалтын хэлбэр нь сургалтыг хэрэгжүүлэх нөхцөлийн бүрдлийг тусгаж, түүнийг чадсанаар зорилтоо биелүүлэх боломжийг олгодог бол арга нь сургалтаар тавигдсан зорилтыг хэрэгжүүлэх арга замыг зааж өгдөг.

Сургалтын нэг хэлбэрт хэд хэдэн арга хэрэглэгдэж байгаа бол

түүний нэг нь голлох арга нь болж байх ёстой.

Хэрэв энэ зарчмыг зөрчвөл сургуулийн зорилтыг биелүүлж чадахгүй.

Жишээлбэл: Тактик-жагсаалын сургуулийг явуулахад тактикийн арга, үйлдлийг элемент элементээр нь хийх нийт бүрэлдэхүүний дасгал (дадлага) нь сургалтын голлох арга нь болно.

Штабуудыг бэлтгэх гол хэлбэр нь штабын дадлага команд-штабын цэргийн тоглоомыг зураг дээр, команд-штабын хээрийн сургуулийг газар орон дээр тус тус явуулах болно. Цаашид штабуудын бэлтгэлийг улам дээшлүүлэх арга бол цэрэгтэй явуулах тактикийн хээрийн сургууль мөн.

Тактикийн сургалтанд олон төрлийн арга, хэлбэрүүдийг чадварлагаар хэрэглэхийг зүй ёсоор шаарддаг.

Сургалтын аргын агуулга

- Тайлбарлах арга нь бараг бүх төрлийн хичээл сургуульд их бага хэмжээгээр хэрэглэгддэг. Энэ аргыг ихэвчлэн сургалтын бусад аргуудтай хослуулан хэрэглэнэ. Жишээлбэл, тайлбарлах аргыг дасгал буюу үзүүлэх аргын өмнө дасгал, дадлагын ажлын явц дунд буюу төгсгөлд хэрэглэж болно.

Тайлбарлах арга нь дүрэм зааврын заалтуудыг дэлгэрүүлэн ойлгуулах, захирагдагсдаас материалыг гүнзгий дүгнэлттэйгээр судлах, тэрчлэн тэднээс тактикийн ямар нэг үзэгдлийг бүтээлчээр судлах хандлагатай болгон хүмүүжүүлэхэд хамгийн түрүүн үйлчилдэг.

- Лекцийн аргыг офицеруудээс онолын холбогдолтой асуудлыг судлах үед ихэвчлэн хэрэглэдэг. Энэ нь үзэж байгаа сэдвийн гол санаануудыг системтэй, дэс дараатайгаар задруулан ярихад бүрэн бололцоог өгдөг. Түүнээс гадна лекц нь сурч байгаа хүмүүсээс цаашид бие даан ажиллах чиглэлийг олж авахад тус болдог.

- Ярианы аргыг сонсогчдын урьд өмнө олж авсан төсөөлөл, ойлголт, хувийнх нь онцлог байдал туршлагад нь тулгуурлан, тэдний мэдлэгийг шалгах, түүний нь өргөжүүлэн системтэй болгох зорилгоор хэрэглэж болно.

- Үзүүлэх сургуулийг, төлөвлөгөөнд орсон хичээлийг удирдан хийгдэхээс өмнө явуулах нь зүйтэй. Ийм сургуулийг дээд тушаалын дарга нар удирдаж явуулдгаараа онцлогтой. Жишээлбэл хорооны тактикийн үзүүлэх сургуулийг армийн командлалаас удирдаж явуулдаг Ийм сургуулийг эртнээс сайн бэлтгэх хэрэгтэй.

Хичээл дээр үзүүлэх материалуудыг ашиглах дэс дараа, ямар тайлбар өгөхөө урьдаас сайн бэлтгэх нь чухал байдаг.

Материалыг бие даан судлахад: гүйлгэж унших, үргэлжлүүлэн унших, судалж унших гурван аргыг хэрэглэдэг. Судалж байгаа сэдвийн онцлог сонгож авсан номын ач холбогдлыг харгалзан энэ гурван аргын аль алиныг хэрэглэж чаддаг байх нь чухал.

Практик ажиллагаа гэдэг нь сонсогчдоос байлдааны цагийн байдалд ойртсон тийм нөхцөлд, тодорхой хугацаанд өөрийн үүрэгт ажлаа хийж гүйцэтгэхийг хэлнэ.

Практик ажиллагаа нь сонсогчдоос тодорхой хэмжээний бэлтгэл, бие даан ажиллах өндөр чадварыг шаарддаг тул суралцагчдаас дадлагын зохих хэмжээний мэдлэг эзэмшсэний дараа энэ ажилд шилжин орно. Тийм ч учраас энэ аргыг команд-штабын болон тактикийн сургуулиар нилээд өргөн хүрээтэй хэрэглэдэг.

ДҮГНЭЛТ

Монгол Улс нь өөрөө цөөн хүн амтай, томоохон газар нутагтай учраас хилчдийг нөхөн хангах хязгаарлагдмал нөөцтэй улс. Дэлхийн жишигт Зэвсэгт хүчнээ бүрдүүлдэг нөхөн хангалтын хэд хэдэн тогтолцоо бий. Манай улсын хувьд бид холимог тогтолцооны аргаар буюу зарим бүрэлдэхүүнийг цэрэг татлагаар, нөгөө хэсгийг нь сайн дурын үндсэн дээр гэрээгээр хаалгах замаар нөхөн хангалтыг хийж байна.

Энэ тогтолцоогоор шинээр татагдсан хугацаат цэргийн алба хаагчдийг сургаж бэлтгэх асуудал зөвхөн сургалтын төвөөр хязгаарлагдан, цаашид практикаар дадлага олж авах төдийгөөр хязгаарлаж байгаа нь осол зөрчилд холбогдох, улсын хил хамгаалалтын үр дүн төдийлөн дээшлэхгүй байгаа зэрэг дутагдлын эх үндэс болж байхыг үгүйсгэхгүй.

Бидний цаашдын сургалт бэлтгэлийн зорилт Хил хамгаалах байгууллагын хөгжлийн бодлоготой уялдаж мэргэшсэн хилчин бэлтгэх замаар улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах явдал юм.

Мэргэжлийн хилчин гэдэгт офицер, ахлагч, цэргийн гэрээт алба хаагчдыг хамруулан ойлгож байгаа

бөгөөд тэднийг мэргэжлийн хувьд нь чадваржуулах, тасаг, салаа, салбараар нь үүрэг гүйцэтгэх чадварыг нэмэгдүүлэх бэлтгэлийг чиглүүлэн явуулахад анхаарах нь зүйтэй.

Хилчдийн сургалт бэлтгэл нь агуулгын хувьд өөрчлөгдөж байна. Учир нь бид хугацаат цэрэг төвтэй сургалтаас байнгын бүрэлдэхүүн төвтэй сургалт руу шилжих шилжилтийн үеийг өнгөрсөн 10 гаруй жилийн хугацаанд туулж ирлээ. Одоо мэргэшсэн хилчин бэлтгэх сургалт бэлтгэлд түлхүү анхаарах, тэдгээрийг чадваржуулахад чиглэгдсэн хөтөлбөр агуулгыг улам боловсронгуй болгох, түүнийг анги, салбаруудад хэрэгжүүлэх нөхцлийг бүрдүүлэх нь чухал юм.

Эх сурвалжийн жагсаалт:

-Улсын их хурал, Засгийн газрын тогтоол, бодлогын баримт бичиг:

-Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн хөтөлбөр “Алсын хараа 2050”., 2020

-Хууль тогтоомж:

Монгол Улсын Хилийн тухай хууль. УБ., 2016

-Ном сурах бичиг, гарын авлага:

- Жавхланцогт.В, Өвгөнбүргэд.Ж нар, Хилийн албанд ашиглагдах зарим нэр томъёоны тайлбар толь. УБ., 2017
- Пүрэвсүрэн.Н, Доржбал.Ш нар, Цэргийн боловсрол судлал. УБ., 2004
- Офицер, штаб, нэгтгэл, ангид тактикийн бэлтгэл заах арга зүй. УБ., 1974

- Мягмаржав.Г, Цэргийн сурган хүмүүжүүлэх ухааны үндэс. УБ.,1999
- Энхжаргал.Ц, Хил хамгаалах байгууллагын офицерын сургалт бэлтгэлийн тогтолцоо, түүнийг сайжруулах арга. УБ., 2020

ЦЭРГИЙН БИЕЙН ТАМИРЫН БЭЛТГЭЛЖИЛТИЙГ САЙЖУУЛАХАД ТУЛГАМДАЖ БУЙ ЗАРИМ АСУУДАЛ, ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

Д.Банзрагч

ДХИС-ийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвийн Хилийн албаны тэнхимийн ахлах багш, магистр, хошууч

Товч агуулга: Хил хамгаалах байгууллагын ахлагч бүрэлдэхүүний биеийн тамирын бэлтгэлжилтийг сайжруулах, бие бялдрын түвшинг дээшлүүлж ирсэн уламжлал, шинэчлэл, өнөө үед улсын хил хамгаалах үйл ажиллагаанд биеийн тамирын бэлтгэлжилтийг сайжруулахад тулгамдаж буй асуудлыг онол, практикийн түвшинд судалж, Энэхүү судалгааны ажлаар Монгол Улсын Хил хамгаалах байгууллага, түүний харьяа хилийн анги /салбар/-т цэргийн сургалтыг зохион байгуулах үед тулгамдаж байгаа асуудал, нөхцөл байдалд тохируулан сургалт явуулах, үр дүнг тооцох талаар тодорхойлохыг хичээв.

Түлхүүр үгс: Эх орон, Хил хамгаалалт, Ахлагч, Мэдлэг, үр чадвар

Оршил. Эх орныхоо ирээдүйн хувь заяаг нь тодорхойлох их үйлсэд өөрийн хувь нэмрээ оруулахаар сэтгэл шулуудан, эрдмийн моринд дөрөөлөн эх орны торгон хилд хилчин офицерийн эгнээнд алхаж чухамдаа аминаас үнэтэй эх орныхоо торгон хилийг хамгаалах, хялбархан мөртлөө хамгийн үнэ цэнэтэй байж чаддаг цорын ганц зүйл болох эрдэм мэдлэгийн үүц нөөцөө сайтар базааж тогтмол хөгжүүлэн ажиллахгүй бол оюун ухааны хатуу ширүүн өрсөлдөөний эрин зуунд ямагт ялагдсаар амьдрах болно.

Байгалийн хамгийн эмзэг, мэдрэмтгий объект болох газар нутаг, хил хязгаар хамгаалагдсан байх учиртай, үүнийг хүн төрөлхтөн өнөөг хүртэл цэрэг, армийн хүчээр хамгаалж ирсэн бөгөөд хилийн аюулгүй байдлаа хэрхэн хангасан байдлаар улс эх орны үндэсний аюулгүй байдлын баталгаа бүрэлдэн тогтож, ард иргэдийн амгалан

тайван аж төрөх бүхий л таатай нөхцөл хангагдана хэмээн үзэж байна.

Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэгтэй¹⁵ Хил хамгаалах байгууллагын хилийн анги, тусгай салбар нь хилийн зурвас, бүсэд онцгой нөхцөл байдал үүсэхэд хамгийн түрүүнд уг ажиллагаатай хилчид дэр дундаа халагч бүрэлдэхүүн тулгардаг. Сүүлийн жилүүдэд дэлхий нийтийг хамарсан цар тахал COVID-19-ийн улмаас дэлхийн олон оронд тулгарч буй асуудлууд Монгол Улсад ч мөн адил бэрхшээл сорилтыг дагуулсаар байна. Энэхүү шинэ сорилт нь эдийн засаг, улс төр, нийгэм, хүмүүсийн аж төрөх хэв маягт ихээхэн өөрчлөлт нөлөө үзүүлж байна. Тухайлбал хатуу хөл хорио, “Бүх нийтийн бэлэн байдал”-ын зэрэгт шилжсэнээр эдийн засгийн салбарт жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанд доголдол үүсэж, Хил хамгаалах байгууллагын үйл

¹⁵ Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль. УБ. 2001.он

ажиллагаа, тэр дундаа цэргийн биеийн тамирын сургалт дадлага явуулхад хүндрэл үүсч үндсэндээ зогсонги байдалд орсон билээ.

Цаашид дээрх нөхцөл байдлын үед төрөл бүрийн арга хэмжээ авах нөхцөлд Хил хамгаалах байгууллагын хэмжээнд цэргийн сургалтыг тасралтгүй, үр дүнтэй зохион байгуулах шаардлага, ХХЕГ, хилийн цэргийн анги, хилийн цэргийн тусгай салбарт зүй ёсоор тавигдаж байна.

Гэвч хүн төрөлхтөний өмнө шийдвэрлэвэл зохих хэд хэдэн амин чухал асуудал хуримтлагдан тулгамдах болов. Хамгийн хурц асуудал нь цөмийн зэвсгийн нөөц, хуримтлал томоохон улс гүрний эдийн засгийн ашиг сонирхол, цэрэг техникийн үсрэнгүй хөгжлийн энэ цаг үед аливаа улс орон аюулгүй байдлаа хэрхэн хангаж байх, цэргийн сургалтыг хэрхэн бэлтгэж буй зарим асуудал түүнийг шийдвэрлэхийг эрмэлзэв.

Цэргийн сургалт, бэлтгэлийг зохион байгуулах үйл ажиллагааны агуулга, мөн чанар:

Хүн төрөлхтөн бүрэлдэн тогтсон өнөөгийн даяаршлын эрин зуунд оршин тогтнож буй даян дэлхийн аль ч улс орнууд өөрийн онцлогтой улсын хилтэй. Улсын хилийг олон улсын гэрээгээр төгс баталгаажуулж хамгаалдаг улсууд хөгжин цэцэглэж, ард иргэдийнхээ амгалан тайван амьдралын эх үндэс, суурь нь болдог.

Манай улсын хувьд 2100 орчим жилийн тэртээ дэлхий дахинаа анхны хилийн шугамыг тогтоон тодорхойлж, тэмдэглэн хил хамгаалах тусгайлсан чиг үүрэгтэй бүрэлдэхүүнийг бий болгож, хил залгаа улстай харилцан

тохиролцсон гэрээ хэлэлцээрийг мөрдөж байсан нь орчин үеийн улс, гүрнүүдийн хилийн аюулгүй байдлаа хангах ажиллагааны анхдагч, онол арга зүйн үндэс, түүхэн туршлага болсон билээ.

Хүний оюун ухаан урьд хожид хэзээ ч байгаагүйгээр хурдацтай хөгжиж байгаа өнөө үед хүмүүс болон хүрээлэн байгаа орчиныг хүний үйл ажиллагааны уршигаар учирч байгаа аюул занал, шинжлэх ухаан, техникийн дэвшил цөмийн болон бусад төрлийн сөнөөх чадвар бүхий зэвсэг бөөнөөр хуримтлагдсан энэ цаг үед хүн, хүн төрөлхтөний болоод улс үндэстний аюулгүй байдлыг хангахад цэргийн сургалт бэлтгэлжилт, хамгийн чухал болж буй цаг үед бид амьдарч байгаа билээ.

Хэрэв байгалийн хамгийн эмзэг, мэдрэмтгий объект болох хүн хамгаалагдсан байх учиртай юм бол байгаль, хүрээлэн байгаа орчин /цэрэг/ хамгаалалтад байх ёстой үүнийг хүн төрөлхтөн өнөөг хүртэл цэрэг, армийн хүчээр хамгаалж ирсэн бөгөөд тэр дундаа “Монгол” хэмээх улс үндэстний түүх эх дэлхий дахинд хэзээ ч дахин давтагдашгүй түүхтэй суу билэгт ард түмэн гэдгээрээ гайхагдсаар ирсэн.

Гэвч хүн төрөлхтөний өмнө шийдвэрлэвэл зохих хэд хэдэн амин чухал асуудал хуримтлагдах болов. Хамгийн хурц асуудал нь цөмийн зэвсгийн нөөц, хуримтлал томоохон улс гүрний эдийн засгийн ашиг сонирхол, цэрэг техникийн үсрэнгүй хөгжил, цэргийн бэлтгэлжилт болоод байна.

Тэгвэл энэ цаг үед Монгол улсын цэргийн хөгжил, хил хамгаалалтын анхны нэгж болох хилийн цэргийн анги, тусгай салбарын сургалт бэлтгэл

ямар түвшинд байгаа эсэх, цаашид оршин тогтнох, хилийн аюулгүй байдлаа хэрхэн хангах, цэргийн сургалт бэлтгэл хэрхэн хангагдаж буйг анхаарах цаг үе болсон гэж үзэж байна.

Аливаа улс гүрнүүд үүсч бас, устаж үгүй болсон түүхийн үйл явцыг ажиглахад “оршин тогтнох”-ын төлөөх тэмцэл нь ямар ч үндэстний **“Цэргийн бэлтгэлжилт”**-тэй, өөрөөр хэлбэл эх орноо хамгаалах бэлтгэгдсэн цэргийн хүчтэй байж, газар нутгаа хамгаалахын төлөө тэмцэж, хүчирхэгжихээрээ /Орос, Украин, АНУ, Хятад/ бусдын илүү таатай газар нутгийн хүч түрэн эзэлж, сулрахаараа бусдад эзлэгдэн хөөгдөж, зарим нь уусж устаж, тэдгээрийн хөрсөн дээр шинэ улс үндэстэн үүсч тэдгээрийн орших, эс оршихыг тодорхойлж ирсэн гол хүчин зүйл бол тухайн улс гүрний цэргийн сургалт бэлтгэлжилт юм.

Үүнтэй нэгэн адил монгол улс шинэ үндсэн хуулиа батлан, ардчилсан нийгэмд хөл тавин хөгжиж ирсэн эрс шинэчлэл өнөөг хүртэл үргэлжилж олон улсын нийтлэг эрх зүйн хэм хэмжээний хүрээнд харилцан итгэлцэл, хамтын ажиллагаанд тулгуурласан энхийг сахих, энх тайванч байдлаар зэрэгцэн орших зарчмыг хүндэтгэн өөрийн зэвсэгт хүчин, хилийн цэрэг/цэргийн хүчээр/ хамгаалах шаардлага байгаа нь аль ч улс оронд тодорхой юм.

Хүн ам, цөөн газар нутаг өргөн уудам, байгалийн баялаг, ашигт малтмал арвин, нийгэм эдийн засгийн хөгжлөөр харьцангуй сул манай улсын хувьд хөрш улс орны цэрэг-улс төрийн үсрэнгүй хөгжил ил болон далд бодлого, ашиг сонирхолын цэргийн заналхийлэл, зэвсэгт мөргөлдөөн, бүс

нутгийн тогтворгүй байдал, бий болох зэргээс урьдчилан сэргийлэх нэгдсэн тогтолцоог бий болгох улмаар цэргийн аюулгүй байдлыг хангах Зэвсэгт хүчин, Хилийн цэрэг \ХХБ\ -ын оролцоо үүрэг, арга тактик, сургаж дадлагажуулах хөгжүүлэх, дэлхийн улс орны жишигт нийцэхүйц байх шаардлага тулгарч байна.,

“Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого” сургалтын талаар хоёр дугаар бүлгийн 11 дүгээрт “улсын хил хамгаалах байгууллагын албан хаагчдыг мэргэшүүлэх” гээд 2, 7 “хилийн талаар баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэх байгууллагуудыг эх оронч, мэдлэг, чадвартай боловсон хүчнээр хангах, тэдгээрийн нийгмийн хангамж, хөдөлмөрийн нөхцөлийг сайжруулж, тэдний ар гэрийн нийгмийн баталгааг бодитойгоор дэмжих”² нь алба хаагчид, тэр дундаа ахлагч бүрэлдэхүүнийг тасралтгүй, орчин үеийн зэвсэг техник тоног төхөөрөмжийг улсын хил хамгаалах үйл хэрэгтэй чадварлагаар ашиглах чадвартай, эх оронч сэтгэлгээг төлөвшүүлсэн, цаашлаад нийгмийн хангамжийг сайжруулсан байна гэсэн нь бодит байдал дээр хангалттай хэмжээнд хүрэхгүй байгааг судалгаагаар харагдаж байна.

Үүнээс үзэхэд ахлагч нарын цнргийн биеийн тамрийн сургалт, бэлтгэл, албаны ур чадварыг нэмэгдүүлэх арга замыг Хил хамгаалах ерөнхий газраас бодлогын хэмжээнд авч үзэж, ахлагчийн бүрэлдэхүүнийг ахисан шатны сургууль, дамжаанд суралцуулах, төрөл мэргэжлийн ахлагч нарт хилийн албаны мэдлэг, чадвар болон цэргийн биеийн тамирын

бэлтгэлийг үе шаттайгаар сургаж, дадлагажуулах, ахлагчийн сургалт бэлтгэлийг хүн нэг бүрийн болон бүлгийн бэлтгэлээр явуулж, удирдах арга барилд сургах, сургалтын тогтолцоог шинэчлэн боловсруулах, хүн хүндээ нөлөөлөх замаар харилцааны ур чадвартай ахлагч нарыг заах арга зүйд сургах гэх мэт тодорхой арга хэмжээ авах зайлшгүй шаардлагатай болжээ.

Дүгнэлт

Дэлхийн улс орнууд өөрсдийн түүх, туулж өнгөрүүлсэн хүнд хэцүү цаг хугацаа, дайн байлдаан, зэвсэгт мөргөлдөөн зэргээс сургамж авч ахлагч бүрэлдэхүүний сургалтыг орхигдуулалгүй улам бүр төгөлдөржүүлсээр байна.

Хэдийгээр ахлагчийг сургаж бэлтгэх тогтолцооны эрх зүйн орчин бүрдэж байгаа хэдий ч одоо алба хааж байгаа алба хаагчдаас бодитой судалгаа авч нэмэлт өөрчлөлтүүдийг оруулах, цэргийн мэргэжлийн боловсон хүчний чадавх, нөөцийг бий болгох асуудалд илүү анхаарах хэрэгтэй.

Ахлагч бэлтгэх сургалтын өнөөгийн тулгамдаж байгаа асуудлуудыг онолын хэмжээнд судлан зөвхөн сургалтын байгууллага дотооддоо сургалтыг боловсронгуй болгох биш, хилийн анги салбарууд, ХХЕГ шат шатандаа хэрэгжүүлэх боломжийг гаргаж ирэх нь чухал юм.

Ахлагч бүрэлдэхүүнийг мэдлэг, чадварыг өөрийнх нь сонирхлоор хөгжүүлэх гарц бол шат дараалсан сургалтын хөтөлбөрийг судалснаараа

мэргэжлийн зэрэг, цол хэргэм ахидаг, нээлттэй сургалтын тогтолцоо юм. Мөн тухайн ахлагч хэдийд дараагийн шатны сургалтдаа хамрагдахаа өөрийн мэдлэг чадвараас хамаарч сонгох бололцоог олгох юм. Ахлагчийг хөгжүүлэх сургалтын агуулга нь багаас ахисан төвшнөөр тасралтгүй шаталсан бүтцэд шилжиж доод шатнаасаа дээд шат хүртэл бүх сургалтууд нэг нь нөгөөгийнхөө үндэс суурь болсон байдлаар эрэмбэлэгдэн нэг бүхэл нэгдмэл тогтолцоо болон бүрэлдэж мэргэжлийн ахлагчийг бэлтгэнэ.

ХХБ-ын тулах нэгэн багана болсон ахлагч нарын боловсрол, чанар бүтээмж, өрсөлдөх чадварт онцгой анхаарч, мэргэшсэн ахлагч нараар эгнээгээ тэлж, чадамжид суурилсан хөтөлбөрүүдийг үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ гэдэгт итгэлтэй байна.

Сургалт дамжаа дүүргэсэн ахлагч нар нь алдраа өндөрт өргөсөн төрийн албан хаагч байж, хилчдийн ёс зүйг чандлан сахисан, албан тушаалын стандартыг мөрдсөн, зорилго, тэмүүлэлтэй, байгууллагын хөгжил, хил хамгаалалтын төлөө өөрсдийн хамаарах бүхнийг чин сэтгэлээсээ хийж, өрх гэрээ өнгөлөг авч явах, эзэмшсэн мэргэжил, хариуцсан ажилдаа эзний ёсоор ханддаг, ахлагчийн манлайллыг бий болгосон ахлагч байхын төлөө хичээн зүтгэж мөрдөс дүүрэн “ахлагч”-ын алдрыг алдаршуулахад Монгол төрийн цагаан сүлд ивээх болтугай.

Ашигласан эх сурвалж

1. Монгол улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого. Улсын Их Хурлын 2002 оны 20 дугаар тогтоол.

2. Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хууль. 2009. 3. Хил хамгаалах байгууллагын “Хүний нөөцийн дүрэм”. 2009.

3. ХХБ-ын ахлагч бүрэлдэхүүний стандарт

4. ХХБ-ын ахлагч бүрэлдэхүүний хүрсэн байх түвшин /стандарт/

5. Цэргийн биеийн тамир бэлтгэлжилтийн стандарт

ТӨРИЙН ХИЛИЙН БОДЛОГЫН ОРЧИН ҮЕИЙН СТРАТЕГИ

Б.Жавхлан

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын акедимийн 8012 дугаар дамжааны суралцагч, Магистрант, хошууч

Товч агуулга: Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрх, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах, Үндсэн хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжууд нь Төрийн хилийн бодлого, орчин үеийн стратегид нийцсэн талаар санал дүгнэлт дэвшүүлэхэд оршино.

Түлхүүр үгс: Төрийн хилийн бодлого, Бүсчилсэн хил хамгаалалт, Хилийн бодлогын стратеги.

Оршил: Улс орны аюулгүй байдал, батлан хамгаалах бодлого, улсын хил хамгаалах бодлогын зорилго, агуулга нь үндсэндээ нэгдмэл шинжтэй зүй тогтол хуультай үзэгдэл болохыг манай өвөг дээдэс нээж хөгжүүлэхэд чухал хувь нэмэр оруулсан. Энэ санааг орчин үеийн ойлголттой харьцуулвал улс орноо хамгаалах бодлого, үйлдэл нь улс орныг бүхэлд нь хамарсан онол, практик байсан бөгөөд мөн чанартаа стратегийн мэдлэг, ойлголтын үндэс болж хэрэгжсэнээс гадна Монголд тэр тусмаа олон зуун жилийн түүхэн улбаатай нь харагдаж байна.

Орчин үед төрийн хилийн бодлого нь олон улсын эрх зүйн бодлого, зохицуулалтад чухал байр эзэлж, бие даасан шинж, агуулгатай үүрэг гүйцэтгэж байна.

Энэхүү бодлогод “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал нь хилийн шугам хууль бусаар өөрчлөгдөөгүй, хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын Олон Улсын гэрээ, хэлэлцээр зөрчигдөхгүй байх явдлаар хангагдана” гэсэн чухал заалт байдаг.

Төрийн хилийн бодлого нь эдийн засгийн шинжлэх ухаан буюу түүнийг тодорхой хэлбэрт оруулан

тусгасан эдийн засгийн бодлогын хүрээнд тодорхой байр эзэлжээ. Төрийн хилийн бодлогод “бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалтай уялдуулан хилийн бүс, зурвасын эзэмшлийг сайжруулж, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн талаар нийгэм эдийн засгийн цогцолбор арга хэмжээ авах”-ыг зааж өгчээ.

Улсын хил хязгаарын аюулгүй байдлыг хангах зорилго, зорилтууд эцсийн эцэст нийгэм эдийн засгийн байдал, бодит арга хэмжээнээс ихээхэн шалтгаалдаг зүй тогтолтой байна.

Төрийн хилийн бодлогыг хэрэгжүүлэгч үндсэн субъектээр Засгийн газрын агентлагийн статустай Хил Хамгаалах Байгууллага байхыг хуулиар тодорхойлжээ.

Түүний мөн чанар, агуулга, чиглэл, хэрэгжүүлэх механизмыг Улсын хилийн тухай хуульд тодорхойлсон байдаг.

Орчин үед төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого зайлшгүй байхыг шаардаж байгаа олон зүй тогтол байна.

Агуулга: Бодлогын тухай ерөнхий ойлголт

Стратегийн тухай ерөнхий ойлголт

Төрийн хилийн бодлого орчин үеийн стратеги
Бодлогын тухай ерөнхий ойлголт

Бодлого гэж юу вэ ?

Төрөөс баримтлах бодлого, бодлогын үзэл баримтлал гэх зэргээр Монгол Улсын төрөөс батлан гаргасан маш олон “Бодлого”-ын гэх баримт бичгүүд байна.

Гэхдээ бодлого гэж чухам юуг хэлдэг, тэр нь чухам юунд хэрэгтэй бодлогын мөн чанар, онцлог, түүнд тавигдах шаардлага, бодлогыг хэрхэн боловсруулж гаргадаг талаар тодорхойлсон нэгдсэн ойлголт хараахан олдохгүй байна.

Бодлого, төрийн бодлого, бодлого стратеги, бодлого төлөвлөгөө, төрөөс баримтлах бодлого, мөнгөний бодлого, холын бодлого, алсын бодлого, гадаад дотоод бодлого, бодлого тодорхойлох, намын бодлого, хатуу бодлого, бодлогын баримт бичиг гэх мэтээр **“Бодлого”** хэмээх ойлголтыг гарган ирж эрх зүйн болон удирдлагын баримт бичигт түгээмэл хэрэглэж байна.

Бодлого гэдэг үг нь Монгол Улсын үндсэн хуульд 10, Улсын Их Хурлын тухай хуульд 41 удаа орсон бөгөөд нийгэм эдийн засгийн салбар бүрт төрөөс баримтлах бодлогыг боловсруулах, тэдгээрийг боловсронгуй болгох, хэрэгжилтэд нь хяналт тавих талаар хуульчилж, түүнийгээ нийгмийг удирдан чиглүүлэх үйл ажиллагааны үндэс болгон тавьсан байна.

Иймд **“Бодлого”** гэдэг нь үйл ажиллагааны чиглэлийг заасан, ажиллах зарчмыг тодорхойлсон баримт бичиг болох нь харагдаж байна.

Бодлого гэдэг ухагдахуунд төр барих, засаглах, нийгмийн амьдралын хүрээний бүхийл асуудлаар төрөөс явуулах удирдлагыг хэлж байна.

Энэ нь бодлого гэдэгт төрөөс явуулах үйл ажиллагааны үзэл бодлын цогц ороод зогсохгүй, явуулж байгаа үйл ажиллагаа нь нэгэн адил хамаарах өргөн утгыг илэрхийлдэг болохыг харуулж байна.

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрх, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал хангагдаж, Улсын хил халдашгүй дархан байхаар тус улсын Үндсэн хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжуудад маш тодорхой тусгагдаж эрх зүйн бүрэн бүтэн баталгаатай болсон байна.

Монгол Улсын төрөөс Улсын хилийн талаар баримтлах бодлогыг тусгайлан гаргаж түүнд нийцүүлэн Улсын хилийн тухай хууль гарч, практикт бүтээлчээр хэрэгжиж байна.

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, зорилтыг дэс дараатай хэрэгжүүлэх арга хэмжээг зохион байгуулж жил бүр хэрэгжилт гүйцэтгэлийг гарган ажиллаж байна.

Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах бодлогын салшгүй хэсэг юм.

Хилийн талаар баримтлах бодлого нь Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд үндэслэсэн улсын хил, хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлын талаарх МУ-ын хууль тогтоомж, олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийн үндэс болсон залгамж чанартай тулгуур баримт бичиг мөн юм.

Хилийн талаар баримтлах бодлого нь бусад улсын тусгаар тогтнолыг хүндэтгэх, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн, улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёсыг дээдлэх, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн хөгжлийг хангах, улсын хил дээр хүч хэрэглэхээс аль болох зайлсхийх, аливаа асуудлыг

энхийн аргаар шийдвэрлэхийг эрмэлзэх зарчимд тулгуурлана гэсэн байна.

Стратегийн тухай ерөнхий ойлголт

Монгол Улсын хилийн талаар баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэх стратеги нь төрөөс хүлээн зөвшөөрөгдсөн Улсын хилийн тухай шинжлэх ухаан, түүний эрх зүй, онол-практикийн үндсийг бүрдүүлэх хилийн урлагийн дээд хэлбэр болдог юм.

Монгол Улсын үндсэн хууль, Үндэсний аюулгүй байдлын хууль, үзэл баримтлалд Улсын хилийн талаар тавигдсан зорилго, зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд тухайн стратегийн үүсэл хөгжлийн талаар тодорхой мэдлэгтэй байхыг өнөөгийн цаг үе, нөхцөл байдал зүй ёсоор шаардаж байна.

Тайлбар толь бичигт “Стратеги” гэдэг нь Грек үг бөгөөд “Strategos”- цэргийн хүчин, “Ago”- залах жолоодох хөтлөх гэсэн агуулгатай, альч улс гүрэн хэрэглэж болох **цэргийн урлагийн бүрэлдэхүүн** хэсэг бөгөөд түрэмгийллийг няцаахад улс орон зэвсэгт хүчнийг бэлтгэх, дайн, стратегийн цар хэмжээний цэргийн ажиллагааг төлөвлөн явуулах онол практикийг багтаасан тэргүүлэх салбар мөн юм.

Стратегийн онол нь дайны зүй тогтол, шинж чанар, түүнийг явуулах аргыг судалж, дайн стратегийн операцыг төлөвлөх, бэлтгэн явуулах онолын үндсийг боловсруулдаг.

Цэргийн стратеги нь практик үйл ажиллагааны салбар байдгийн хувьд:

Зэвсэгт хүчний стратегийн үүргийг болон түүнийг биелүүлэхэд шаардагдах хүч хэрэгслийг тодорхойлох, түрэмгийллийг няцаахад улс орны хүн ам, эдийн засаг, нутаг дэвсгэр, зэвсэгт хүчнийг бэлтгэх арга хэмжээг боловсруулж хэрэгжүүлэх, стратегийн операцыг төлөвлөх, зэвсэгт

хүчний дэлгэн байгуулалтыг зохион байгуулах ба дайны явцад түүнийг удирдах, болзошгүй дайсны дайн, стратегийн операци явуулах боломжийг судлах зэрэг асуудлууд хамаардаг.

Улс гүрэн оршин тогтноход эерэг, сөргөөр нөлөөлөх маш олон хүчин зүйлүүд байдаг. Тэр бүхнийг төрөөс объектив мэдлэгийн хүрээнд мэргэжлийн стратегчдийн хүч бололцоог ашиглан нарийвчлан судлан шинжилж бодлогоо зөв бүтээлчээр тодорхойлохоос гадна хэрэгжүүлэх стратегийнхаа бэлтгэл явцын төлөвийг урьдаас харж улс орны хэмжээнд төлөвлөж бэлтгэхгүй бол Улс орон тодорхой аюул тохиолдсон нөхцөлд орших, эс оршихын дэнсэн дээр тулж очдог байна.

Аль ч Улсын оршин тогтнолд Улсын хил онцгой чухал байр эзэлдэг.

Улсын хил нь үргэлжид ямарч нөхцөлд хөршлөх хоёр талын Улсын эрх барих дээд байгууллагын түвшинд харилцан зөвшилцөж, хамтарч байгуулсан гэрээгээр тодорхойлогдож, тогтоогддог бөгөөд тэрхүү эрх зүй нь тухайн улсын бүрэн эрх, газар нутгийн бүрэн бүтэн байдал, улс төрийн тусгаар тогтнолыг давхар тодорхойлдог хүчин, үнэт зүйл болдог зүй тогтолтой байна.

Энэ бүхэн Улс орныг бүхэлд нь батлан хамгаалах цэргийн стратеги, хил хязгаарын аюулгүй байдал буюу хилийн бодлогын стратегийн нэгдмэл шинж, бас тус тусын онцлогийг илэрхийлдэг объектив шинжтэй бодит хэм хэмжээний илэрхийлэл болж байгаа юм.

Стратеги нь тодорхой зорилго, зорилтууд, цаг хугацаа, орон зайн хүрээ хязгаарт явагддаг онцлогтой.

Хүннү гүрэн манай эрины өмнө хоёр зуугаад жилийн тэртээ төрт улсаа байгуулаад өөрийн улсын нутаг дэвсгэрийг өмнөд хэсэгт эртний Цагаан

хэрэм, өрнөд чиглэлд Иль, Тарвагатайн нуруу, умард талд Байгаль далайн дээд хормой, Дорно хэсэгт Их хянганы ноён оргил нуруу давсан хязгаарын хүрээнд багтаасан байдаг тухай гадаад дотоодын эрдэмтэд хөдлөшгүй баримтаар нотолж тогтоосон байдаг.

Энэ орон зайд Монголчууд төрийн хуулиар баталгаажсан улс төрийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд юуны урьд хилийн бодлогын стратегид онцлон анхаарч байсан билээ.

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, аюулгүй байдлыг тууштай хадгалж, улс, ард түмний язгуур эрх ашгийг хангаж, хамгаалах цар хүрээнд хэрэгжсэн стратеги нь, гадаад, дотоод, объектив, субъектив, бодит ба бодит бус маш олон зүйлээс шалтгаалж олон хэлбэр шинжийг хадгалсан стратегийн зорилтуудыг манай ахмад үе нийгмийн хөгжлийн бүх үе шатуудад амжилттай хэрэгжүүлж ирсэнийг хөдлөшгүй баримт түүх гэрчилдэг.

Эндээс үүдээд хилийн орон зай гэдэг нь хөршлөх улсуудын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэр дээр улсын хилийн хүчин зүйлүүд, мөн эдгээр улсуудын улс төр, нийгэм, эдийн засгийн янз бүрийн шинж байдалтай уялдан гарч ирсэн үзэгдэл үйлдлийг багтаасан нийгмийн онцгой салбар хэсэг гэж үзэж болно.

ТӨРИЙН ХИЛИЙН БОДЛОГО, ОРЧИН ҮЕИЙН СТРАТЕГИ

Төрийн хилийн бодлогын стратеги нь улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах зорилгоор хэрэгжүүлэх нэг төрлийн механизм бөгөөд Үндэсний аюулгүй байдлыг улсын хил, хязгаарт хангахад тэргүүлэх байр эзэлдэг, түүнд олон яам, байгууллагууд харилцан ажиллагаатайгаар нэгэн зорилго, эрх ашгийн дор цогц, олон арга

хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлж байж үр дүнд хүрдэг гэж ойлгож болно.

Төрийн хилийн бодлогын стратегийн зорилго нь дараах гурван төрөлд ангилагдаж байна. Үүнд:

Улс төрийн зорилго: Улсын хилийг хууль бусаар өөрчлөх оролдлого, санаархал гаргуулахгүй байх, зэвсэг, галт хэрэгсэл, сэм дамын худалдаа, хууль бус цагаачлал, хүний болон хар тамхины наймаа, төрөл бүрийн гэмт этгээдийг улсын хилээр нэвтрүүлэхгүй байх, хил дээр гарч болзошгүй сүйрлийн шинжтэй үйлдлээс сэргийлэх, гаргахгүй байх, хилийн болон хил орчмын дэглэмийг чанд сахиулах замаар Монгол Улсын тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах.

Нийгэм, Эдийн засгийн зорилго: Улсын хил орчмын хязгаар нутагт төр, нийгэм, иргэдийн язгуур эрх ашгийг хамгаалах, ялангуяа эдийн засаг экологи зэрэг Үндэсний аюулгүй байдлын бүх элементийг тухайн хэсэгт хангаж нийгэм эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах нөхцөл бүрдүүлэх.

Батлан хамгаалах буюу цэргийн зорилго: Хөрш улсын хил орчмын бүс нутагт цэргийн бүлэглэл, цэргийн давуу хүчин бий болгохгүй байх нөхцөл бүрдүүлэх, хил дээр гарсан зэвсэгт будлиан, халдлага, түрэмгийллийн шинжтэй аюул, заналхийлэлд хүргэхгүйгээр шийдвэртэй таслан зогсоож, гарсан үйлдлийг бут цохих, хилээ сэргээх, хилчдээр хилээ манах, хамгаалах зарчмыг тууштай баримтлах.

Стратегийн зорилго, зорилтууд

Улсын хилийн хардашгүй дархан байдлыг хадгалж, улсын хил, хязгаарт төр, нийгэм иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах нь хилийн талаар Төрөөс баримтлах бодлогын амин сүнс юм. Монгол улсын Их хурлаас 2002 онд

батлагдсан 20 дугаар тогтоолд **“Монгол улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого нь Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах бодлогын салшгүй хэсэг мөн”**, Хилийн талаар баримтлах бодлого нь байгууллага иргэдийн үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах замаар улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангахад чиглэгдэнэ гэж тэмдэглэжээ.

Энэ нь хил хамгаалах бодлогын стратегийн үндсэн зорилго агуулгыг тодорхойлох үндэс, хэрэгжүүлэх боломжийг олгож байна.

Улсын хилийн талаар Төрөөс баримтлах бодлого нь Монгол улсын үндсэн хууль, Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль, бусад хууль тогтоомжид тусгагдсан боловч Монгол улсын Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогыг тусгайд нь батлан гаргасан явдал онцгой ач холбогдолтой юм. Ийм үзэлд бодолд үндэслэгдсэн хилийн тухай бодлогын стратегийг дэлхийн олон улс, гүрэн улсын хилийн талаар баримтлах **“хилийн бодлогын стратеги”** гэж хоршин хэрэглэдэг практик байгаа бөгөөд манай улсын хэмжээнд ч энэ зарчмыг баримталж хэвшүүлэхэд боломжтой гэж үзэж байна.

Стратеги гэдэг бол цэргийн хэргийн хүрэн дэх үндсэн зорилгыг хангах цэргийн урлагийн дээд хэлбэр агуулсан онол ба практик мөн болохыг би урьд дурьдсан. Харин хилийн бодлогын стратегийн агуулгыг урьд ерөнхийд нь илэрхийлсэн бөгөөд монгол улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах чиглэл, хүч хэрэгсэл, түүнчлэн үйл ажиллагааны арга хэлбэрийн урлагт тулгуурлаж, төрийн, эрх барих дээд байгууллагаас тодорхойлж томъёологдсон тодорхой

систем гэж ойлгож хандах нь онцгой ач холбогдолтой.

Төрийн хилийн бодлогын стратеги нь:

Төлөвлөсөн стратегийн арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлж байгаа үйл ажиллагааны агуулга нь судалгаа, шинжилгээнд үндэслэгдсэн байдаг учраас шинжлэх ухаан гэсэн ойлголтод багтдаг. Үүгээрээ онолын үндэслэл болдог.

Төрийн хилийн бодлогыг хэрэгжүүлэх субъектүүд (төр, засаг, захиргаа, хууль хэрэгжүүлэх ба сахиулах байгууллага, нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, иргэд гэх мэт)-ийн өмнө дэвшигдсэн зорилгот хүрэх бүх боломжийг төр бүрдүүлдэг бөгөөд субъектүүд тэдгээрийг дүүрэн ашиглаж, байнга өөрчлөгдөж байдаг нөхцөл байдлыг зөв үнэлж, уялдуулсан чадварлаг үйл ажиллагааны шинж байдал буюу ур чадварыг илэрхийлсэн урлагаар дамжиж агуулга мөн чанар нь илэрдэг. Энэ хоёр үзүүлэлт нь стратегийн онол ба практикийн агуулгыг илэрхийлж байгаа учраас тус тусд нь ялгаатай авч үзэх шаардлага гарна.

Нэгдүгээрт:

Хилийн бодлогын стратегийн онолын боловсруулалтад дараах үндсэн асуудлуудад анхаарал хандуулах шаардлага гарна.

Стратегийн үүрэг, зорилгыг тодорхойлж, стратегийн боловсруулалтыг төлөвлөхөд нийгэм, улс төр, цэргийн ба тусгай зориулалтын ямар зайлшгүй шаардлагууд байгааг танин мэдэх, үүний үр дүнд цэгцэрсэн ойлголттой болох хэрэгтэй.

Энэ бүхнийг төрийн хилийн бодлоготой нягт уялдаа холбоотой авч үзэх шаардлагатай

Хилийн бодлогын стратегийн мөн чанар, түүнчлэн үйл ажиллагааны

үе шатыг системчлэн нээж, харуулах нь их чухал

Хилийн талаарх Төрийн бодлогын стратегийн нийгэм, улс төр, цэрэг тусгай чиглэлийг үүрэг зориулалтын үндэслэлийг бодитойгоор тодорхойлох

Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах стратегд хилийн стратегийн эзлэх байр, ролийг оновчтой тодорхойлох

Хилийн бодлогын стратегийн шинж байдал, хамрах хүрээ, хязгаар, зорилго, зорилтууд, чиглэл, зарчим, арга хэлбэрийг тодорхойлж тогтоох

Хилийн бодлогын стратегийн олон улсын хүрээнд анхаарах асуудлуудад улс төр, дипломат, эрх зүй, эдийн засаг, батлан хамгаалалт, тагнуул, сөрөг тагнуул, гааль, байгаль хамгаалалт, ариун цэвэр хорио цээр, засаг захиргаа, мэдээлэл, хүнийн нөөц, түүнчлэн Төрийн хилийн бодлогын стратегийн зорилго зорилтуудыг хэрэгжүүлдэг бүх субъектүүдийн чиг үүрэгтэй холбогдсон асуудлуудыг багтаан төлөвлөх ба практикт хэрэгжүүлэх ажиллагааг ч энд багтаана.

ДҮГНЭЛТ

Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хадгалж, улсын хил, хязгаарт төр, нийгэм иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах нь хилийн талаар Төрөөс баримтлах бодлогын амин сүнс нь юм.

Тэгвэл Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрх, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах, Үндсэн хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжууд нь Төрийн хилийн бодлого, орчин үеийн стратеги юм.

Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах бодлогын салшгүй хэсэг мөн.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого

Гамшгаас хамгаалах бодлого

Ш.Арвай “МУ-ын төрөөс Улсын хилийн талаар баримтлах бодлого, стратегийн онцлог” 2015

УЛСЫН ХИЛИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ НЬ ҮНДЭСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСЭГ БОЛОХ НЬ

А.Ажилчин

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын акедимийн 8012 дугаар дамжааны суралцагч, хошууч

Товч агуулга: Монгол Улсад зөвхөн улсын хил дээр үйл ажиллагаа явуулснаар үндэсний ашиг сонирхолын, тэр тусмаа нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, түүний хилийн халдашгүй дархан байдлын хамгаалалтыг хангах боломжгүй. Монгол Улсын асуудал болон хилийн асуудал зөвхөн хилийн хоёр талаар өргөн зурваст, өөрөөр хэлбэл хилийн орон зайд хилийн хамгаалалтын бүх субъектуудын идэвхитэй үйл ажиллагааны нөхцөлд амжилттай шийдвэрлэгдэж чадна.

Abstract: In Mongolia, it is not possible to protect national interests, especially territorial integrity and the inviolability of its borders, by operating only on the state border. The issue of Mongolia and the border issue can be successfully resolved only in a wide area on both sides of the border, that is, in the conditions of active activity of all subjects of border protection in the border area.

Түлхүүр үгс: Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, хилийн аюулгүй байдал.

Keywords: Mongolias national security, border security.

Оршил:

Үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөх цэрэг-улс төрийн болон эдийн засгийн цагийн байдал манай оронд төдийгүй дэлхий дахинаа сөрөг тал руугаа өөрчлөгдлөө. “Хүйтэн дайны” эрин төгсөж, хоёр туйлт ертөнц утсанаар Монгол Улс болон нийт хүн төрөлхтний ашиг сонирхолд нийцэж, үнэт зүйлсийг бүтээхэд

чиглэгдэнэ гэж төсөөлөгдөж байсан зурвас руу ороогүй төдийгүй харин

эсрэгээр санамсаргүйгээр хувь хүн, нийгмийг хүчирхийлэх шинэ гал авалцаж, харгис үндсэрхэг үзлийн өрнөл, улс төрийн хийгээд шашны хэт үзэлтнүүдийн идэвхжилтэй тулгарав. Хуучин өөрчлөн байгуулалтын цаг хугацаа нь хилийн хямрал, зөрчилдөөнийг олшруулсан¹⁶.

¹⁶ Ш.Арвай. Хилийн аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны тулгамдсан зарим асуудал(Улсын хилийн аюулгүй байдал ба хамтын ажиллагаа/Олон улсын эрдэм

шинжилгээний хурлын материал/).УБ.2012 он.

Монгол улс, улс төрийн хямралын эрс тэс дахин ухамсарлалын үе шатын онцлогийг амсаж байгаа шинээр өөрчлөгдөн буй цэрэг-улс төрийн (ялангуяа эдийн засгийн) нөхцөлд гадаад үндсэн аюул заналд дараах зүйлүүд хамаарна:

- Хөрш улсуудаас газар нутгийн маргаан гаргаж болзошгүй;
- Монгол Улсын дотоод хэрэгт оролцох;
- Олон Улсын аюулгүй байдлын асуудлыг шийдвэрлэхэд Монгол Улсын ашиг сонирхолыг эс хайхрах (хавчих), олон туйлт ертөнцийн нөлөөлөгч төвүүдийн нэг болох түүний бэхжилтэнд саад хийх оролдлого;
- Зэвсэгт мөргөлдөөний голомт, ялангуяа Монгол Улсын хилийн ойролцоо;
- Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдалд хохирол учруулахуйц цэргийн эвсэл, холбооны өргөжилт;
- Монгол Улстай хөрш зэргэлдээх найрсаг харилцааны улсуудын нутаг дэвсгэрт гадаадын цэрэг (НҮБ-ын Аюулгүй байдлын зөвлөлийн зөвшөөрөлгүй) оруулах;
- Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дээр үйл ажиллагаа явуулахын тулд тэдгээрийг илгээх зорилгоор бусад

улсын нутаг дэвсгэр дээр цэргийн анги, салбар, бүлгийг байгуулах, зэвсэглэх, хангах болон бэлтгэх.

Сүүлийн жилүүдэд хурцаар мэдрэгдэж байгаа түгшүүртэй нөхцөл байдал нь “Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал”, “Хилийн аюулгүй байдал” гэсэн ойлголтод илүү их анхаарал, болгоомжтой хандах шаардлагатайг сануулсаар байна. Үүнээс гадна Монгол Улсын хилийн алба хилийн аюулгүй байдлыг хангах тогтолцоонд хэрхэн нөлөөлж байгааг нарийвчлан тодруулах хэрэгтэй нь төсөөлөгдөж байна.

Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал нь Монголын тусгаар тогтнол, улс орны дотоодын бүрэн бүтэн байдал, хорлон сүйтгэх хүчин зүйлүүдэд өртөхгүй байх, гадаад, дотоодын аюул занлыг тэсвэрлэх, оршин тогтнох, хөгжих, өөрт нь учрах аливаа халдлагаас улс, нийгэм, хувь хүний амин чухал ашиг сонирхлыг найдвартай хамгаалах, оршин тогтож хөгжих, цаашид урагшлах чадвартай байх, мөн түүнчлэн дэлхийн хэмжээнд бусад улс орнуудтай амжилттай зохицон, харилцан ашигтай хамтран ажиллах зэргийг баталгаажуулах ийм өөрийн улс, үндэсний байдлыг илэрхийлдэг.

Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт харийнхан чөлөөтэй нэвтрэх боломжийг олгож, зохион байгуулалттай гэмт хэргийг өөгшүүлэн, мансууруулах бодисын

бизнесийг сонирхогчид илүү таатай нөхцлийг бүрдүүлсэн. Энэ үед дэлхийд нэг хүн амд ногдох нутаг дэвсгэрийн хэмжээгээрээ бараг эхний байранд ордог, дэлхийн хэмжээнд хаанчлагч гурван гүрний хоёрын нь дунд оршдгийг тооцох шаардлагатай.

Хөрш зэргэлдээх улсуудтай хиллэж байгаа улсын хилийн хэсэг бүр өөр өөрийн өвөрмөц онцлогтойгоос үүдэн тухайн чиглэлд хилийн аюулгүй байдлыг хангах арга, үйл ажиллагаа онцлогтой.

Энэхүү нөхцөл байдлын зайлшгүй чухал байдал нь дэлхийн бодлогыг тодорхойлогч гурван их гүрний нэг Оросын Холбооны Улстай тодорхойлон, тогтоож хэд хэдэн удаа тодотгосон хилээ Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагаар баталгаажуулаагүйд оршино. Нөгөө талаас ОХУ-тай хиллэсэн хэсгийн гадна Монгол туургатангууд оршин амьдарч байгаа явдал юм. Хэдийгээр одоохондоо газар нутгийн маргаан, зэвсэгт мөргөлдөөн гараагүй хэдий ч хэзээ нэгэн цаг үед гарахгүй гэх магадлал байхгүй. Иймд энэ бүх асуудлыг урьдчилан бодолцож, төрийн хар хайрцагны бодлогын багцад барьж, бэлэн байх нь нэн чухал.

Харамсалтай нь Монгол Улсын, Улсын Их Хурлын 2002 оны 5 дугаар сарын 16-ны өдрийн 20 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого”-д “Улсын хилийн аюулгүй байдал” бүрэн томъёологдоогүй

бөгөөд харин түүний хангалтыг төрийн хилийн бодлогын чиглэлүүдийн нэгэнд л хамаатуулсан. Мөн Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал нь улс орны нэгдмэл байдал, түүний оршин буй нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хадгалан, бэхжүүлдэг. Үндэсний аюулгүй байдал шиг хилийн аюулгүй байдлын төрлүүд нь улсын хилийн хамгаалалтад оролцож байгаа хүч, хэрэгслүүдийн үйл ажиллагааны нутаг дэвсгэр-орон зайн хүчин зүйлээр бус, харин улс оронд учирч байгаа буюу учирч болзошгүй аюул заналын төрлүүдээр тодорхойлогддог. Үүнтэй уялдан улсын хилийн аюулгүй байдлыг бүрэлдүүлж буй чухал төрлүүд нь үндэсний аюулгүй байдлын улс төр, эдийн засаг, цэрэг, экологи, оюун санааны болон бусад төрлүүд болно. Түүнчлэн үндэсний болон хилийнаюулгүй байдлын бүтцийн маргаангүй харьцуулалт нь энэ хоёр аюулгүй байдал адилхан үндэстэйг харуулж байна.

Харин Хилийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын 5 дугаар зүйлд **“Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдал”-ын талаар доорх байдлаар тусгасан байна. Үүнд:**

- Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдал нь /Цаашид “хилийн аюулгүй байдал” гэх/ Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын салшгүй хэсэг мөн.

- Хилийн аюулгүй байдал гэж улсын хил, хил орчмын нутаг

дэвсгэрт үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах, гадаад, дотоод таатай нөхцөл баталгаатай хангагдсаныг хэлнэ.

- Хилийн аюулгүй байдал нь улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах, төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн төрийн эрх бүхий байгууллагуудаас нэгдмэл бодлого, харилцан уялдаатай явуулах улс төр, эрх зүй, дипломат, эдийн засаг, байгаль орчин, тагнуул, улсын хил хамгаалалтын цогц үйл ажиллагаагаар хангагдана.

- Хилийн аюулгүй байдлыг хангах нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлэх, байгууллага, иргэний үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг хангах асуудлыг Засгийн газар хариуцна.¹⁷ хэмээн тусгасан.

Нөгөө талаар, хилийн аюулгүй байдал гэж улсын амин чухал ашиг сонирхлын хамгаалагдсан байдал, бүх нийгмийн болон байгууллага-тусгай бүтцийн итгэл үнэмшилтэй оршин тогтнол, үйл ажиллагаа мөн түүнчлэн энэ орон зайд хувь хүний хийгээд нийгмийн хамгаалагдсан байдал хангагдсан байх улсын хил дээрх болон хилийн орон зай дахь цэрэг-улс төрийн ба оперативын цагийн байдлын ийм нөхцлийг хэлнэ.

Өнөөдөр Монгол Улсад зөвхөн улсын хил дээр үйл ажиллагаа явуулснаар үндэсний ашиг сонирхолын, тэр тусмаа нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, түүний хилийн халдашгүй дархан байдлын хамгаалалтыг хангах боломжгүй. Монгол Улсын асуудал болон хилийн асуудал зөвхөн хилийн хоёр талаар өргөн зурваст, өөрөөр хэлбэл хилийн орон зайд хилийн хамгаалалтын бүх субъектуудын идэвхитэй үйл ажиллагааны нөхцөлд амжилттай шийдвэрлэгдэж чадна.

Өнөө үед Монгол Улсын хилийн орон зайд нийт үндэсний шинжтэй үндсэн асуудал, хүндрэл, зөрчилдөөн төвлөрсөн гэхэд хилсдэхгүй.Зэвсэгт болон шашны зөрчилдөөн, салан тусгаарлах үзэл, улс орны нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдалд учирч болзошгүй аюул занал, эдийн засгийн хийгээд хүн ам зүйн түрэмгий бодлого, гадаад дарамтын янз бүрийн төрлүүд (улс төрийн, эдийн засгийн болон бусад), хил дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэг, хүн ам зүйн хөдөлгөөн болно.Түүнчлэн байгалийн эрс эргэлт (газар хөдлөлт, усны үер, гоц халдварт өвчин гэх мэт) явагдах болсон.Энэ нь гаж буруу буюу хачин зүйл биш бөгөөд үндсэндээ манай улсын хилийн дагуу гарч байна¹⁸.

¹⁷Монгол Улсын Хилийн тухай хууль. "Төрийн мэдээлэл" эмхэтгэл 2017 он №06.

¹⁸Д.Нямдорж.Улсын хилийн аюулгүй байдлын үндсэн ойлголтууд, системийн онолтой холбогдох нь(Улсын хилийн аюулгүй байдал ба хамтын ажиллагаа

Улсын хил дээрх цэрэг-улс төрийн болон оперативын цагийн байдлын ямар ч нөхцөлд хилийн аюулгүй байдлын найдвартай байдлын үндсэн хүчин зүйл нь юуны өмнө хилийн аюулгүй байдалд шууд нөлөөлж буй улсын хилийн хамгаалалтынхилийн цэргийн хийгээд бусад субъектуудын хүч хэрэгслийн бүс нутгийн бүлэглэлийн хүчин чадал, хилийн орон зайд Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдалд болон хувь хүн, нийгэмд учрах аюул заналыг цаг тухайд нь илрүүлэх, түүнийг эрчимтэй саармагжуулах, таслан зогсоох ба няцаах явдал юм.

Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах явдал нь төрийн үйл ажиллагааны чухал үндсэн чиглэл юм.Эцсийн дүндээ, хилийн аюулгүй байдал нь улсын хилийн хамгаалалтад оролцож буй субъектуудын системийн үйл ажиллагаагаар хангагдана.

Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах, Монгол Улсын хилийн хууль тогтоомж, хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээг хэрэгжүүлэх, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, таслан зогсоох зорилгоор улсын хилийн зурвас, боомт, бүс, хил орчмын нутаг дэвсгэрт улсын хилийн

болон хил орчмын дэглэмийг сахиулах, зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх, цэргийн, инженер-техникийн, мэдээлэл технологийн, тагнуулын, хилийн төлөөлөгчийн арга хэмжээг хослуулан явуулж байгаа үйл ажиллагааг улсын хил хамгаалалт гэнэ”.¹⁹ гэж Хилийн тухай хуульд тусгасан. Үндсэндээ энэ нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэх системийн хэсэг болох улсын хилийн хамгаалалт нь улс төр, зохион байгуулалт-эрх зүй, дипломат, эдийн засаг, батлан хамгаалах, тагнуул, оператив-эрэл тагнуул, гааль, байгаль орчин, ариун цэвэр-халдвар судлал,экологийн болон бусад арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх замаар өөрсдийн бүрэн эрхийн хүрээнд Монгол Улсын төрийн эрх мэдлийн байгууллагууд, субъектуудын болон орон нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагуудын үйл ажиллагааг зохицуулахад оршино²⁰.

Улсын хилийн хамгаалалт нь хувь хүн, нийгэм, төрийн амин чухал ашиг сонирхолыг хангах бөгөөд түүнийг Монгол Улсын хуулиар тогтоосон бүрэн эрхийнхээ дагуу гүйцэтгэх засаглалын бүх байгууллагууд хэрэгжүүлнэ.

/Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын материал/.УБ.2012 он.

¹⁹Монгол Улсын Хилийн тухай хууль. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл 2017 он №06.

²⁰ Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, 2002 он.

Улсын хил хамгаалах арга хэмжээ нь хилийн арга хэмжээ байна. Хилийн арга хэмжээ нь улс, нийгэм, хувь хүний амин чухал ашиг сонирхолд учирч болзошгүй холбогдох аюул заналын болон хилийн аюулгүй байдлыг хангах нэгдсэн хилийн бодлогын хүрээнд хэрэгжих, аюулгүй байдлын арга хэмжээнүүдийн системд ордог.

Монгол Улсын Засгийн газар үндэсний болон хилийн аюулгүй байдлыг хангах гүйцэтгэх засаглалын эрх мэдлийн байгууллагуудыг удирдана.

Хилийн аюулгүй байдлыг хангах асуудлыг Монгол Улсын Хил хамгаалах ерөнхий газар хариуцна. Энэ утгаараа хил хамгаалах ерөнхий газар нь улсын хил дээр болон хилийн орон зайд улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах, хилийн цэрэг, байгууллагуудын хийгээд өөрөө удирдах ёсны байгууллагуудын системийг тэргүүлдэг. Улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангахад Монгол Улсын хил хамгаалах ерөнхий газрын үүрэг роль аугаа. Ерөнхий утгаараа энэ нь доорхи байдлаар илэрхийлэгдсэн:

- Бүх хэрэгслийн, ялангуяа цэргийн хийгээд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн тусгаар тогтнолын болон улсын хилийн шугамын явалтын хууль бус өөрчлөлтийг гаргуулахгүй байх.

- Улсын хилийн дэглэмийг болон хилийн журмын бусад төрлүүдийг сахиулахад.

- Улсын хилийн зөрчил гаргуулахгүй, зэвсэг, сум галт хэрэгсэл, тэсрэх дэлбэрэх болон хордуулах бодис, хар тамихыг улсын хилээр нэвтрүүлэхгүй байх, дамын наймааны хийгээд бусад хууль бус үйл ажиллагааны сувгуудыг илрүүлэх ба хаах.

- Улсын хил дээр болон хилийн орон зайд төвлөрч буй Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдалд учирч болзошгүй бусад олон тооны аюул заналыг гаргуулахгүй байх ба устгах, ялангуяа улсын үндэсний баялгийг хулгайлах болон дээрэмдэх явдлыг таслан зогсооход.

- Хил дээр болон хилийн орон зайд Монгол Улсын үндэсний ашиг сонирхолыг найдвартай хамгаалахад.

- Бүх орон зайд Монгол Улсын геополитикийн байр суурийг хадгалах, бэхжүүлэх.

- Хилийн аюулгүй байдлыг бэхжүүлэхэд болон сайн хөршийн харилцааг хөгжүүлэхэд нөлөөлөх хилийн дипломатыг хэрэгжүүлэхэд.

- Тивийн эх газар дээр болон эдийн засгийн бүсэдолдвор, хайгуулын үйл ажиллагаанд хяналт тавихад.

- Монгол Улсын хилийн орон зайд дотоод улс төрийн тогтвортой байдлыг хангах, гарч болзошгүй зөрчилдөөний галын дөлийг бүслэн хаах, үндсэн хуулийн журмыг сэргээн сахиулах зайлшгүй шаардлагатай арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэхэд.

- Улсын хилийн асуудлаар олон улсын байгууллагуудтай хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд мөн түүнчлэн гадаад улс орны хилийн байгууллагуудтай харилцан ажиллахад.

- Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлын зорилгод хүрэхэд чиглэгдсэн бусад арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэхэд.

Монгол Улсын хойд хилийн Олон Улсын эрх зүйн баталгаажуулалт байхгүй байгаа нь хилийн дэглэм, журамд тавигдах үндсэн шаардлагуудыг боловсруулан хэрэгжүүлэх процесст сайнгүй нөлөө үзүүлж байна.

Дүгнэлт:

Хил дээр болон хилийн орон зайд үндэсний ашиг сонирхлыг хамгаалах нь олон улсын эрх зүйн, эдийн засгийн, улс төрийн, гаалийн, цагаачлалын, байгалийн, алба-байлдааны болон бусад арга хэмжээ, үйл ажиллагааны нийлмэл цогцолборыг бүрдүүлдгийг тооцон, хилийн орон зайд үйл ажиллагаа явуулж байгаа байгууллагуудын тэр дундаа төрийн захиргааны байгууллагуудын бүрэн эрх, чиг үүргийг тодорхой болгох нь онцгой чухал төдийгүй тэдний үйл ажиллагааг маш тодорхой зохицуулж уялдуулах шаардлагатай тулгарч байна.

Санал:

Өнөөдөр зөвхөн улсын хил дээр үйл ажиллагаа явуулснаар үндэсний ашиг сонирхолын, тэр тусмаа нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, түүний хилийн халдашгүй дархан байдлын хамгаалалтыг хангах боломжгүй. Монгол Улсын асуудал болон хилийн асуудал зөвхөн хилийн хоёр талаар өргөн зурваст, өөрөөр хэлбэл хилийн орон зайд хилийн хамгаалалтын бүх субъектуудын идэвхитэй үйл ажиллагааны нөхцөлд амжилттай шийдвэрлэгдэж чаднах учир энэ тал дээр анхаарах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт:

Арвай.Ш Хилийн аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны тулгамдсан зарим асуудал(Улсын хилийн аюулгүй байдал ба хамтын ажиллагаа/Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын материал/).УБ.2012 он.

Нямдорж.Д Улсын хилийн аюулгүй байдлын үндсэн ойлголтууд, системийн онолтой холбогдох нь(Улсын хилийн аюулгүй байдал ба хамтын ажиллагаа /Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын материал/).УБ.2012 он.

Монгол Улсын Хилийн тухай хууль. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл 2017 он №06.

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, 2002 он.

ХИЛИЙН ХЯНАЛТЫН БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНД ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

Б.Гомбосүрэн

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн Цэргийн хэргийн тэнхимийн ахлах багш, докторант, хурандаа

Товч агуулга: Хилийн боомт дахь хилийн хяналтын байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, түүний эрх зүйн зохицуулалт, өнөөгийн байдал, тулгамдаж буй асуудал шийдвэрлэх арга зам

Түлхүүр үгс: хилийн, хяналтын байгууллагууд, хамтын ажиллагаа, уялдаа холбоо.

Оршил. Шинжлэх ухааны ололтод тулгуурласан, нэвтрүүлэх хүчин чадал өндөртэй дэд бүтцийг хилийн боомтуудад бүрдүүлж олон улсын жишигт хүргэх, хил орчмын нутаг дэвсгэр, хилийн боомтуудад түшиглэн хөгжих чиг хандлагыг бий болгох, экспорт, импортын хэмжээг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн таатай орчинг бүрдүүлэх, хилийн хяналтын байгууллагуудын ажлын уялдаа холбоог сайжруулах шаардлагатай байна.

Үндсэн хэсэг. Хилийн боомтоор нэвтрэх зорчигч, бараа, тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнд хяналт тавих явцад хилийн хяналтын байгууллагууд нь зохион байгуулалт, ашиг сонирхол, харьяалал, үйл ажиллагааны зорилго ба чиглэл, хуулийн өмнө хүлээх хариуцлага, өмчлөлийн хувьд ялгаатай олон субьекттэй харилцдаг. Иймэрхүү ялгаанууд нь хилийн хяналтыг үр дүнтэй зохион байгуулахад олон төрлийн эрсдэл үүсэх нөхцөлийг бүрдүүлдэг байна. Улсын хилээр нэвтрэх зорчигч, бараа, тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнд хилийн хяналтын байгууллагууд өөр өөрийн чиг үүргийн хүрээнд хяналт тавьж

ажиллана. Эдгээр хяналтыг дараах зурагт бүлэглэн авч үзлээ.

Дээрх чиглэлд тавих хяналт шалгалтын үйл ажиллагаа нь хэд хэдэн байгууллагын чиг үүрэгт хамаарна. Хэдийгээр хяналтын чиг үүрэг нь ангилал тус бүрт ялгаатай боловч боомтын хяналтын үйл ажиллагаа нь харилцан уялдаатай хэрэгжих тул орчин үед хилийн хяналтын байгууллагуудын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх асуудал дэлхий нийтийн анхаарлын төвд байсаар байна.

Хамтын ажиллагаа байнгын байх ёстой ба байгууллага хооронд харилцан ойлголцлын санамж байгуулах замаар үүнийг хэрэгжүүлдэг олон улсын туршлага байна. Гэхдээ байгууллага хоорондын хамтын ажиллагааг хэрэгжүүлэх, тэдний ажлын давхардлыг арилгахад улс төрийн болон хууль зүйн зохицуулалт маш чухал болох нь уг асуудлыг цогц байдлаар нь шийдсэн олон орны туршлагаас харагдаж байна.

Ингэж байж хилийн хяналтын байгууллага бүр өөрийн эрхэм зорилт, үүрэг хариуцлага, ажил үүргийн хуваарийг эргэн харж, шаардагдах засварыг оруулах, бусад

байгууллагатай давхацсан ажил үүргээ шилжүүлэх, давхардлыг арилгах, байгууллагынхаа эрх ашгаас дээгүүр улс орны эрх ашиг, ард олны хүсэл эрмэлзлийг тавьснаар үүнийг биелүүлж чадна.

Улс орныг хөгжүүлэх, гадаад худалдааг идэвхижүүлэх “хаалга” болсон хилийн боомтуудад олон улсын стандарт, шаардлагад нийцсэн хяналт, шалгалтын тоног төхөөрөмж, техник хэрэгслийг нэвтрүүлэх, суурилуулах, сайжруулах, тэдгээрийн болон боомтын барилга, байгууламжийн ашиглалт, засвар үйлчилгээг хариуцах боомтын ашиглалтын захиргааны байгууллагыг хоёр хөрш орны адил бий болгож, Засгийн газрын харъяа агентлагийн түвшинд байхаар эрх зүйн зохицуулалт хийх;

Хилийн хяналт, шалгалтын байгууллагуудын үйл ажиллагааг зохицуулсан хууль тогтоомжийн уялдаа холбоог сайжруулах, тэдгээрийн үйл ажиллагааны давхардлыг арилгах, төрийн албан хаагчдын хилийн боомтод ажиллаж амьдрах нөхцөлийг дээшлүүлэх, тэдэнд адил тэгш хөдөлмөрийн цалин хөлс, нийгмийн хамгааллын баталгаагаар хангах нэгдсэн бодлого чиглэлийг дээрх болон бусад холбогдох хууль тогтоомжуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар зохицуулах;

Хилийн хяналт, шалгалтын байгууллагуудын үйл ажиллагааг зохицуулсан хууль тогтоомжийн уялдаа холбоог сайжруулах, тэдгээрийн үйл ажиллагааны давхардлыг арилгах, төрийн албан хаагчдын хилийн боомтод ажиллаж амьдрах нөхцөлийг дээшлүүлэх, тэдэнд адил тэгш хөдөлмөрийн цалин хөлс, нийгмийн

хамгааллын баталгаагаар хангах нэгдсэн бодлого чиглэлийг холбогдох хууль тогтоомжуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар зохицуулах;

Хилийн боомтод ажиллагсадын нийгмийн асуудал шийдэгдээгүй маш ихээр хаягдсан байна. Мэдээж тэдний гэр бүлийнхэн мөн адил энэ асуудалд хамаардаг. Сургууль нь хол, цэцэрлэг байхгүй, сургууль завсардах асуудал ихээхэн гардаг байна. Хилийн хяналт, шалгалтын байгууллагын ажиллах нөхцөл, албан хаагчдын нийгэм, эдийн засгийн баталгаа ямар нэгэн байдлаар хангагдаагүй байна. Энэ асуудлыг цогц байдлаар шийдвэрлэх талаар хилийн тухай хууль болон бусад холбогдох хуулиадад тодорхой заалтуудыг нэмж оруулах;

Сүүлийн үед харьцангуй хөгжилтэй улс орнууд өндөр техник технологи дээр тулгуурлан бичиг баримтын нууцлалыг нарийвчлан шалгах, бичиг баримтанд тухайн эзэмшигчийн тодорхой мэдээллийг агуулсан чипийг байрлуулж, улсын хилээр нэвтрэх үед нь мэдээллийн нэгдсэн сүлжээнээс эзэмшигчийн баримт бичиг мөн эсэхийг батлах, тухайн хүнийг биометрийн багаж ашиглан нэмж тодотгох зэрэг шинэ хяналт шалгалтын арга ажиллагаанд аль хэдийн шилжин орсон байна. Иймд шинэ дэвшилтэд техник технологийг хилийн боомтын үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх зайлшгүй шаардлага гарч байгаа учир төрийн нэгдсэн бодлогын хүрээнд зохицуулалт хийж өгөх. Өнөөдрийн байдлаар улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгслийг бүртгэх, хяналт шалгалт хийх, мэдээллийн нэгдсэн санг бүрдүүлэх программ хангамжийн шинэчлэлийг гадаадын олон улсын байгууллагын төсөлт ажлаар хэрэгжүүлсэн бөгөөд энэ нь

өөрөө бусдаас хараат болох нөхцөл боломжийг бүрдүүлж байна гэж үзэж байна. Харин энэ байдлыг халж, өөрийн дотоод нөөц боломжийг түлхүү ашиглах явдал дутагдаж байгаад анхаарах;

Хилийн боомтыг дагалдан бий болох хот суурины хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боомт бүрээр шинэчлэн боловсруулж, түүнд инженерийн дэд бүтцэд орох ус, цахилгаан, дулааны хангамжийн найдвартай эх үүсвэр, шугам сүлжээ, цэвэрлэх байгууламж, гол зам, холбоожуулалтын талаар тусгах.зэрэг асуудлуудыг бодлогын түвшин холбогдох мэргэжлийн байгууллага, яам агентлагийн дэмжлэг оролцоотойгоор цогц байдлаар шийдвэрлэсэнээр хилийн хяналтын байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, харилцан ойлголцолын түвшин үлэмж хэмжээгээр нэмэгдэж хилийн боомтын нэвтрүүлэх хүчин чадал эрс нэмэгдэх зэрэг эерэг үр дүн гарна.

ДҮГНЭЛТ

Хилийн хяналтын байгууллагууд илүү уялдаа холбоотой байж, хяналт шалгалтыг давхардуулахгүй байх, ачаа барааг саатуулахгүй, бусад байгууллагын хяналт шалгалтын үр дүнг хүлээн зөвшөөрөхийг эрмэлзэх ёстой. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл санаа, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд тулгуурласан, олон улсын конвенц, хоёр улсын гэрээ, хэлэлцээрт нийцүүлэн хилийн боомтын талаарх Монгол Улсын хууль тогтоомжийг батлан гаргах, энэ талаар төрөөс баримтлах бодлогын үндсэн чиглэлийг тодорхойлон, түүнийгээ Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд суулгах; Хилийн хяналт шалгалтын талаар баримтлах бодлогын үндсэн чиглэлийг тодорхойлохдоо

Монгол Улсын үндэсний болон хилийн аюулгүй байдлыг хангах, бүс нутгийн онцлогт тохируулан хилийн боомтуудыг гадаад худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, экспорт, импортыг дэмжих, хил залгаа улстай эрх тэгш, харилцан ашигтай байх зарчимд тулгуурлан улс орны хөгжлийг түргэтгэх, зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, ачаа барааг түргэн шуурхай байдлаар улсын хилээр нэвтрүүлэх нөхцөл бололцоог хангахад чиглүүлэх; Хилийн боомтод хуулиар хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэж байгаа хилийн шалган нэвтрүүлэх алба, гааль, болон гадаадын иргэн, харъяатын асуудал эрхэлсэн байгууллагуудын чиг үүрэг, хамтран ажиллах журмыг энэхүү хуулиар зохицуулах;

- Хилийн хяналтын байгууллагуудын харилцан ажиллагааг улс төр –эрх зүйн, эдийн засгийн, олон улсын, технологийн, мэдээллийн гэх орчинд уялдуулан зохицуулах улс төрийн шийдвэр үгүйлэгдэж байна.

Орчин үеийн олон улсын худалдаанд худалдааг хөнгөвчлөх нь амин чухал асуудал болж хувирсантай холбоотойгоор эрсдэл тооцох арга зүйд суурилсан хилийн хяналт давамгайлах хандлагатай болсон нь дэлхийн улс орнуудын туршлагаар нотлогдож байна. Улсын хилээр нэвтэрч буй зорчигч, бараа, тээврийн хэрэгсэл бүрийн хууль зөрчих магадлалыг нь тооцож, зөвхөн зөрчил гаргах өндөр магадлал бүхий эрсдэлтэй объектуудыг онилсон, оновчтой, ухаалаг хяналтыг хэрэгжүүлэх нь хилийн хяналтын байгууллагуудын өмнө тавигдаж буй үндсэн зорилт боллоо.

Орчин үеийн техник, технологи, тооцоолон бодох арга зүй ба мэдээллийн системд гарч буй ахиц дэвшил, үүсэн бий болж буй

удирдлагын шинэлэг арга барилууд, хувь хүний чадавхид гарч буй өөрчлөлт зэрэг нь байгаа зөв онилсон хяналтыг хэрэгжүүлэх боломжийг олгож байна. Улмаар эрсдэл өндөртэй зорчигч, барааг

онилох замаар хилийн хяналтыг хялбаршуулах боломжийг олгож гадаад худалдааны бараа эргэлтийг хурдасган, улсын хилээр нэвтрэх зорчигчийг түргэн, шуурхай нэвтрүүлэх боломжийг олгоно.

ТОРГОХ ЯЛЫН ҮР НӨЛӨӨ, ПРАКТИКТ АНХААРАХ АСУУДАЛ

Д.Батцогт

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн удирдлага, стратегийн тэнхимийн дэд профессор, хурандаа

Товч агуулга: Шүүхээс хорихоос өөр төрлийн ялыг оногдуулах, оногдуулсан ялыг хуулийн хүрээнд нэг мөр эдлүүлэх, хэрэгжилтийн тогтвортой тогтолцоог бий болгох, шуурхай гүйцэтгэх, улмаар уг ялын үр нөлөөг дээшлүүлэх чиглэлээр анхаарал хандуулах зайлшгүй шаардлага бий болсныг харгалзан практикт тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлэхийг зорьсон болно.

Түлхүүр үгс: Ял, Торгох ял, хорихоос өөр төрөл, дүн шинжилгээ

Abstract: *In view of the urgent need to pay attention to the imposition of non custodial sentences other than the court, to serve the non custodial sentences within the framework of the law, to create a stable system of implementation and prompt execution, and thus to improve the effectiveness of the punishment, we intend to find a way to solve the problems in practice.*

Key words: conviction, penalties, types other than imprisonment, analysis

Монгол Улсад эрх зүйн шинэтгэл эрчимтэй өрнөж, зөрчил ба гэмт хэргийн үндсэн шинжийг нэг мөр ойлгох, тэдгээрт оногдуулах ял, шийтгэлийн төрлийг шинээр тогтоох талаар эрдэмтэн судлаачид төдийгүй төрийн эрх барих дээд байгууллагын төвшинд хэлэлцэгдэн Улсын Их хурлаас Эрүү, Эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль болон Зөрчлийн тухай хуулиуд батлагдан хэрэгжиж эхлээд багагүй хугацаа өнгөрөөд байна. Ийнхүү гэмт хэрэг, зөрчлийн улмаас зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, тэдгээрээс урьдчилан сэргийлэх эрх зүйн орчин шинээр бүрдэн хэрэгжиж байна.

Шинэчлэн батлагдсан “Эрүүгийн хууль”-ийн тусгай ангийн 20 зүйл, 425 заалтын 235 заалт буюу 55.3% нь торгох ял, 199 заалт буюу 46.8% нь зорчих эрхийг хязгаарлах ял, 65 заалт буюу 15.3% нь нийтэд тустай ажил хийлгэх ял, 42 заалт буюу 9.9% нь

эрх хасах ял оногдуулахаар тусгасан байна. Энэ нь хорих ялыг биечлэн эдлүүлэх явдлыг багасгахад анхаарч хорихоос өөр төрлийн ялыг сонгон оногдуулахаар хуульчилсан байна.

Хорихоос өөр төрлийн ял нь үйлдсэн гэмт хэргийн шинж байдлаас шалтгаалан ялыг ялгамжтай оногдуулах, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг гэр бүл, нийгэмд нь байлган, гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулыг ухамсарлуулахад чиглэсэн ялын бодлогыг баримтлах хандлагатай болж байгаа энэ цаг үед бид хорихоос өөр төрлийн ялын хэрэгжилтийг “ял шийтгэл гарцаагүй байх” зарчмын хүрээнд бүрэн биелүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Практикт хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны хэрэгжилт зарим талаар хангалтгүй, хяналтын тогтолцоо сул, үр нөлөө багатай байгаа талаар алба хаагч, судлаачид илэрхийлсээр байна.

Сэдвийн судлагдсан байдал:

Хорихоос өөр төрлийн ялыг эрүүгийн эрх зүйн үүднээс манай эрдэмтэн судлаачид нилээдгүй судалсан байдаг ба тухайлбал, академич С.Нарангэрэл²¹, шинжлэх ухааны доктор, профессор С.Жанцан²², Г.Совд²³, хууль зүйн доктор, профессор А.Лхагва²⁴, доктор, профессор Д.Баярсайхан²⁵, доктор, дэд профессор Д.Бадам,²⁶ Б.Алтангэрэл²⁷ нар өөрийн бүтээлдээ тусгаж өгсөн байдаг.

Харин тусгайлан 2015 оны Эрүүгийн хуульд тусгагдсан хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийсэн судалгааны бүтээл цөөн байна.

Нэг. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын онцлог

Манай улсад хэрэглэгдэж буй хорихоос өөр төрлийн ял гэх нэр томьёо нь дэлхийн улс орнуудад:

1. нийгэм-олон нийтэд тулгуурласан ял нь (community sentence, community based sentence)²⁸;

2. эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хэрэглэгдэж буй сонгох ял (alternative sentence) ;

3. хорихоос өөр төрлийн ял (non-custodial sentence)-ын нэгэн адил хэрэглэгдэх нэгдмэл нэршил бүхий ойлголт²⁹ юм.

“Нийгмээс тусгаарлахгүйгээр оноох ял шийтгэл” болон “сонгох хувилбараар оноох ял шийтгэл” гэсэн

ойлголтууд зарчмын хувьд ижил утгыг илэрхийлнэ.

Сонгох хувилбараар оноох ял шийтгэл гэдэгт нийгэмд учруулсан аюул занал, хохирлын хэмжээг харгалзан гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн эдлэх ялыг нийгмээс тусгаарлахгүй хэлбэрийн ялаар орлуулан хэрэглэж буй төрийн албадлагын арга хэмжээг ойлгоно. Хорихоос өөр төрлийн ялыг дэлхийн ихэнх улсад нийгмээс тусгаарлахгүйгээр ял эдлүүлэх гэж нэрлэж байна.

Хорих ял нь хорихоос өөр төрлийн ялтай харьцуулахад дараах онцлогтой байдаг. Үүнд:

- хорих ялын хувьд эрхийн хязгаарлалтын хүрээнд, тодорхой хугацаагаар байлгах мөн чанарыг илэрхийлнэ. Хорих газарт хэрэгжүүлж байгаа хөдөлмөрийн үйл ажиллагаа нь чөлөөт сонголтын бус албадлагын хэлбэрээр явагдана. Хоригдлыг нийгмээс тусгаарлан хүмүүжүүлнэ гэдэг ялангуяа өнөөгийн нөхцөлд боломжгүй байгаа нь практикаас харагдаж байна.

- хорих ялд хүнлэг бус шинж чанар давамгайлна. Учир нь эрх чөлөөг хасах хугацааны дэглэмийг гол төлөв энэ хугацаанд ялтны зүгээс аливаа чөлөөт үйлдэл хийх боломжоор хязгаарлагдсан байна.

- хорих ялын агуулгыг бусад ял шийтгэлийн нэгэн адил гадны нөлөөнд өртөж буй түүний объект болох Үндсэн хуулиар тогтоосон хувь

²¹ Монгол Улсын эрх зүй ерөнхий анги УБ., 1996 он

²² “Монгол улсын эрүүгийн эрх зүйн онол” ялын тухай сургаал II боть УБ., 2014 он,

²³ “БНМАУ-ын Эрүүгийн эрх зүйн курс”

.УБ., 1973 он.,

²⁴ “Монгол Улсын шүүхийн шийдвэр

гүйцэтгэх эрх зүй” УБ., 2004 он,

²⁵ “Харьцуулсан Эрүүгийн эрх зүй” УБ., 2012 он

²⁶ “Монгол Улсын Эрүүгийн ял эдлүүлэх эрх зүй” схемчилсэн тайлбар УБ., 2003 он,

²⁷ “Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа: харьцуулсан судлал”. УБ., 2018 он

²⁸ Зарим судлаачид “нийгэмд үйлчлэх ял”, “нийтийн тусын тулд үйлчлэх ял” зэргээр нэрлэх нь бий.

²⁹ <https://www.gov.uk/community-sentences>.

хүний эрхийн байдлаар тодорхойлно. Хорих ял нь хоригдлын эрх зүйн байдалд дараах хэлбэрээр нөлөөлнө:

- ял эдлэх хугацаанд хоригдлын зарим эрх, эрх чөлөө бүрэн хязгаарлагдана (чөлөөтэй зорчих, сонгох сонгогдох эрх);

- ял эдлэх хугацаанд хоригдлын зарим эрх, эрх чөлөөнд тодорхой хугацаатайгаар хязгаарлалт тогтооно (хувийн халдашгүй байдал, захидал харилцаа);

- хорих ял эдэлж буй хоригдолд түүний хувийн зан байдалд нийцүүлэн зарим төрлийн эрх, үүргийг онцгой болзол нөхцөлтэйгөөр тогтооно (хувийн ариун цэврийг чанд сахих, хорих байрны дотоод журмыг дагаж мөрдөх, захидал явуулах, хүлээн авах г.м.).

Эдгээр хүчин зүйлс нь хорих ял эдэлж буй хоригдлын хүмүүжил, зан үйл, сэтгэл санаа, бие бялдар, эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэхийн зэрэгцээ түүнийг нийгэмшүүлэхэд хүндрэл үүсгэдэг байна. Учир нь нийгмийн зүгээс хорих ялыг гол төлөв эергээр хүлээн авдаггүй тул энэ нь хорих ангид ял эдэлсэн хоригдлын амьдралд насан туршийн “хар толбо” үлддэг.

Өнөөдөр эдгээр сөрөг үр дагаврыг даван туулах үр дүнтэй арга замын нэгд нийгмээс тусгаарлахгүйгээр оноох ял шийтгэл зүй ёсоор тооцогдож байна. Учир нь хорих ялыг бодвол нийгмээс тусгаарлахгүйгээр оноох ял шийтгэлд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг нийгэмшүүлэхэд чиглэсэн хүмүүжлийн арга барил давамгайлна.

Хорихоос өөр төрлийн ял нь гэмт хэрэгтнийг шинэчлэн өөрчлөх буюу нийгэмшүүлэх, түүнчлэн үйлдсэн гэмт үйлдлийг засаж залруулах боломжийг илүү олгодог бөгөөд ялын уламжлалт онолын хандлага буюу

зөвхөн цээрлэл үзүүлж шийтгэх “хариу үйлдэл” үзүүлэх явдлыг эрс шүүмжилсэн, нийгэм-олон нийтэд ил тод, нээлттэй байх, тэдний оролцоо, дэмжлэг тусламжид тулгуурласан хэлбэртэй байхын зэрэгцээ эдийн засаг, нийгмийн үр өгөөжтэй ял эдлүүлэх тогтолцооны шинэ хэлбэр гэж үзэж байна.

Гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлэхийн тулд юуны өмнө ял шийтгэлийн хэлбэрийг боловсронгуй болгох шаардлагатай. Учир нь өнөөг хүртэл гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг залхаан цээрлүүлэх, тарчлаан зовоох хэлбэрийн арга барил хууль сахиулах болон шүүхийн практикт бат бөх оршсоор байна. Иймд олон нийтийн зүгээс өнөөдөр эрүүгийн ял шийтгэлийн бодлогыг илүү хүнлэг, энэрэнгүй, ардчилсан хэлбэрт шилжүүлэх арга замыг тууштай эрэлхийлж эхэлсэн. Эдгээр арга замын нэг нь “нийгэмээс тусгаарлахгүйгээр оноох ял шийтгэл” буюу **“хорихоос өөр төрлийн ял”** юм.

“Нийгмээс тусгаарлахгүйгээр оноох ял шийтгэл” гэдэгт ялтны зарим эрхийг тодорхой болзол, нөхцөлтэйгөөр хязгаарлах замаар оноож буй ял шийтгэлийг ойлгоно. Уг ялыг тухайн этгээдийн хувийн зан байдал, зан үйл, ёс суртахууны төлөвшил, үйлдсэн гэмт хэргийн төрөл, нийгэмд учруулсан сөрөг үр дагавар, хохирлын хэмжээ, гэм буруугийн хэлбэр зэрэг олон хүчин зүйлсийг харгалзаж оногдуулна.

Нийгмээс тусгаарлахгүйгээр оноох ял шийтгэлийн давуу тал:

1. хүнлэг ёсны үзэл санаа давамгайлсан;

2. ялтныг засаж хүмүүжүүлэх болон эргэн нийгэмшүүлэх боломжтой;

3. эдийн засгийн хувьд хэмнэлттэй зэрэгт оршино.

Хорихоос өөр төрлийн ялын гүйцэтгэлтэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг олон улсын болон үндэсний хууль тогтоомж гэж ангилан авч үздэг.

Дээрх зохицуулалтаас гадна хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээ хэрэгжүүлэгч тогтоол гүйцэтгэгчийн хувьд нарийн тодорхойлж амьдралын туршлагатай, мэргэжлийн зохих бэлтгэлтэй, хувийн шинж чанараар тохирсон хүн байвал зохино хэмээн тусгайлан тодорхойлсон нь ихээхэн анхаарал татсан юм.

Эдгээрээс үзэхэд хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээ авагдсан этгээдийн сэтгэл зүйн байдалд ихэд анхаарч тусгайлсан мэргэжилтэн, сэтгэл зүйч бэлтгэхээс гадна олон нийтийн оролцоо уг арга хэмжээнд зайлшгүй чухал гэдгийг ухамсарлуулах зорилгоор онол практикийн бага хурал, семинар, бусад арга хэмжээг байнга зохион байгуулж ажиллахыг мөн зөвлөжээ.

НҮБ-ын гишүүн орнууд эрүүгийн хууль тогтоомждоо дээр дурдсан зарчмыг баримталж, хорих ялаас татгалзаж хорихоос өөр төрлийн ялыг сонгон хэрэглэх, уг ялыг хэрэглэхдээ олон нийтийн оролцоог сайжруулж, зөрчил гаргагч этгээдийн нийгмийн өмнө хариуцлага хүлээх мэдрэмжийг нэмэгдүүлж, эргээд нийгэмд хэвийн амьдралд эргэж орох хэрэгцээ, зөрчил гаргагч, хохирогч этгээдийн эрхийн хооронд зүй зохистой харьцааг хангаж, үндэсний хууль тогтоомж, нийгмийн шударга ёсны шаардлагад нийцүүлж хуульчлах шаардлагатайг дурдсан байгаа нь тус ялыг эдлүүлэх ажиллагааны тогтолцоог илэрхийлсэн гэж үзэж болох юм.

Тиймдээ ч хорих ялын нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө нь төдийлөн өндөр байдаггүйг дэлхий нийт хүлээн зөвшөөрч аль болох хорихоос өөр

төрлийн ялыг сонгож, гэмт хэргийн шинж байдлаас нь шалтгаалан ялыг ялгамжтай оногдуулж, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг гэр бүл, нийгэмд нь байлгаж, гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулыг ухамсарлуулахад чиглэсэн ялын бодлогыг баримтлах хандлагатай байна.

Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны хэрэгжилт

Монгол Улсын Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2017 оны 7 дугаар сарын А/198 дугаар тушаалыг үндэслэн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2017 оны 8 дугаар сарын 31-ний өдрийн А/171 дүгээр "Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх албаны үйл ажиллагааны стратеги, зохион байгуулалтын бүтцийн өөрчлөлтийн хөтөлбөр, бүтэц, орон тоог шинэчлэн батлах тухай" тушаалын дагуу Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх газрыг Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх алба (ХӨТЯЭА) болгон өөрчлөн зохион байгуулжээ.

Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх алба нь хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг гүйцэтгэх талаар харьяалах нэгжийг мэргэжлийн удирдлагаар хангах, хяналт тавих, нэгдсэн тоо бүртгэл хөтлөх, үйл ажиллагааны талаар гарсан гомдлыг хянан шийдвэрлэх, улсын хэмжээний статистик тоо бүртгэл, судалгааг нэгтгэн чиглэлийн хүрээнд дараах үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Үүнд:

- Хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг гүйцэтгэх талаар харьяалах нэгжийг мэргэжлийн удирдлагаар хангах, хяналт тавих, нэгдсэн тоо бүртгэл хөтлөх;

- Согтуурах, мансуурах донтой эмгэгтэй хүнийг албадан эмчлэх шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх

ажиллагааг мэргэжлийн удирдлагаар хангах, хяналт тавих, нэгдсэн тоо бүртгэл хөтлөх;

- Хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг гүйцэтгэх талаарх **гомдлыг** хянан шийдвэрлэх;

- Хорих ял эдлүүлэхийг хойшлуулсан, тэнсэн сулласан ялтанд хяналт тавих ажиллагааг мэргэжлийн удирдлагаар хангах;

- Хуульд заасан зарим төрлийн албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх чиглэлээр хэрэгжүүлж байгаа бусад байгууллагын ажиллагаанд хяналт тавих, мэргэжил, арга зүйн удирдлагаар хангах;

- Хорихоос өөр төрлийн ял, албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх талаар гадаадын улс орнуудын туршлага судалж, үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэх;

- Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааг боловсронгуй болгох арга хэмжээний талаар санал боловсруулах;

- Хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлсэн, албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдэд

- хүмүүжлийн нөлөө үзүүлэх, нийгэмшүүлэх чиглэлээр бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх зэрэг болно.

Торгох ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх

Ялтан торгох ял оногдуулсан шийдвэрт өөрөөр заагаагүй бол тухайн шийдвэрийг хуулийн хүчин төгөлдөр болсноос хойш 90 хоногийн дотор, хэрэв хэсэгчлэн төлөхөөр тогтоосон бол тогтоосон хугацаанд биелүүлэх үүрэгтэй ба хугацаа дуусгавар болоход ялтан торгуулийг төлөөгүй бол шийдвэр гүйцэтгэгч торгуулийг төлж

барагдуулаагүй шалтгаан нөхцөлийг судалж, ахлах шийдвэр гүйцэтгэгчийн зөвшөөрснөөр шийдвэрийг сайн дураар биелүүлэх хугацааг 30 хүртэл хоногоор сунгаж, ялтны саналыг харгалзан уг хугацаанд торгуулийг төлж барагдуулах хуваарь тогтоож болно.

Тогтоосон хуваарийг ялтан тогтоосон хугацаанд биелүүлээгүй тохиолдолд торгох ялыг хорих ялаар солих тухай сануулж, тэмдэглэл үйлдэн гарын үсэг зуруулна. Сунгасан хугацаа дуусмагц торгох ялыг хорих ялаар солиулах саналаа прокурорт даруй хүргүүлнэ.

Торгох ял шийтгүүлсэн хуулийн этгээд заасан хугацаанд шүүхээс оногдуулсан торгуулийг төлөөгүй тохиолдолд заасан хөрөнгөөс албадан гаргуулна.

Шийдвэр гүйцэтгэгч торгох ял шийтгүүлсэн хуулийн этгээдийн эд хөрөнгөөс шүүхээс оногдуулсан торгуулийг албадан гаргуулах ажиллагааг иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны дагуу гүйцэтгэнэ.

Хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаанд хяналт тавих, мэдээлэлийн сан бүрдүүлэх, ашиглах журам³⁰-д зааснаар 4.4-т зааснаар зааснаар шийдвэр гүйцэтгэгч нь сар бүр ял шийтгүүлсэн этгээдийг дуудан ирүүлж, шүүхээс оногдуулсан торгуулийг тогтоосон хугацаанд төлж барагдуулах талаар тайлбар авна гэж тусгасан байдаг.

Торгох ялыг ялтны хөрөнгө, цалин хөлс, бусад орлого олох боломжийг харгалзан торгох ялыг гурван жил хүртэл хугацаанд хэсэгчлэн төлөхөөр тогтоодог боловч ялтан тухайн тогтоосон хугацаандаа нэг газар, байрандаа оршин сууж

³⁰ ШШГЕГ-азрын даргын 2017.09.07-ны А/234 А/103 дугаар тушаал

амьдардаггүй. Мөн орлого олох боломж нь хүртэл харилзан адилгүй болдог. Хөдөө орон нутаг 21 хоногоос илүү хугацаагаар ажиллах нь их байдаг.

Энэ нь Монгол улсын ерөнхий прокурорын тушаал³¹-аар батлагдсан аргачилсан зааварт торгох ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хяналт тавихдаа ялтантай сар тутам уулзаж, торгох ялыг биелүүлэхийг шаардаж, тэмдэглэл хөтөлсөн эсэхийг шалгадаг. Торгох ялаар шийтгэгдсэн хөдөө орон нутагт ажилладаг ялтнуудын зүгээс сар болгон ирэх нь хүндрэл бэрхшээлтэй байгаа тул шүүхээс тогтоосон хугацаанд торгуулийн ялаа сар бүр хэсэгчлэн төлөлт хийж байгаа тохиолдолд биечлэн ирэхгүйгээр байх хүсэлт гаргаж байгааг үндэслэн журамд нэмэлтээр зохицуулалт оруулах шаардлагатай байна.

Торгох ялтай ялтанд хилийн хоригийг Монгол Улсын иргэн гадаадад хувийн хэргээр зорчих цагаачлах тухай хуулийн 5 дугаар

зүйлд зааснаар ялтан тус бүрт хилийн хориг тавигддаг. Тухайн хуулийн дагуу ШШГЕГазрын даргын А/40 дүгээр тушаалын дагуу 3 хоногийн дотор ялтан тус бүрт хилийн хориг тавиулах мэдэгдэлийг гардуулж, тэмдэглэл үйлдэн Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх албанд хүргүүлдэг. Торгох ялыг эрүүгийн хуулинд торгох ялын хэмжээ нь нэг зуун нэгжээс дөчин мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөг байна³² гэж заасан байдаг нь 450.000 төгрөгийн торгох ялаар шийтгүүлсэн ялтан нь шүүхээс ирээд 7-14 хоногийн дотор торгох ялыг төлж барагдуулах нь элбэг байдаг. Тухайн ялтан нь торгох ялыг төлж барагдуулсны дараа гадаад улс орон руу зорчих шаардлага гардаг. Гэтэл торгох ялыг дуусгавар болгосон тохиолдолд дууссан тогтоолыг шийдвэр гүйцэтгэгч үйлдэж, ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч нь батлана. Гэтэл дууссан тогтоолыг заавал прокурорын хяналтаар давхар гарын үсэг зурагдаж хүчин төгөлдөр болж байна.

	Хэмжих нэгж	Хяналт тавьсан ялтан		Өсөлт, бууралт /хувиар/	Ял эдэлж дууссан		Өсөлт, бууралт /хувиар/
		2022 он	2023 он		2022 он	2023 он	
Хүн	Ялтны тоо	8928	9544	6.9%	7377	7979	7.9
	Мөнгөн дүн /тэрбум/	13.9	17.5	26.1%	8.1	10.3	27.5
Хуулийн этгээд	Хуулийн этгээдийн тоо	10	14	40.0%	2	5	1.5 дахин их
	Мөнгөн дүн /сая/	414.5	337.5	-18.6%	197.0	174.6	-11.4%

Энэ нь шийдвэр гүйцэтгэгчийн ажлын ачалалыг нэмэгдүүлдэг. Мөн тухайн ялтны гадаадад зорчих эрхийг сэргээх саналыг Хорихоос өөр төрлийн эдлүүлэх албанд явуулахдаа заавал хүчин төгөлдөр дуусгавар

болгосон тогтоол явуулахыг шаарддаг. Дуусгавар болгосон тогтоол 3 хоногийн дотор ахлах шийдвэр, гүйцэтгэгч болон прокурор хянагддаг тухайн торгох ялаар шийтгүүлсэн

³¹ 2020.02.05-ны А/13 дугаар ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын аргачилсан заавар

³² Эрүүгийн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 3.2

ялтны эрх зүйн байдал хөнддөг гэж үзэж байна.

Хуулийн этгээдэд торгох ялыг оногдуулсан тохиолдолд хуулийн этгээдийн эд хөрөнгөөс албадан гаргуулна гэсэн хуулийн зохиоцуулалт оруулсан байна. Шинэчлэн найруулсан эрүүгийн хууль 2017 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн жил ирэх тусам торгох ялын биелэлт өссөн байна. 2023 онд

ДҮГНЭЛТ

Дээрх харьцуулсан судалгааг хийсний үндсэн дээр дараах дүгнэлтийг гаргаж байна. Үүнд:

Орчин үед хүний эрхийн үнэт зүйлсийг хамгаалах шаардлагаас үүдэн ялын бодлогод хүмүүнлэгийн шинжтэй тогтолцооны өөрчлөлт гарч, олон улс орон хорихоос өөр төрлийн ялын төрлүүдийг /60-65%/ түлхүү хэрэглэх болсон байна. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 210 дугаар зүйлд зөвхөн хорих ял эдэлж байгаа тусгай эрхийг, 211 дүгээр зүйлд тусгай үүргийг тусгаж өгсөн бөгөөд хорихоос өөр төрлийн ял эдэлж байгаа ялтны тусгай эрхийг тусгасан заалт байхгүй байна.

Хорихоос өөр төрлийн ялаар сүүлийн 5 жилд 8069 хүн буюу нийт ял шийтгэлийн 21,4 хувийг эзэлж байгаа бөгөөд жилд дунджаар 1613 хүн хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн байна. Хорихоос өөр төрлийн ялын бодлогын хувьд

торгох ял шийтгүүлсэн 9544 ялтан, 14 уулийн этгээдэд холбогдох 17.8 тэрбум төгрөгийг биелүүлэхээс 7979 ялтан, 5 хуулийн этгээдэд холбогдох 10.5 тэрбум төгрөгийг биелүүлж, хяналтад 1565 ялтан, 9 хуулийн этгээдэд холбогдох 7.3 тэрбум төгрөгийн үлдэгдэлтэй байна.

Бодит биелэлтийг өмнөх оны мөн үеэтэй харьцуулахад 2.5 тэрбум төгрөгөөр өссөн үзүүлэлттэй байна.

манай улс энэ төрлийн ялыг шүүхийн практикт маш бага, хязгаарлагдмал байдлаар хэрэглэж байгаа нь тухайн этгээдэд тохирсон байх зорилго чиг үүргийг хангаж чаддаггүй байна. Түүнчлэн ихэнхи тохиолдолд нэмэгдэл ялын чанартай хэрэглэдэг боловч хувь этгээдийн хувийн онцлогийг харгалзаж үздэггүй, хохирогчийн учирсан бодит хохирлыг шийдвэрлэхгүй орхидог зэрэг нь хорихоос өөр төрлийн ялын хувьд шийдвэрлэх ёстой тулгамдсан асуудал болоод байна.

САНАЛ

Хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн ялтны эрх үүргийг тусгах талаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах

Торгох ялаар шийтгүүлсэн этгээдүүдэд гадаадад зорих эрхийг түдгэлүүлэхдээ торгох ялын үнийн дүнгээс хамаарч хилийн хориг тавиулах талаар журманд өөрчлөлт оруулах

**ЭХ СУРВАЛЖИЙН
ЖАГСААЛТ**

Хууль тогтоомжууд:

1. Эрүүгийн хууль 2002 он

2. Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулга 2015 он

3. Дэлхийн эрүүгийн загвар хууль 2007 он

Олон улсын гэрээ,

конвенциуд:

1. Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал 1946 он

Судалгааны тайлан:

1. ШШГЕГ-ын ХӨТЯЭГазрын жилийн эцсийн тайлан, мэдээ 2016 он

2. ШШГЕГ-ын ХӨТЯЭГазрын жилийн эцсийн тайлан, мэдээ 2017 он

3. ШШГЕГ-ын ХӨТЯЭГазрын жилийн эцсийн тайлан, мэдээ 2018 он

4. ШШГЕГ-ын ХӨТЯЭГазрын жилийн эцсийн тайлан, мэдээ 2019 он

5. ШШГЕГ-ын ХӨТЯЭГазрын жилийн эцсийн тайлан, мэдээ 2020 оны 04 дүгээр сарын тайлан

Веб сайт:

1. www.legalinfo.mn
2. www.legislationline.org
3. <https://www.gov.uk/courts-and-tribunals/municipal-sentences>

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН АЛБА ХААГЧИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХАД АЖЛЫН АЧААЛАЛ НӨЛӨӨЛӨХ НЬ

Д.Батцогт

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн удирдлага, стратегийн тэнхимийн дэд профессор, хурандаа

Товч агуулга: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь эрүү, иргэн, захиргаа, зөрчлийн хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэрийг холбогдох хууль тогтоомжид нийцүүлэн гүйцэтгэж, хүний зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, улмаар нийгэмд гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэгдсэн гэм буруутай этгээдийн эрхийг хязгаарлаж байдаг төрийн албадлагын чиг үүргийг гүйцэтгэдэг билээ. Энэхүү хуулиар хүлээсэн чиг үүрэгтэй уялдан алба хаагч нь бусад төр, хувийн хэвшлийн байгууллагын алба хаагчтай харьцуулахад эрсдэл бүхий нөхцөлд үүрэг гүйцэтгэж, аюулгүй байдалд эрсдэл учирч болзошгүй байдаг.

Abstract: The judicial decision-making body executes court decisions on criminal, civil, administrative, and violation cases in accordance with the relevant laws and regulations, performs the state coercive function of restricting the rights of the guilty party aimed at restoring violated human rights and preventing crimes and violations in society. is. In accordance with the duties assigned by this law, civil servants perform duties in risky conditions and may face security risks compared to civil servants of other public and private sector organizations.

Түлхүүр үгс: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, хорих байгууллага, алба хаагч, гэмт хэрэг, аюулгүй байдал.

Key words: Law enforcement, prisons, officers, crime, security.

Оршил

Орчин цагийн шүүхээс гаргасан шийдвэрийг гүйцэтгэх чиг үүрэг бүхий Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага үүсэж хөгжөөд 100 гаран жилийн нүүрийг үзэж байна. Анх зөвхөн хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг гүйцэтгэх чиг үүрэгтэй байсан тус байгууллага өнөөдөр эрүү, иргэн, захиргааны шүүхээс гаргасан бүхий л төрлийн шийдвэрийг гүйцэтгэдэг Монгол Улсын Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны харьяа Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг болон өргөжин үйл ажиллагаагаа явуулж ирлээ.

Тус байгууллагын үйл ажиллагааг 1931 он /Монгол Ард Улсын дотор аливаа хэрэгтэн, ялтныг засан сайжруулах ажлын тухай хууль/, 1966 он /Засан хүмүүжүүлэх хууль/, 1981 он /Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хууль/, 1993 он /Хорих байгууллагын болон хорих ял эдлүүлэх тухай хууль/, 1996 он /Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх тухай хууль/, 2002 он /Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль/, 2017 он /Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай/ хуулиудын хүрээнд зохицуулж иржээ.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь эрүү, иргэн, захиргааны

хэргийн шүүхээс гаргасан бүхий л төрлийн шийдвэрийг холбогдох хууль тогтоомжид нийцүүлэн гүйцэтгэн, хүний зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, улмаар нийгэмд гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэгдсэн гэм буруутай этгээдийн эрхийг хязгаарлаж байдаг төрийн албадлагын чиг үүргийг гүйцэтгэдэг билээ. Энэхүү хуулиар хүлээсэн чиг үүрэгтэйгээ уялдан алба хаагч нь бусад төр, хувийн хэвшлийн байгууллагын алба хаагчтай харьцуулахад ялгаатай талууд ихтэй гэж үздэг.

Сүүлийн жилүүдэд гэмт хэргийн тоо буурахгүйгээр барахгүй шинэ төрлийн гэж тооцож болохуйц улс төр, авлига, албан тушаалын болон хар тамхи, мансууруулах бодистой холбоотой гэмт хэрэг өсөх хандлагатай байна.

Энэ нь хорих байгууллагын алба хаагчдын аюулгүй байдалд шууд нөлөөлөхүйц хүчин зүйл гэж үзэж байна.

Хувь хүний аюулгүй байдал гэж амьдрал, эрүүл мэнд, эд хөрөнгийнхөө төлөө өөрийгөө аюул, заналаас халхлах, чөлөөлөх, тэрчлэн иргэн хүний суурь үнэт зүйл болох хуульчилсан эрх, эрх чөлөөг хамгаалах улс, нийгэм, бие хүний чадвар, бэлэн байдал юм.

Эндээс үзэхэд хорих байгууллагын алба хаагчийн аюулгүй байдал гэдэг нь албан үүргээ хэвийн гүйцэтгэх нөхцөл, боломжоор хангагдсан байх явдал гэж үзэж болох ба энэ нь зөвхөн гэмт халдлагаар хязгаарлагдахгүй бөгөөд эдийн засаг, улс төрийн нөлөө болон эрх зүйн баталгаагаар хангагдсан байх явдал юм гэж үзлээ.

Үндсэн хэсэг

Хорих байгууллагын алба

хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааны тухай ойлголтыг судлахын өмнө аюулгүй байдал, хүний аюулгүй байдал гэж юу болох талаар авч үзэх нь зүйтэй юм.

Судлаач Ч.Улаанхүү “аюул–энэ бол сөрөг үйлчлэлийн бодитой оршин тогтнож байгаа боломж, золгүй байдлыг нүүрлэхийг урьдаас мэдрэх боломж, эсхүл нүүрлэх байдал, аль нэг субъектийн ахуй амьдралд нэн чухал объектууд, байгалийн үнэт зүйлсийг сөнөөх, эсвэл тэдгээрт хор хохирол учруулж унаган төрхийг алдагдуулах, хөгжлийн зам мөрийг хаах боломж бүхий бодитой эсхүл болзошгүй үзэгдэл, үйл явц юм, занал – хэн нэгнийг таагүй байдал, гай зовлонд автагдуулахаар айлган сүрдүүлэх, амлаж андгайлах, илтээр дайсагнагч хүчний зүгээс чиглэл, зорилготой явуулж байгаа аюулын нэн илт, тодорхой, шууд хэлбэр, айдас хүйдэст автуулах замаар аль нэг харилцааны түвшинд давуу байдал олж авах үндсэн зорилготойгоор сөрөг талыг төөрөгдөлд оруулж байгаа арга хэлбэр юм”³³ гэж тодорхойлжээ.

Эрт цагт “аюулгүй байдал” гэдгийг гадны аливаа аюул хөнөөлөөс найдвартай хамгаалагдаж, оюун санааны хувьд тайван байх явдал гэж ойлгодог байжээ. Т.Гобсс, Д.Локк, Ж.Ж.Руссо, Б.Спиноза болон XVII-XVIII зууны үеийн бусад гүн сэтгэгчдийн философийн үзэл баримтлалын үрээр Баруун Европын орнуудад “аюулгүй байдал” хэмээх ойлголт илүү өргөн хүрээнд тархсан бөгөөд аливаа бодит аюул занал арилсан нөхцөлд бүрэлдэн тогтсон амар амгалан байдал /энх тайван/, энэхүү бүрэлдэн тогтоход түлхэц болсон улс төр, эдийн засгийн болон материаллаг

³³ Улаанхүү, Ч. Аюулгүй байдлын онол, арга зүйн асуудал. УБ., 2014. 69-70 дахь тал.

нөхцөл гэж үзэх болжээ.

Аюулгүй байдлын тухай янз бүрийн олон тодорхойлолт өдгөө томъёологдон гарсан бөгөөд тэдгээр нь тус бүрдээ өөр өөрийнхөөрөө “аюулгүй байдал” хэмээх үзэгдлийн мөн чанарыг тайлбарлах гэж оролддог. Судлаачид хэдийгээр энэ үзэгдлийн бусдаас ялгарах тодорхой, бодит шинж тэмдгийг илрүүлэн тогтоож чадаагүй байгаа боловч, тэр нь бодит /материаллаг/ ертөнц дэх амьд зүйлсийн оршин тогтнох, амьдрах чадварын ямар нэг илэрхийлэл болохыг хүлээн зөвшөөрөөд байгаа билээ. Тиймээс ч аюулгүй байдлын тухай ойлголт нь өнгөц хэлбэрээс шинжлэх ухааны үндэстэй илүү гүнзгий ойлголт руу шилжиж байгаа билээ.

Иргэдийнхээ аюулгүй байдлыг төр хариуцдаг бөгөөд иргэн нь аливаа хүчирхийлэл, халдлага, нэр төрийг нь гутаасан доромжлолд өртөх ёсгүй. Энэ утгаараа Хорих байгууллагын алба хаагчдын аюулгүй байдлыг төр хариуцах учиртай.

Хорих байгууллагын аюулгүй байдлын нэг үндсэн объект нь тэнд ажиллаж буй ажилтан, алба хаагч байна. Аюулгүй байдлыг хангах үүднээс нэг талаас хүний хүний хувийн орон зайн аюулгүй байдал нь нэн тэргүүний бодит хэрэгцээ байдаг.³⁴ Харин нөгөө талаас аюулгүй байдлын нэг үндсэн объект нь хүн байх зүй тогтолтой.³⁵

Хүний аюулгүй байдал нь үндэсний аюулгүй байдалтай нягт уялдаатай, түүнийг бэхжүүлэн батжуулж, хүний хөгжлийг сайжруулж, хүний эрхийг дээдлэн өргөжүүлэхэд

оршино. Хүний аюулгүй байдлыг хүний амьдралын бүхий л хэрэгцээ, эрх чөлөөг хангах амин чухал үндсийг хамгаалах явдал гэж тодорхойлж болох юм.

Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үзэл баримтлалын 3.4 дэх заалтад “Монгол хүний эрүүл, аюулгүй амьдрах таатай орчин, нөхцөлийг бүрдүүлэх, хүнсний аюулгүй байдлыг хангах, амьдрах орчин, орон байрны аюулгүй нөхцөлийг баталгаажуулах, гэмт хэрэг, халдлагын золиос болохоос хамгаалах нь хүний аюулгүй байдлыг хангах үндэс мөн” гэж төрийн үүргийг тодорхойлон заажээ.

Хорих байгууллагын алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааг амжилттай зохион байгуулах үндсэн асуудал бол тэдний эрсдэл, хэрэгцээ, шаардлагыг судлах, тогтоох явдал юм. Учир нь төрд тангараг өргөсөн алба хаагч тодорхой хэмжээгээр хязгаарлагдмал эрх эдэлж, онцлог, онцгой хэрэгцээг нь шийдвэрлэх үйл ажиллагаа байна. Тухайлбал, тангараг өргөсөн алба хаагчид нь сонгогдох, нам байгуулах, эвлэлдэн нэгдэх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, хэвлэн нийтлэх, жагсаал цуглаан хийх, чөлөөтэй зорчих, оршин суух газраа сонгох гэх мэт эрхүүд нь хуулиар³⁶ хязгаарлагдаж байдаг юм.

Иймээс Хорих байгууллагын алба хаагчийн хэрэгцээг авч үзэхдээ иргэний эдлэх бүх эрхийн хандлагад тулгуурлан авч үзэх нь учир дутагдалтай. Онолын хувьд хүний

³⁴ Улаанхүү Ч. Аюулгүй байдлын онол, арга зүйн асуудал. УБ., 2014. 6 дахь тал.

³⁵ Бор Ж, Чулуунбат В. Үндэсний аюулгүй байдлын онолын үндэс. УБ., 2012. 64 дэх тал.

³⁶ Төрийн албаны тухай хууль. УБ., 2017. 39 дүгээр зүйл.

хэрэгцээг олон янзаар тодорхойлсон байдаг. Үүнд:

- хүн өөрийн бие ба физиологи, оюун санааны хувьд дутагдаж байгаа зүйлээ мэдрэхийг хэрэгцээ гэнэ. Хэдийгээр хэрэгцээ мэдрэгдэж байх ёстой боловч, зарим үед үл мэдрэгдсэн, нуугдмал байдалтай байж болно. Энэ үүднээс авч үзвэл сонирхол, хэрэгцээ хоёр харилцан холбоотой ойлголтууд юм. Ер нь хүнд байнга, тогтвортой ухамсарлагдсан сонирхлыг хэрэгцээ гэж тодорхойлж болох юм.

- хэн нэгэн хүнийг хүндрэл бэрхшээл, зовлонд унагаах нөхцөл байдал, сэтгэл зовоох цаг үе, туйлын хүсэж мөрөөдсөн буюу дутагдаж гачигдсан байдлыг хэрэгцээ гэнэ.

- тухайн өгөгдсөн нөхцөл байдалд нийгмийн тогтолцоо болон хувь хүний аль алинд нь зайлшгүй хэрэгтэй үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх тухай боломжийг хэрэгцээ гэнэ.

Хорих байгууллагын алба хаагч нь нийслэл болон орон нутгийн ямар ч нөхцөлд тодорхой хугацаанд ажиллаж, амьдарч байдаг тул тухайн хувь хүний хэрэгцээг мэдрэх, хэрэгцээг хангах асуудал нь тус байгууллагын удирдлагаас мэргэжлийн ур чадвар шаардсан үйл ажиллагаа юм. Учир нь тухайн байгууллагын алба хаагчид нь өвөрмөц буюу хүнд хэцүү орчинд, төрийн нэрийн өмнөөс хүний зарим эрхийг хязгаарлах үйл ажиллагаа явуулдаг хүмүүс юм. Жишээлбэл, гэмт хэрэгтнийг нийгмээс тусгаарлах, албадлага хэрэглэх гэх мэт.

Алба хаагчдынхаа хэрэгцээг тодорхойлоход дараах үндсэн гурван асуудлыг харгалзан үзэх ёстой. Үүнд:

- Хүний хөгжлийн асуудал /Human development/;

- Хувь хүний ялгаатай

байдал /Human diversity/;

- Нийгмийн тогтолцоо /Social systems/.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль эрх зүйн актуудыг удирдлага болгон өөрийн үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх явцад алба хаагчдынхаа аюулгүй байдлыг хэрхэн хангах талаар иж бүрнээр нь авч үзэхийн тулд дараах цогц ойлголтуудыг товч тодорхойлох шаардлагатай болж байна. Үүнд:

- ШШГБ-ын алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааны зорилго, зорилтыг тодорхойлох;

- алба хаагчийн аюулгүй байдалд нөлөөлж буй гадаад болон дотоод хүчин зүйлсийг тогтоох;

- алба хаагчийн аюулгүй байдлын тухай ойлголт түүний тодорхойлолтыг гаргаж ирэх;

- алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээний тогтолцоог бий болгох зэрэг асуудал багтаж байна.

Хорих ял эдэлж байгаа хоригдол, цагдан хоригдож буй хоригдогч нь ямар нэг гэмт санаа бодлоо амжилттай хэрэгжүүлэх, нуун далдлах, өөрийн хань хамсаатантай холбоо тогтоох гэх мэт сөрөг үйлдлийнхээ явцад ажилтан, алба хаагчийн аюулгүй байдалд шууд болон шууд бусаар халдаж болзошгүй байдаг. Тухайлбал, эрхшээлдээ оруулахыг эрмэлзэх, айлган сүрдүүлэх, дарамтлах мөн амь нас, эрүүд мэндэд халдах гэх мэт. Иймээс хорих ангийн ажилтан, алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангах нь туйлын чухал зорилт юм.

Хэдийгээр ШШГБ-ын офицер, ахлагчид нь алба үүрэг гүйцэтгэх явцдаа дүрэмт хувцас, зарим нөхцөлд зэвсэг, тусгай хэрэгслээр хангагддаг боловч алба хаагчдын аюулгүй байдлыг

хангах арга хэмжээний хүрээнд үүрэг гүйцэтгэхээс бусад цаг хугацаанд, тухайлбал олон нийтийн газарт, ажилд ирэх, буцах замд хэрхэн аюулгүй байдлыг хангах талаар зайлшгүй анхаарч үзэх нь зүйтэй.

Дэлхий нийтэд түгээмэл хэрэглэгдэж буй аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээний тогтолцоо түүнчлэн хорих ангийн аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр хийсэн зарим судалгаа, онолын болон практик дүгнэлтэд тулгуурлан үзвэл хорих байгууллагын аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээ нь дараах тогтолцоотой байна. Үүнд:

- Удирдлага, зохион байгуулалтын арга хэмжээ;
 - Биечилсэн хамгаалалтын арга хэмжээ;
 - Инженер техникийн арга хэмжээ;
 - Нөлөөллийн арга хэмжээ;
 - Гүйцэтгэх ажлын арга хэмжээ
- зэрэг арга хэмжээнүүд багтана.

Аюулгүй байдлыг хангах онолын судалгаанд үндэслэн хорих байгууллагын алба хаагчдын аюулгүй байдлыг дараах байдлаар ангилж, тодорхойлж болохоор байна. Юуны өмнө байгууллагын аюулгүй байдалтай холбон авч үзэх нь зүйтэй юм.

ШШГБ-ын аюулгүй байдлыг хангах гэдэг нь тухайн байгууллага үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулах гадаад, дотоод таатай орчин бүрдсэн байхын зэрэгцээ учирч болох аюул заналыг урьдчилан харах, аюулыг давах чадамжтай байхыг хэлнэ гэж ойлгож болно. Үүнийг дотор нь:

Байгууллагын аюулгүй байдал /объект, байгууламжийн, нууцлалын, мэдээллийн, техник, тоног төхөөрөмжийн гэх зэрэг асуудлууд яригдана/

Хорих байгууллагын алба хаагч нь гэдэгт бүх хорих анги, түүнтэй адил

дэглэм бүхий байгууллага болон цагдан хорих байранд үүрэг гүйцэтгэдэг, хоригдогч, хоригдолтой шууд нүүр тулж ажиллаж буй алба хаагчдыг ойлгож болох бөгөөд эдгээр нь бүх төрлийн аюул заналд өртөж болзошгүй, хамгийн их эрсдэл бүхий хүмүүс юм.

Аюулгүй байдал, аюултай байдал гэсэн хоёр үндсэн асуудал салшгүй холбоотой, харилцан бие биеэ нөхцөлдүүлж байдаг асуудал юм. Иймээс энэ хоёр асуудлыг заавал шинжлэн судалж тийм нөхцөлийг бүрдүүлэх, арилгах гэсэн салшгүй хоёр үйл явцтай холбогдоно.

Түүнчлэн аливаа зүйлийн аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээг тодорхойлох гол хүчин зүйлийн нэг нь түүнд нөлөөлж буй гадаад дотоод хүчин зүйлс бөгөөд чухам ямар аюул заналхийлэл нөлөөлж болзошгүй байгааг тогтоох явдал юм. Өөрөөр хэлбэл аюулгүй байдлыг хангах шаардлага, аюул заналхийллийн түвшин, эх сурвалжийг оновчтой тодорхойлох нь зайлшгүй шаардлагатай.

Эндээс тухайн хамгаалагдах шаардлагатай объектын аюулгүй байдал гэдгийг түүний бодит зүй тогтол, хэвийн оршин тогтнох, бусад мөн чанарт сөргөөр нөлөөлж болзошгүй тэрхүү гадаад дотоод хүчин зүйлс буюу сөрөг нөлөөллөөс хамгаалах нөхцөл хангагдсан байдал буюу аюулгүй байдлыг хангах зорилго амжилттай хэрэгжсэн байдлыг хэлж болох юм.

Хорих байгууллагын алба хаагчдын аюулгүй байдал гэдгийг тухайн алба хаагч нь хуульд заасан эрх, үүргээ хэрэгжүүлсний төлөө аливаа аюул заналд өртөхгүй байх нөхцөлийг хэлнэ. Харин алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангах гэдэг нь алба хаагч нь хуульд заасан эрх, үүргээ хэрэгжүүлсний төлөө өөрт нь болон гэр

бүлд нь аюул занал учрахгүй байх, хэрэв учирвал түүнийг давах чадамжтай байж, учирсан хохирлыг нөхөн сэргээх механизм бүрдсэн байхыг хэлнэ гэж тодорхойлж байна.

Хорих байгууллага нь хорих ял эдэлж буй хоригдол, цагдан хоригдож буй хоригдогсдын дотроос гэмт хэрэг үйлдэх, нийгэм, иргэдийг гэмт халдлагад өртөхөөс хамгаалах, түүнээс урьдчилан сэргийлэх чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажилладаг төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллага юм³⁷. Хорих ял эдлүүлэх явцад хоригдол дахин гэмт хэрэг үйлдэх, алба хаагчийн аюулгүй байдалд халдах магадлал өндөр байдаг.

Хорих байгууллагын алба хаагчийн аюулгүй байдалд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг *Хорих байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачаалал* талаас нь авч үзье. Үүнд:

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”³⁸-аар нээлттэй, хаалттай хорих ангиудад 20 хоригдол тутамд 1, хаалттай хорих ангийн тусгай нэгжид 5 хоригдол тутамд 1, нийслэл дэх цагдан хорих төвд 10 хоригдогч тутамд 1, орон нутаг дахь цагдан хорих байруудад 20-50 хоригдогчтой бол 2 хамгаалалтын ажилтан биечилсэн хяналт тавихаар тогтоосон.

2017 онд шинэчлэгдэн батлагдсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 245 дугаар зүйлийн 245.2 дахь хэсэгт “Хорих ангийн алба хаагч биечилсэн хамгаалалт, жижүүрийн үүргийг дөрвөн ээлжээр гүйцэтгэнэ” гэж

заасан, жишиг нормативд 20 хоригдол тутамд 1 харуул хамгаалалтын ажилтан хяналт тавьж ажиллах зохицуулалттай боловч одоогоор алба хаагчдын орон тоог жишиг нормативд зааснаар нэмэгдүүлээгүй зарим хорих анги байгууллагууд харуул хамгаалалтыг гурван ээлжээр зохион байгуулан ажиллаж байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нийт алба хаагчдын 940 буюу 31,4 хувь нь хоригдол, хоригдогчтой өдөр тутам харьцдаг хамгаалалтын ажилтан /хуучин нэрээр хянагч/ албан тушаалд ажиллаж байгаагаас 556 алба хаагч хоригдолд биечлэн хяналт тавих үүрэг гүйцэтгэдэг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 245 дугаар зүйлийн 245.2 дахь хэсэгт “хорих ангийн алба хаагч биечилсэн хамгаалалт, жижүүрийн үүргийг дөрвөн ээлжээр гүйцэтгэнэ” гэж заасан боловч өнөөдрийн байдлаар ихэнх хорих анги 3 ээлжээр харуул хамгаалалтыг зохион байгуулж байгаа нь хорих байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллыг ихэсгэх нэг үндэслэл болжээ.

Хөдөлмөрийн тухай хуульд зааснаар ажилтан 8 цаг буюу 7 хоногт 40 цаг ажиллах заалтын дагуу Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч сард 160 цаг, жилд 1920 цаг ажиллах ёстой боловч 24 цагаар жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэхээс гадна шуурхай цугларалт, албаны бэлэн байдал, хүчлэн хамгаалалт зэрэг онцлог цаг үеэр илүү цагаар ажилласныг оролцуулахгүйгээр ажлын шаардлагаар

³⁷ Батболд Ч. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад хоригдлын үйлдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх нь. “Хууль сахиулахуй” онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл. УБ., 2021. № 01, 02 (26). 189 дэх тал.

³⁸ Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайдын 2017 оны А/247, А/167, 303 дугаар хамтарсан тушаал.

сард 240 цаг, жилд 2880 цаг ажиллаж байна.³⁹

Практикт 1 харуул хамгаалалтын ажилтан 20-оос дээш хоригдолд биечилсэн хяналт тавих тохиолдолд нүдээр үзэж бүрэн хяналт тавих боломжгүй болж, хоригдлууд урьдчилан төлөвлөсөн гэмт санаа бодлоо хэрэгжүүлэх боломж үүсдэг тул 20 хоригдол тутамд 1 харуул хамгаалалтын ажилтан хяналт тавьж ажиллах зохицуулалт бүхий ажлын ачааллын жишиг норматив 2008 оноос мөрдөгдөж байна.

Хорих анги, цагдан хорих байруудад шаардлагатай дүрс бичлэгийн хяналтын ажилтны орон тоог бий болгоход 24 цагийн хугацаагаар үүрэг гүйцэтгэх 200 алба хаагч шаардлагатай бөгөөд дүрс бичлэгийн хяналтын ажилтны орон тоог төсвийн төсөлд тусгадаг боловч төрийн албан хаагчийн орон тоог нэмэгдүүлэхгүй байх чиглэлийн дагуу өнөөг хүртэл шийдвэрлэгдэлгүй, холбооны болон хамгаалалтын ажилтнууд хавсран гүйцэтгэж байна.⁴⁰

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд өнөөдрийн байдлаар хамгаалалтын ажилтан 900 орчим, холбоочин 70 орчим, дүрс бичлэгийн ажилтан 4 орчим ажиллаж байгаа ба “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”-аар тооцон үзвэл хамгаалалтын ажилтан **843**, холбоочин **24**, дүрс бичлэгийн хяналтын ажилтан **181**, нийт **1084** алба хаагч ажиллахаар байна.⁴¹

Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 232.2 дахь хэсэгт “Хоригдлын биед хийх үзлэг

нэгжлэгийг хоригдолтой ижил хүйсийн алба хаагч гүйцэтгэнэ”, Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуулийн 33.5 дахь хэсэг “Хоригдсон этгээдийн биед хийх үзлэгийг түүнтэй ижил хийсний хамгаалалтын ажилтан хийх бөгөөд үзлэгээр илэрсэн гэмтэл, шарх сорви болон биеийн жин, өндөр, онцлог, содон тэмдгийг бүртгээж, хувийн хэрэгт нь бүрэн тэмдэглэнэ”, Шалган нэвтрүүлэх үйл ажиллагаа, үзлэг, нэгжлэгийн стандартын 6.1 дэх хэсэгт “...ялтан, хоригдогч бусад этгээдийн бие, хувцас, эд зүйл, тээврийн хэрэгсэл, хорих байр, өрөө, үйлдвэрлэлийн болон бусад зориулалтын барилга, байгууламжид үзлэг, нэгжлэг хийнэ” гэж тус тус заасны дагуу цагдан хоригдож буй эмэгтэй хоригдогч болон хоригдол хоригдогчид эргэлтээр ирж буй иргэдийн бие, эд зүйлд тэдэнтэй ижил хүйсийн алба хаагчаар үзлэг хийлгэх шаардлага тулгардаг ба практикт эмэгтэй хамгаалалтын ажилтан байхгүйгээс санхүү, эмнэлгийн албаны эмэгтэй алба хаагчдаар үзлэг хийлгэдэг ба тэдгээр нь үзлэг нэгжлэгийг дутуу хийх, нүд дассан байдлаар ажилласнаар хорих анги, цагдан хорих байранд хориотой эд зүйд нэвтрүүлэх боломж олгож байгаа нь хорих байгууллагын алба хаагчдын аюулгүй байдалд шууд нөлөөлөх хүчин зүйл болж байна.

ДҮГНЭЛТ

Төрийн албаны болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд алба хаагчийн хувьд төрийн албан хаагчийн, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн, хорих байгууллагын алба

³⁹ Монгол Улс дахь Хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 15 дахь илтгэл 181 дэх тал.

⁴⁰ ШШГЕГ-ын Хорих ял эдлүүлэх албаны судалгааны тайлан. 2018.

⁴¹ ШШГЕГ-ын Хорих ял эдлүүлэх албаны судалгааны тайлан. 2019

хаагчийнхаа хувьд эдлэх эрх зүйн баталгааг хуульчилж өгсөн боловч ажлын ачааллаас шалтгаалан эрхээ эдэлж чадахгүй байна гэж дүгнэлээ.

Хорих байгууллагын алба хаагчдын аюулгүй байдал гэдгийг тухайн алба хаагч нь хуульд заасан эрх, үүргээ хэрэгжүүлсний төлөө аливаа аюул заналд өртөхгүй байх нөхцөлийг хэлэх ба тэдний аюулгүй байдлыг хангах гэдэг нь алба хаагч нь хуульд заасан эрх, үүргээ хэрэгжүүлсний төлөө өөрт нь болон гэр бүлд нь аюул занал учрахгүй байх, хэрэв учирвал түүнийг давах чадамжтай байж, учирсан хохирлыг нөхөн сэргээх механизм бүрдсэн байхыг хэлнэ гэж тодорхойлж байна.

Хорих байгууллагын алба хаагчийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх хүчин зүйл нь зөвхөн хоригдол, хоригдогчийн зүгээс үйлдэж болзошгүй гэмт халдлагаар хязгаарлагдахгүй бөгөөд нийгмийн хэрэгцээ, шаардлагаас хамааран хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, гэр бүлийн аюулгүй байдал, улс төр, эдийн засгийн аюулгүй байдал зэрэг олон төрөлтэй байна.

Алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах нэг чухал арга хэмжээ бол төрийн тогтвортой, баталгаатай ажил, албан тушаал бөгөөд шатлан дэвших зарчимд нийцсэн хүний нөөцийн зөв тогтолцоог бий болгох нь зүйтэй юм.

Түүнчлэн хоригдол, хоригдогчийн зүгээс алба хаагчдын эрхшээлдээ оруулах, хувийн харьцаа тогтоох оролдлого тасралтгүй хийсээр байгаад онцгой анхаарах шаардлагатай байна.

Иймд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын зүгээс хорих

байгууллагын алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой бүтэц, удирдлага, зохион байгуулалт бий болгон ажиллах хэрэгцээ судалгааны явцад ажиглагдлаа.

САНАЛ

Судалгааны явцад гаргасан дүгнэлтдээ үндэслэн Хорих байгууллагын алба хаагчийн эрх зүйн зохицуулалт, удирдлага зохион байгуулалт боловсронгуй болгох чиглэлээрх дараах саналыг гаргаж байна. Үүнд:

1. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хүний нөөцийн дунд хугацааны хөгжлийн бодлогын барим бичиг”-г алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой зохицуулалт оруулах;

2. Хорих ангийн бүтэц зохион байгуулалтад алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах мэргэшсэн ажилтан бэлтгэж, удирдлага, зохион байгуулалтаар хангаж ажиллах;

3. Алба хаагч-хоригдлын харьцааны стандартыг бий болгон үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх зэрэг болно.

4. Техник, технологи өндөр хөгжсөн гадаад улсын практик туршлагыг судлан үзэхэд ХБНГУ, БНХАУ-ын засаг захиргааны онцгой бүс Хонг-Конгийн хорих байгууллагад теле хяналтын систем өргөн нэвтэрсэн хэдий ч хүний хүчин зүйл, биечилсэн хяналтыг орхигдуулалгүй 1 харуул хамгаалалтын ажилтан 6-8 хоригдолд биечилсэн хяналт тавин ажилладаг байна үүнтэй адил тогтолцоонд шилжих зэрэг саналыг дэвшүүлж байна.

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Нэг. Хууль, тогтоомж

4. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. 2017 он.

5. Хорих ангийн дотоод журам. 2017 он.

6. Хорих байгууллагын алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах аюулгүйн тойрог тогтоох журам. 2017 он.

Хоёр. Ном сурах бичиг, гарын авлага

1. Очгэрэл. Хорих байгууллагын аюулгүй байдал. Уб. 2017.

2. Алтангэрэл Б. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа. Уб., 2018.

3. Улаанхүү Ч. Аюулгүй байдлын онол, арга зүйн асуудал. Уб., 2014.

4. Лхагва А. Гяндан салаанаас Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх ерөнхий

газар болж өргөжсөн түүхэн замнал. Уб., 2001.

5. ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэн. ШШГБ-ын хүний нөөцийн эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилт. Уб., 2019.

Гурав. Бусад эх сурвалж

1. ШШГЕГ-ын Хорих ял эдлүүлэх албаны судалгааны тайлан. 2018 он.

2. ШШГЕГ-ын Хорих ял эдлүүлэх албаны судалгааны тайлан. 2019 он.

3. ШШГЕГ-ын Хорих ял эдлүүлэх албаны тайлан. 2022 он.

4. Батболд Ч. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад хоригдлын үйлдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх нь. “Хууль сахиулахуй” онол, арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл. Уб., 2021. № 01, 02 (26).

Дөрөв. Цахим эх сурвалж

www.legalinfo.mn

www.cd.gov.mn

ЗОРЧИХ ЭРХИЙГ ХЯЗГААРЛАХ ЯЛЫН ХЭРЭГЖИЛТ, ЦААШДЫН ЧИГ ХАНДЛАГА

Д.Батцогт

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн удирдлага, стратегийн дэд профессор, хурандаа

Товч агуулга: Энэхүү илтгэлээр манай орны эрүүгийн эрх зүйн ялын бодлогод шинээр нэвтэрсэн зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх ажиллагаанд ашиглагдаж буй цахим бугуйвч, хяналтын тоног төхөөрөмжийн практик хэрэглээг судалж, тулгамдаж буй асуудлуудыг судалгааны үндсэн дээр нээн илрүүлж, ял эдлүүлэх ажиллагаанд тус дэм болохыг зорилоо.

Түлхүүр үг: Зорчих эрхийг хязгаарлах ял, эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, цахим бугуйвч, электрон мониторинг, цахим хяналт.

Abstract: The article is devoted to will soon begin to enforce the restraining punishment of restriction on freedom of travel, implementing and improving critical issues in implementing and improving the use of electronic bracelet used by foreign countries and highlighting some of the issues that need to be addressed.

Key words: electronic bracelet, convict, punishment, electronic monitoring, punishment of restriction on freedom of travel.

Удиртгал

Мэдээлэл, технологийн 21 дүгээр зуунд шинжлэх ухааны бүхий л салбарт олон ололт, амжилтууд шинээр нэвтэрч, нийгэм эдийн засаг, эрх зүйн орчин хурдацтай хувьсан өөрчлөгдөж, хууль зүйн шинжлэх ухаан тэр дундаа эрүүгийн эрх зүйн ялын бодлогын хэрэгжилтийг хангахад аль болох хуучин хэв шинж, биечилсэн хяналтаас татгалзаж, олон шинэлэг аргачлал, дэвшилтэт техник, технологиудыг

туршиж, шат дараалалтайгаар ашиглаж эхэлсээр байна⁴².

Дэлхийн олон улс, үндэстэн эрүүгийн эрх зүйн ялын бодлого, түүнийг даган гарах хууль эрх зүйдээ “хүний эрхийг хангаж, хүнлэг энэрэнгүй ёсны хандлагыг хэрэгжүүлж, ялын чанга шийтгэлээс үндсэндээ татгалзаж, гэмт этгээдэд хүмүүжил, төлөвшил олгох хорихоос өөр төрлийн нөлөөллийн арга хэмжээг өргөн дэлгэр хэрэглэх чиг хандлагатай байна⁴³.

⁴² Э.Жамбалрагчаа, Э.Урангоо. “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын техникийн хяналтыг хэрэгжүүлэхэд тулгамдаж буй асуудал”. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн шинэтгэл” сэдэвт

эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2021. 180 дахь тал.

⁴³ Б.Алтангэрэл. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа. УБ., 2018. 29 дэх тал.

Манай улсын хувьд ч мөн адил хорих ялаас татгалзах, ялтны үйлдсэн гэмт хэргийн шинж, хувь хүний зан байдалд тохирсон ялыг оновчтойгоор хэрэглэх замаар ял үр нөлөөг дээшлүүлэх зорилгоор Монгол Улсын Их Хурлаас баталсан “Эрүүгийн хууль”-д шинэ төрлийн ял болох “Зорчих эрхийг хязгаарлах ял”-ыг нэмж, хэрэгжилтийг цахим хэлбэрээр явуулах нөхцөлийг бүрдүүлсэн⁴⁴.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ял нь олон улсын эрүүгийн эрх зүйд “гэмт этгээдийг нийгмээс тусгаарлалгүйгээр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг” ялын төрлүүд буюу хорихоос бусад төрлийн ялууд дундаас “эрүүгийн хариуцлага, ялын зорилго бүрэн хангагдах боломжтой, гэмт этгээдийг нийгэмшүүлэх өндөр үр нөлөө бүхий ялын төрөл гэдэг”⁴⁵-тэй судлаачийн хувьд санал нэгддэг.

Монгол Улсын “Эрүүгийн хууль”-ийн 5 дугаар зүйлд зааснаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял нь агуулгын хувьд:

- “ялтан оршин суух газраас явахыг хориглох, шүүхээс тодорхойлсон газар очихыг хориглох, шүүхээс тогтоосон чиглэлээр явах, эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрлөөр байнга оршин суух газраа өөрчлөх, зорчих үүргийг нэг сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хүлээлгэхийг зорчих эрхийг хязгаарлах ял гэнэ”;

- “шүүх гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учирсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдлыг харгалзан ялтныг бусдад аюул учруулах эрсдэлтэй гэж үзвэл тодорхой хүнтэй, бусадтай харилцахыг хориглож болно”;

- “Ялтан зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг биелүүлээгүй бол ялтны зорчих эрхийг хязгаарлах ялын эдлээгүй үлдсэн хугацааны нэг хоногийг хорих ялын нэг хоногоор тооцож хорих ялаар солино”;

- “Гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдсон, гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн хүний гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учруулсан хохирол, хор уршгийг шинж чанар, хувийн байдлыг харгалзан зорчих эрхийг хязгаарлах ялаас хөнгөрүүлж, ялаас чөлөөлөлж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэж болно” гэж тус тус зохицуулсан байна.

Давуу тал, ач холбогдол, нийгэмд эерэг үр нөлөө үзүүлэх боломжит нөхцөлүүд:

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэгжилт нэг мөр хангагдсан тохиолдолд нийгмийн хөгжил болон улсын орын эдийн засаг, ард иргэдийн сэтгэхүйд ихээхэн хэмжээний “эерэг өөрчлөлт, хөгжил дэвшил” бий болгох сайн талтайгаас гадна дараах “давуу тал, ач холбогдолтой”-г судлаачийн

⁴⁴ Доктор(Phd) Д.Дамдинцэрэн. “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэгжилтийг хангахад ашиглагдах эмхтгэл”.УБ., 2021.11 дэх тал.

⁴⁵ Ходжалиев. С.А. Теория и практика ограничения свободы как вида наказания.

Грозный., 2019.С.75. России.
/00Ходжалиев.С.А. Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын онол, практикийн асуудал. Грозный., 2019. 75 дахь тал. Оросын Холбооны Улс.

зүгээс онцлон тэмдэглэж байна. Тухайлбал:

- Монгол Улсын “Үндсэн хууль”-д тунхагласан ардчилсан нийгмийн үнэт зүйл болсон “хүний эрхийг дээдлэх” тулгуур зарчимдаа нийцэх;

- Энэ төрлийн ялыг оногдуулж эхлэснээр хорих ангид яд эдэлж буй хоригдогчийн тоо, хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны зардал буурах, улсын төсөвт хэмнэлт хийх;

- Ялтан учруулсан хохирлоо нөхөн төлөх, гэм хороо арилгах боломж, бололцоогоор хангагдах;

- Гэмт хэрэг үйлдсэн жирэмсэн эмэгтэйд төрөхөөс өмнө гурван сар, төрснөөс хойш хоёр жил хүртэл, мөн ганц бие эцэг, эхийг хүүхэд нь хоёр нас хүртэл хорих ялыг зорчих эрхийг хязгаарлах ялаар сольж эдлүүлэх боломж бүрдсэн;

- Хорих ял эдэлсэн хүмүүсийн нэлээдгүй хувь нь “дахин гэмт хэрэг үйлдэх магадлал”-тай байдаг бөгөөд гэмт этгээдийг энэ төрлийн ялаар шийтгэсэн тохиолдолд ялын үр нөлөө дээшилж, нийгэм дэх гэмт хэргийн гаралтын тоо буурах;

- Өсвөр насны хүнд энэ төрлийн ял оногдуулсан тохиолдолд ялын хуцацааг 2 дахин багасгаж эдлүүлэх боломжтой;

- Цахим бугуйвчийг хэрэглэж, ялтанд хяналт тавих систем бүрэн ажиллаж эхэлснээр Монгол улсын хэмжээнд тулгамдсан асуудал болж байгаа “хаягжилт, түүний хэрэглээ”-тэй холбогдох бусад дагавар асуудлуудыг олон улсын жишигт

нийцүүлэн хөгжүүлэх боломжтой гэж үзэж байна.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын биелэлтийг хангах хууль эрх зүйн, зохицуулалт.

Энэ төрлийн ялыг хэрэгжилтийг хэрхэн хангах талаар “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль”-ийн 167-176 дугаар зүйлд дараах байдлаар зохицуулсан. Үүнд:

- Мөн хуулийн 167 дугаар зүйлийн 167.1-т “Шийдвэр гүйцэтгэгч зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтны байнга оршин суугаа хаяг болон хөдөлмөр эрхэлж байгаа, эсхүл суралцаж байгаа газрын хаягаар шүүхээс тогтоосон хориглолт, хязгаарлалтыг биелүүлж байгаа эсэхэд техникийн болон биечлэн хяналт тавина;

- 167.2-т “Зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдэлсэн хугацааг шийтгэх тогтоол хуулийн хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн тоолно.

- 167.3-т “Шийдвэр гүйцэтгэгч, ялтанд зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх нөхцөл, журам, хяналтын техник, хэрэгслийг ашиглах, арчлах заавар, журам, ял эдлэх нөхцөл, журмыг зөрчсөн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлага, авах арга хэмжээний талаар тайлбарлаж, тэмдэглэл үйлдэн гарын үсэг зуруулна.

168 дугаар зүйлийн 168.1-т Зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтан дараах үүрэгтэй:

- Шүүхээс хүлээлгэсэн үүргийг биелүүлэх;

- Шийдвэр гүйцэтгэгч, техник хяналтын ажилтны хууль ёсны шаардлагыг биелүүлэх;

- Шүүхээс тогтоосон зорчихыг хязгаарласан газарт зорчихгүй байх;

- Шийдвэр гүйцэтгэгчид урьдчилан мэдэгдэхгүйгээр оршин суугаа газар, ажлын байраа орхихгүй байх;

- Шийдвэр гүйцэтгэгчийн тогтоосон хугацаанд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ирэх, ял эдлүүлэхтэй холбогдсон асуудлаар амаар болон бичгээр тайлбар гаргах;

- Тогтоосон журмын дагуу зөөврийн хяналтын төхөөрөмжийг биедээ байнга авч явах, бүрэн бүтэн байдлыг хангахад шаардлагатай бүх арга хэмжээг авах, хяналтын төхөөрөмжийн хэвийн хэвийн ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх;

- Хувийн бичиг баримтаа биедээ авч явах;

- Ял эдэлж дуусмагц хяналтын тоног төхөөрөмжийг шийдвэр гүйцэтгэгчид бүрэн бүтэн хүлээлгэн өгөх.

170 дугаар зүйлийн “Зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлэх журмыг зорчих, зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хорих ялаар солих” гэсэн хэсгийн 170.1-т “Дараах тохиолдолд зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх нөхцөл журам”-ыг зөрчсөнд тооцно. Үүнд:

- Энэ хуульд заасан үүргээ биелүүлээгүй;

- Техникийн хяналтын тоног төхөөрөмжийг устгасан, гэмтээсэн, эсхүл тэдгээрийн хэвийн ажиллагаа сарниулсан;

- Техникийн болон биечилсэн хяналтаас 24 цагаас илүүгүй хугацаанд санаатайгаар зайлсхийсэн;

170.2-т “Дараах тохиолдолд зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх журам”-ыг ноцтой зөрчсөнд тооцно. Үүнд:

- Энэ хуулийн 168.1-д заасан үүргээ 3 сарын хугацаанд хоёр, түүнээс дээш удаа биелүүлээгүй;

- Гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн;

- Энэ хуулийн 170.1.2, 170.1.4-т заасан зөрчлийг давтан гаргасан;

- Шийдвэр гүйцэтгэгчийн хууль ёсны шаардлагыг биелүүлэхээс татгалзсан, хүч хэрэглэн эсэргүүцсэн, шийдвэр гүйцэтгэгчийн амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учруулсан, хохирол учруулахаар заналхийлсэн;

- Техникийн, эсхүл биечилсэн хяналтаас 24 цагаас илүү хугацаагаар санаатайгаар зайлсхийсэн;

- Ялтан зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх журмыг ноцтой зөрчсөн тохиолдолд зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хорих ялаар солино гэж тус тус заажээ.

Түүнчлэн “Эрүүгийн хууль”-ийн 8 дугаар зүйлийн 8.4-т “Энэ хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэрэгт өсвөр насны хүнд зорчих эрхийг хязгаарлах ял оногдуулсан тохиолдолд ялтны нийт эдлэх ялыг хугацааг хоёр дахин багасгаж, эдлүүлэхээр”;

Гэмт хэрэг үйлдсэн нь баримтаар нотлогдсон этгээд учруулсан хохирлоо нөхөн төлж, засарч хүмүүжсэнээ баталж гэм буруугаа хүлээн зөвшөөрсөн бол шүүх зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хөнгөрүүлж, ялаас чөлөөлж, албадлагын арга хэмжээ хэрэглэхээр;

Ялтан ял эдлүүлэх нөхцөл журмыг зөрчөөгүй, өөрийн зан үйл, хувийн байдлаараа ял эдлүүлэх ажиллагаанд саад учруулаагүй бол түүнд 1 сард 5 хүртэл хоногийн шагналыг хоног олгохоор тус тус зохицуулсан байна.

Ял эдлүүлэх ажиллагааны өнөөгийн байдал.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хэрэгжүүлэх нь хоригдогчийн биеэр эдлэх ялын зардлыг бууруулж, хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэн гэмт хэрэгтнүүдийг нийгэмд хүмүүжүүлэх, сурч боловсрох, улмаар хөдөлмөр эрхлэх, гэмт хэргийн улмаас учруулсан хохирлыг нөхөн барагдуулах боломжийг олгодог шинжээрээ бусдын төрлийн ялуудаас давуу талтай болохыг гадаадын эрдэмтэн, судлчаачид өөрийн бүтээлд дурьдсан байдаг.

Монгол Улсын Их Хурлаас 2015 онд шинэчлэн баталсан “Эрүүгийн хууль”-д “зорчих эрхийг хязгаарлах ял”-ыг нэмж, 2021 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжилтийг хангахаар зохицуулсан бөгөөд “тус ялын биелэлтийг хангах, бэлтгэл ажлын хангуулах, техникийн цахим хяналтыг хэрэгжүүлэх” чиг үүргийн хүрээнд

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын бүтцэд “Цахим хяналт, удирдлагын төв”-ийг байгуулсан.

Цахим хяналт, удирдлагын төв нь улсын хэмжээнд зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх ажиллагаанд техникийн цахим хяналтыг тасралтгүй тавих, ялтны зүгээс гаргасан “анхааруулга, зөрчил”-ийн мэдээллийг харьяа газар, хэлтэс, байгууллагын холбогдох албан тушаалтанд шуурхай дамжуулах, ялын хэрэгжилтийг нэгдсэн удирдлагаар хангуулах, удирдлагыг нөхцөл байдлын талаарх мэдээллээр хангах, хяналтын тоног төхөөрөмжийг засварлах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

Монгол Улсын хэмжээнд 2021 оны 01 дүгээр сарын 01-ний буюу зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг шүүхээс оногдуулж эхэлсэн үеэс 08 дугаар сарын 20-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд Цахим хяналт, удирдлагын төвийн “зорчих эрхийг хязгаарлах хяналтын систем”-д Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 07 дугаар сарын 03-ны өдөр баталсан “Өршөөл үзүүлэх тухай хууль”-д хамрагдаж, хорих ялыг зорчих эрхийг хязгаарлах ялаар дүйцүүлэн сольж, хяналтад орсон - 983, Аймаг, нийслэл, сум дундын анхан шатны шүүхийн захирамжаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлж, хяналтад орсон – 77, нийт 1060 ялтан бүртгэгдсэн байна.

Цахим хяналт, удирдлагын төвийн “зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хяналтын систем”-д бүртгэгдэж, хяналтад орсон нийт ялтаас ялын

хугацаа дуусч суллагдсан - 74, зорчих эрхийг хязгаарлах ялын эдлээгүй үлдсэн хуцагааг хорих ялаар дүйцүүлж сольсон – 27 ялтан байна.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэглээ

Монгол Улсын Их Хурлаар шинэчлэн батлагдсан “Эрүүгийн хууль”-д нийт 1088 гэмт үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож, **“хорих, торгох, эрх чөлөө хязгаарлах ял, нийтэд тустай ажил хийлгэх болон эрх хасах”** гэсэн ялын төрлүүдийг **“үндсэн болон нэмэгдэл”** ялын чанартайгаар оногдуулах тухай заасан. Үүнд:

- Хорих ялыг бусад төрлийн ялаас сонгох бололцоогүйгээр /дангаар/ 469 гэмт үйлдэлд оногдуулахаар;

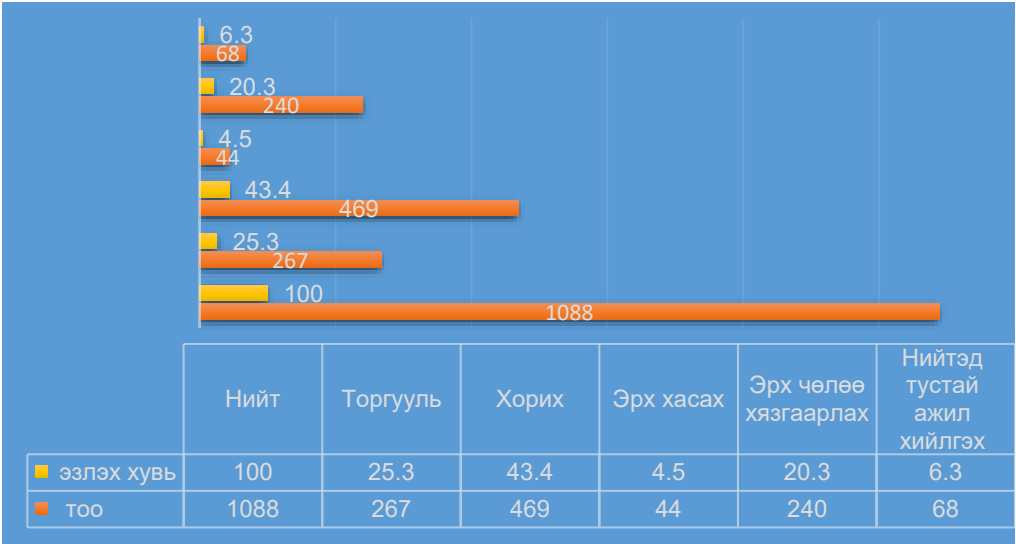
- Торгох ялыг хорих болон бусад төрлийн ялаас сонгох бололцоотойгоор 267 гэмт хэрэгт оногдуулахаар;

- Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг 240 гэмт хэрэгт бусад ялын төрлөөс сонгож оногдуулахаар;

- Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг 68 гэмт хэрэгт хорихоос бусад төрлийн ялаас сонгох бололцоотойгоор оногдуулахаар;

- Эрх хасах ялыг хорих болон бусад төрлийн ялаас сонгох боломжтойгоор 44 гэмт үйлдэлд оногдуулахаар тус тус зохицуулсан байна.

Хүснэгт 1. Шинэчлэн батлагдсан “Эрүүгийн хууль”-д тусгасан ялын төрлүүдийн тус бүрийн эзлэх хувь. (Эрүүгийн хууль 2015 он.)

Шинэчлэн батлагдсан эрүүгийн хуульд зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг - 240 төрлийн гэмт хэрэгт оногдуулахаар тогтоосон бөгөөд хөнгөн гэмт хэрэгт - 121, хүнд гэмт хэрэгт - 119 тохиолдолд

тус тус оногдуулахаар тогтоосон байна. Үүнд:

- зорчих эрхийг хязгаарлах ял эсхүл хорих ялын аль нэгийг сонгож оногдуулахаар - 176 гэмт хэрэгт,

- зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг торгох ялын аль нэгийг сонгож оногдуулахаар 153 гэмт хэрэгт;

- зорчих эрхийг хязгаарлах ял, торгох эсхүл нийгэд тустай ажил хийлгэх ялын аль нэгийг сонгож оногдуулахаар 48 заалтад оногдуулахаар тогтоожээ.

Дээрх судалгаанаас үзэхэд “зорчих эрхийг хязгаарлах” эсхүл “хорих ял”-ын аль нэгийг сонгож хэрэглэхээр ихэвчлэн хүнд гэмт хэрэгт буюу – 119 заалтад, хөнгөн гэмт хэрэгт буюу – 57 заалтад “Хүний эрүүл мэндийн халдашгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг”, болон “хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг”, “өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг”, “олон нийтийн аюулгүй байдал, ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг” “авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг”, “хөдөлгөөний аюулгүй байдал, тээврийн хэрэгслийн ашиглалтын журмын эсрэг гэмт хэрэг”-г түлхүү оногдуулахаар хуульчилсан байна.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын эерэг үр нөлөө

Шинэчлэн батлагдсан эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан ялын хэрэглээний судалгааг харахад “зорчих эрхийг хязгаарлах” эсхүл “хорих ял”-ын аль нэгийг сонгож оногдуулах зохицуулалт түлхүү байх тул дээрх

хоёр ялын нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө /последствия/ талаас судалж үзэх нь зүйтэй юм.

Хорих анги, байгууллагад яд эдэлж буй хоригдогчийн тоо, хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны зардал буурах, улсын төсөвт хэмнэлт хийх хүрээнд:

Хоригдолд ногдох нэг өдрийн дундаж зардал 7231 төгрөг, жилд 2.639.619 төгрөг байна. Шууд зардалд цахилгаан, түлш, халаалт, цэвэр бохир ус, урсгал засвар, хичээл үйлдвэрлэл, нормын хувцас зөөлөн эдлэл, хоол, эм, эрүүл мэндийн даатгал шууд бус зардалд харуул хамгаалалтын цалин, тээвэр шатахуун, харуул хамгаалалтын багаж, сэлбэг хэрэгсэл, бага үнэтэй түргэн элэгдэх зүйлсийг оруулсан⁴⁶.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтны нэг өдрийн дундаж зардлыг дараах байдлаар тооцсон. Үүнд: шууд зардалд сим карт, дата/500мв/ эрхийн үйлчилгээг оруулсан. Шууд бус зардалд алба хаагчдын цалин, тээвэр, шатахуун, бичиг хэрэг, шуудан холбоо интернетийн төлбөрийг оруулан тооцон нэг өдрийн дундаж зардлыг эхний жил 3313 төгрөг, жилд 1.209.173 төгрөг гэж тооцоолсон. Хорих ялын зардлаас 3918 төгрөг буюу 54.1 хувиар бага байна⁴⁷.

2021 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс буюу шүүхээс зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг оногдуулж эхэлсэн цаг үеэс “зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хяналтын систем”-д аймаг, нийслэл, сум дүүргийн шүүхийн шүүгчийн захирамжаар зорчих эрхийг хязгаалах ял шийтгүүлж -77, Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 07 дугаар сарын 03-ны өдрийн

⁴⁶ Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэгжилэхэд шаардагдах зардлын тооцоо.

Хууль зүй, дотоод хэргийн яам. УБ.,2020. 17 дахь тал.

⁴⁷ Мөн тэнд. 18 дахь тал.

баталсан “Өршөөл үзүүлэх тухай хууль”-д хамрагдаж, хорих ялыг зорчих эрхийг хязгаарлах ялаар дүйцүүлэн сольж - 983 ялтан тус тус хяналтад орсон байна.

2021 оны 07 дугаар сарын 02-ны өдрийн байдлаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа хорих анги, байгууллагад 4070 хоригдол хоригдож байснаас “Өршөөл үзүүлэх тухай хууль”-д хамрагдаж, ял дүйцүүлэн зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн -983 ялтан суллагдаж, цахим хяналтад шилжсэн нь “Цахим хяналт, удирдлагын төв” болон хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч нарын ажлын ачааллыг даруй 80-90 хувь нэмэгдүүлсэн ч нийгэм, эдийн засагт учруулж байсан ачааг

“тодорхой хэмжээгээр хөнгөлж чадсан” гэж судлаачийн хувьд үздэг.

Шинэчлэн батлагдсан “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль”-ийн 169 дүгээр зүйлийн 169.1-т “Ялтан гар, хөл болон биеийн бусад хэсэгт зүүж ашиглах хяналтын тоног төхөөрөмжийн зардлыг хариуцан төлөх үүрэгтэй” гэж заасан бөгөөд хуулийн хэрэгжилтийг хангах хүрээнд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Төрийн сангийн дансанд 30 орчим сая төгрөгний цахим бугуйвч, дагалдах хэрэгсэл” ашигласны төлбөр төлөгдсөн байна.

Улсаас хорих анги, байгууллагад ял эдэлж буй хоригдлын нэг өдрийн дундаж зардалд өдөрт 10 орчим мянга, 1 жилд дунджаар орчим 2 сая төгрөгний зардал гаргаж байсан бол зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг оногдуулж,

Нэг ялтанд ногдох дундаж зардал
Эхний жил

	Нийт төсөв	Хүний тоо /58+1080+ 20/	ялтны эзлэх хувь		Нэг өдрийн зардал
1. Шууд зардал					
Дата /500 МВ/	5,400,000.00	1,158.00	0.93	5,036,269.43	12.78
Сим карт	10,800,000.00	1,158.00	0.93	10,072,538.86	25.55
Бусад зардал					3,274.47
Дүн	16,200,000.00				3,312.80
Жилийн зардал					1,209,172.71
2. Шууд бус зардал					
Алба хаагчдын цалин	1,013,026,800.00	1,158.00	0.93	944,791,834.20	2,396.7
Тээвэр шатахуун	146,059,200.00	1,158.00	0.93	136,221,015.54	345.6
Бичиг хэргийн зардал	4,026,000.00	1,158.00	0.93	3,754,818.65	9.5
Шуудан холбоо, интернэтийн төлбөр	220,910,000.00	1,158.00	0.93	206,030,051.81	522.7
Дүн	1,384,022,000.00				3,274.5
Нэг ялтанд ногдох дундаж зардал 2 дахь жил					
	Нийт төсөв	Хүний тоо /58+1500+ 20/	ялтны эзлэх хувь		Нэг өдрийн зардал
1. Шууд зардал					
Дата /500 МВ/	7,500,000.00	1,578.00	0.95	7,129,277.57	13.02
Сим карт	15,000,000.00	1,578.00	0.95	14,258,555.13	26.04
Бусад зардал					2,402.94
Дүн	22,500,000.00				2,442.01
Жилийн зардал					891,332.07

биелэлтийг хангуулж эхэлснээр улсын төсөвт
орлогоор 8 сарын хугацаанд 30 орчим сая
төгрөг орж ирсэн нь зорчих эрхийг хязгаарлах

улс орны эдийн засагт үзүүлэх “эерэг нөлөө” мэдэгдэхүйц хэмжээгээр харагдаж эхэлсэн гэж үзэж болохоор байна.

Мөн хугацаанд зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлэх хугацаандаа хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу 27 ялтны зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хорих ялаар сольж ажилласан бөгөөд эдгээрээс “Өршөөл үзүүлэх тухай хууль”-д хамрагдаж, зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн -23, Аймаг, нийслэлийн сум дундын шүүхийн захирамжаар зорчих эрх хязгаарлах ял шийтгүүлсэн – 4 ялтны эдлээгүй үлдсэн ялыг хорих ялаар сольсон байна.

“Зорчих эрхийг хязгаарлах хяналтын систем”-д бүртгэгдсэн нийт зөрчлөөс 70-80 хувь нь “өршөөл үзүүлэх тухай хууль”-д хамрагдаж, зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтын зүгээс гаргасан зөрчил эзэлж байгаа

ЗОРЧИХ ЭРХИЙГ ХЯЗГААРЛАХ ЯЛААР ШИЙТГҮҮЛСЭН НЭГ ЯЛТАНД НОГДОХ ДУНДАЖ ЗАРДАЛ /ТӨГРӨГ/

Техникийн талаас хяналт тавихад тулгарч буй асуудал.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх ажиллагаанд ашиглагдаж буй цахим бугуйвч нь “хориглосон бүсэд нэвтрэх”, “хязгаарласан бүсээс гарах”, “бүсийн хязгаарт ойртсон”, “явах маршрутаас гарсан” зэрэг тохиолдолд цахим бугуйвчид анхааруулах мессеж илгээх болон “Цахим хяналт, удирдлагын төв”-ийн “хяналтын нэгдсэн систем”-д 24 цагийн турш тасралтгүй “анхааруулга, дохио” дамжуулах горимоор ажилладаг.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэгжилтийг зөвхөн “үүрэн холбоо

болон ял эдлүүлэх ажиллагаанаас оргон зайлсан 28 ялтнаас 27 нь мөн л “өршөөл үзүүлэх тухай хууль”-д хамрагдан ял дүйцүүлж, зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтан байгаа нь зорчих эрхийг хязгаарлах ялын нийгэмд үзүүлж буй эерэг үр нөлөө хорих ялаас хавьгүй илүү болохыг илтгэн харуулж байна.

“Өршөөл үзүүлэх тухай хууль”-д хамрагдаж, зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтны эдлээгүй үлдсэн хоногийг хорих ялаар сольсон – 23, Аймаг, нийслэлийн сум дундын шүүхийн захирамжаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн – 4 ялтны эдлээгүй үлдсэн ялыг хорих ялаар сольсон байна.

сүлжээ” орсон газарт хангуулах боломжтой тул Монгол Улсын газар нутгийн “засаг захиргааны нэгжүүд /аймаг, нийслэл, сум, баг, хороо/-д хамгийн түгээмэл тархсан “үүрэн холбооны оператор” болон “2G сүлжээ” дэмждэг цахим бугуйвчийг сонгон ял эдлүүлэх ажиллагаанд ашиглаж байна.

Ялтанд тавих техникийн хяналтыг “үүрэн холбооны сүлжээний /сим карт, 2G data/” буюу түүний мэдээлэл дамжуулагч/GPS/-ийн тусламжтайгаар гэмт этгээдийн “байршил, хөдөлгөөн”-ийг тогтоож, тухайн мэдээллийг цахим хяналтын системд мэдээлэх байдлаар хяналтыг хэрэгжүүлдэг.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх ажиллагаанд ашиглагдаж буй “цахим бугуйвч” нь БНХАУ-д үйлдвэрлэсэн бөгөөд “2G сүлжээ”-ний “data” буюу интернетийн хурдаар мэдээлэл дамжуулан хяналтыг цахимаар тавих боломжтой байдлаар зохицуулагдсан байна.

“2G сүлжээ нь” тархцын хувьд манай орны нутаг дэвсгэрийг өргөн хамрах хэдий ч мэдээлэл, дохио дамжуулах хурд нь “384 kbps” буюу “3G сүлжээ”-нээс даруй 112 дахин бага хурд, хүчин чадалтайгаас гадна үүрэн холбооны ачааллаас шалтгаалан сүлжээ унах, тодорхойгүй хугацаагаар тасрах, мэдээлэл дамжуулагч нь цемент, төмөр, бетон, тоосгоор баригдсан барилга, байгууламж болон байгалийн төрөл бүрийн тогтоц /өндөр уул, даваа, нугачаа/-д ойж, сарнин “алдах, хүлцэх” тохиолдол түгээмэл байдаг.

1. Сүлжээтэй холбоотой тулгарч буй асуудал:

- Үүрэн холбооны тархцын антенаас хамаарсан сүлжээний тасалдал, доголдол болон дата дугаар ашиглахтай холбогдон гарсан зардал түүний тогтмол төлөлтийн асуудал;

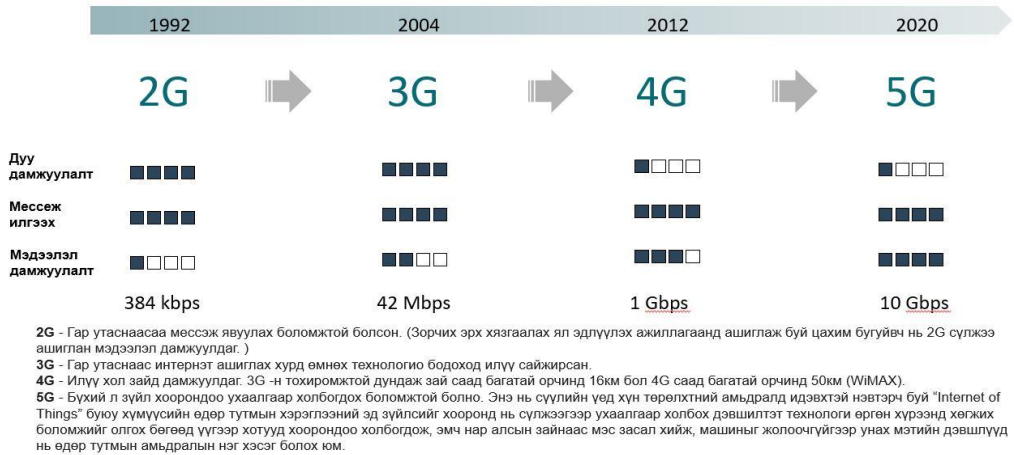
- Цахим бугуйвчийн байршил тогтоогч (GPS) огноо орон байр/объект/-аас гарах хөдөлгөөн хийгээгүй үед хиймэл дагуулаас ирсэн мэдээллийн сүүлийн байршилд тухайн цагт гацаж, явсан маршрутыг заадаггүй;

- Улсын хэмжээнд нийт зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтны амьдарч буй орчин нөхцөлөөр нь судалж үзэхэд:

- Гэр хороололд болон монгол гэр, хувийн байшинд амьдарч байгаа ялтан нь хиймэл дагуул хөдөлгөөн мэдэрхэд саатах зүйл байхгүй тул *байршил хэвийн заадаг*, Харин ялтан орон сууцанд, объектод орсон үед “хиймэл дагуулаас цахим бугуйвч байршлын мэдээ хүлээн авах боломжгүй болдог тул ойлтын цэгүүд үүссэнээр байршил тогтоогч (GPS)-ийн огноо *тухайн хөдөлгөөн хийсэн сүүлийн цагт заан гацаж, дараагийн цэгийг заахгүй байгаа нь ялтныг цахим хяналтаас алдах, ял завиуулах эрсдэлтэй нөхцөл байдлыг үүсгэж байна.*

Зураг 1. Үүрэн холбооны технологийн хөгжлийн зураг.

Үүрэн холбооны технологийн хөгжил

2. Цахим бугуйвчтай холбоотой асуудал:

Цахим хяналт, удирдлагын төвд нийт – 1080-2100 ширхэг цахим бугуйвч зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хяналтын системд бүртгэлтэй байгаагаас гарт зүүх – 980- ширхэг, хөлөнд зүүх – 100 ширхэг байгаа бөгөөд үүнээс – 20 ширхэг гарт зүүх цахим бугуйвчийг ашиглаж байна.

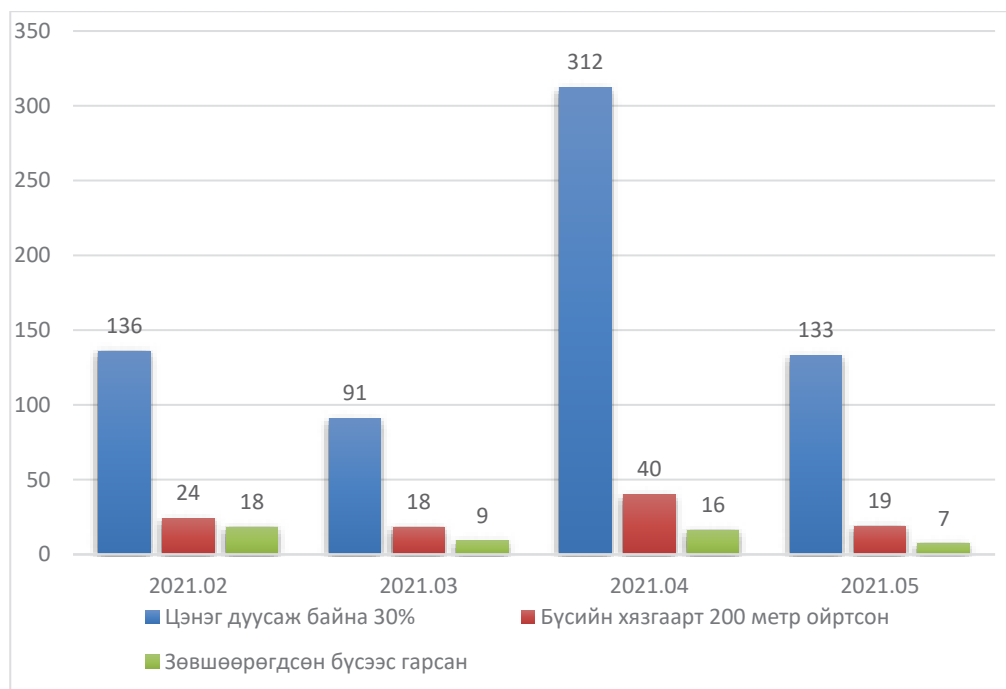
Цахим бугуйвч нь “хүний биед харшил өгөхгүй, хүний гар болон хөлд зүүхээр тохируулсан, хөнгөн жинтэй, ус, доргио, шорооны хамгаалалттай, халуун хүйтэнд тэсвэрлэх” боломжтой бөгөөд “таслах, тайлах, оролдох” үед хяналтын нэгдсэн системд анхааруулга өгөх горимоор ажилладаг бөгөөд “зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хяналтын систем”-д нийт 9-10 төрлийн анхааруулга дохио ирдэг. Үүнд:

- Цэнэг дуусаж байна 30%.

- Цэнэг дуусаж байна 5%, Яаралтай цэнэглэнэ үү.

- Зөвшөөрөгдсөн бүсээс гарсан.
- Яаралтай үеийн дуудлага. (SOS)
- Маршрутаас гарсан.
- Хориглосон бүсэд 200 метр ойртсон.
- Хориглосон бүсэд нэвтэрсэн
- Бугуйвч оосор тайлагдсан.
- Бүсийн хязгаарт 200 метр ойртсон.

Зураг 2. Цахим хяналтын системд ирсэн анхааруулгын судалгаа

2023 он “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хяналтын систем”-д цахим хяналт ажиллахад нийт 1643 “анхааруулга, дохио” ирсэн бөгөөд “Цахим хяналт, удирдлагын төв”-ийн алба хаагчид хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч тухай бүр мэдэгдэж, илэрсэн “зөрчил, дутагдал”-ыг тухай бүр арилгаж, ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавин ажилласан байна.

“Зорчих эрхийг хязгаарлах хяналтын систем”-д ялтан бүртгэж, хяналтад авсан цаг үеэс хойш хяналтын системд ирсэн нийт анхааруулга дохионоос 87% хувийг “Цэнэг дуусаж байна 30%” гэсэн “анхааруулга, дохио” эзэлж байгаа нь ялтанд зүүлгэсэн “цахим бугуйвч”-ийн батарей цэнэгээ хангалтгүй барьж байгаатай холбоотой гэж үзэж болохоор байна.

Түүнчлэн эдлүүлэх ажиллагаанд ашиглагдаж буй цахим бугуйвчаар хяналт тавихад дараах хүндрэлтэй асуудлууд байна. Үүнд:

- Цахим бугуйвчийн цэнэг дууссан тохиолдолд дахин цэнэглэхэд төвөгтэй бөгөөд суурин цахилгааны эх үүсвэрээр зориулалтын цэнэглэлэгч/толин/-ээр бүрэн цэнэглэсэн үедээ *цэнэгээ барих хугацаа нь хагас өдөр буюу 10-12 цагаас хэтрэхгүй*;

- Зориулалт/толин/ цэнэглэгчээр суурин цахилгаан эх үүсвэрт холбож бүрэн цэнэглэхэд дунджаар 1 цаг 30 минутын хугацаа зарцуулдаг бөгөөд цэнэглэх хугацаанд ялтан нь нэг цэгт хөдөлгөөнгүй удаан байрлах шаардлагатай, цахим бугуйвчийн зориулалт/толин/ цэнэглэгч нь хэтэрхий богинохон тул цэнэглэхэд

хүндрэлтэй/ толин цэнэглэгч нь 40 см урттай/

- Зөөврийн цэнэглэгчээр “цахим бугуйвч”-ийг зөвхөн 1 удаа бүрэн цэнэглэх боломжтой, зөөврийн цэнэглэгчээр цахим бугуйвчийг бүрэн цэнэглэхэд ойролцоогоор 30-40 минут зарцуулах бөгөөд цэнэг барих хугацаа харьцангуй богино буюу 4-5 цаг.

- Түүнчлэн ял эдэлж буй 20 ялтнаас хүндрэлтэй асуудлын талаар судалгаа авахад 16 ялтан “Цахим бугуйвчийг цэнэглэхэд хүндрэлтэй, цэнэг нь хурдан дуусдаг” гэсэн яриа өгүүлэлтэй байна.

Зураг 3. Гарын цахим бугуйвчийн иж бүрдэл.

“Бүсийн хязгаарт 200 метр ойртсон” анхааруулга 8% хувийг эзэлж байгаа нь шүүхийн шийтгэх тогтоолын дагуу тухайн бүсийг зурж системд оруулахад хяналтад орж буй ялтан өөрийн зорчих бүсийн хязгаарыг мэдээгүй байдлаас үүдэлтэй.

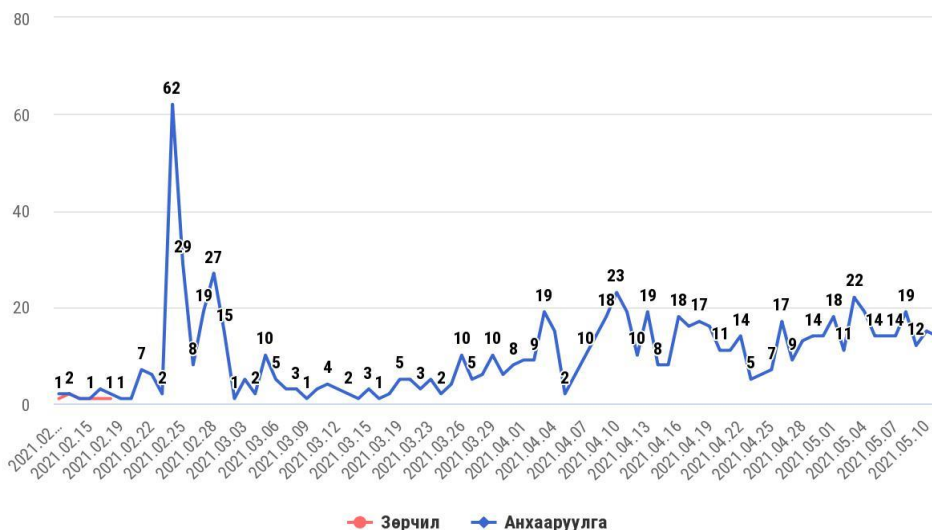
“Зөвшөөрөгдсөн бүсээс гарсан” анхааруулга 5% хувийг эзэлж байгаа нь зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтан бүсийн хязгаарыг мэдэхгүй гарах, мөн зарим тохиолдолд цахим бугуйвчаас шалтгаалсан

маршрут хэвийн зааж байхад 5-10 секундын хугацаанд байрлал тогтоогч нь үсэрч байрлалыг буруу зааж байгаатай холбоотой гэж үзэж болохоор байна.

Цахим бугуйвч нь “Дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, багасгахад тустай”.

Зураг 4. Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хяналтын системд ирсэн анхааруулга, болон зөрчил

Анхааруулга, зөрчил

Техникийн хяналтыг хэрэгжүүлэхэд эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд тулгамдаж буй асуудал.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын техникийн хяналтыг хэрэгжүүлэхэд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль” болон “Шүүхийн зарим төрлийн шийдвэрийг гүйцэтгэхэд хувийн өмчит хуулийн этгээдийн техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг ашиглахтай холбогдон гарах зардлыг тооцох, нөхөн төлүүлэх, санхүүжүүлэх, төлбөрөөс чөлөөлөх журам”, “Цахим хяналт, удирдлагын төвийн ажиллах журам”, “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хяналтын системд нэвтрэх ашиглах журам”-ыг тус тус үйл мөрдлөг болгон ажиллаж байгаа ч дараах хүндрэлтэй асуудлууд байна. Үүнд:

1. “Шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль”-ийн 171 дүгээр зүйлийн “Зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх ажиллагаанд ашиглах тоног төхөөрөмжийг сонгох хэсэг”-м “Ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч, шийдвэр

гүйцэтгэгчийн саналыг үндэслэн зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн шийдвэрийг гүйцэтгэх нөхцөл, тоног төхөөрөмжийг тогтооно” гэж заасан бөгөөд одоогийн байдлаар хяналтын тоног төхөөрөмжүүдийг “Цахим хяналт, удирдлагын төв” бүрэн хариуцаж байгаа бөгөөд тус хяналтын “тоног төхөөрөмжийг сонгох, ял эдлүүлэх ажиллагаанд ашиглуулах” талаар огт зохицуулаагүй;

2. Мөн хуулийн 172 дугаар зүйлийн 172.3-т “Шийдвэр гүйцэтгэгч ялтанд биечилсэн хяналтыг өдөр, шөнийн аль ч цагт явуулж болно” гэсэн бөгөөд зорчих эрхийг хязгаарлах ялын техникийн тасралтгүй хяналтын хэрхэн тавих талаар хуулийн зохицуулалт огт байхгүй;

3. 172 дугаар зүйлд “Техникийн хяналтын ажилтан нь мэдээллийн санд ирүүлсэн зөрчлийн дохиог хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгчид мэдэгдэж, хяналтын сангаас зөрчлийн талаархи мэдээллийг

хүргүүлнэ” гэж заасан нь нэр томъёоны хувьд зөвхөн “Цахим хяналт, удирдлагын төвийн техник хяналтын ажилтаны чиг үүрэгт хамаарах бөгөөд тус төвийн ерөнхий зохицуулагч болон хяналтын операторын чиг үүрэгт хамаарахгүй байдлаар зохицуулсан байгаа нь тус ялын биелэлтийн нэг мөр хангахад харьяа салбар, нэгжийн ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч, шийдвэр гүйцэтгэгч нартай харилцан уялдаатай ажиллахад хүндрэл үүсгэхээс гадна цахим, хяналт удирдлагын төвөөс мэргэжлийн удирдлагын удирдлагаар хангах эрх зүйн зохицуулалт огт тусаагүй байна.

4. “Шүүхийн зарим төрлийн шийдвэрийг гүйцэтгэхэд хувийн өмчит хуулийн этгээдийн техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг ашиглахтай холбогдон гарах зардлыг тооцох, нөхөн төлүүлэх, санхүүжүүлэх, төлбөрөөс чөлөөлөх журам”-ын 3.2-т “Зорчих эрхийг хязгаалах ял шийтгүүлсэн зардал, хохирол нөхөн төлөх шийдвэрийг биелүүлэх үүрэг хүлээсэн этгээд ялын хугацаа дуусахаас өмнө 30 хоногийн өмнө зардлыг бүрэн барагдуулсан байна” гэж зохицуулсан ч практикт үүрэн холбооны операторын төлбөрийг сар тутам тухай шаардлагаас үүдэн дээрх зохицуулалт мөрдөгдөхгүй байна./Үүрэн холбооны операторын төлбөрийг сард нь багтаан төлөөгүйн ялмаас 12 ялтны дата дугаар хаагдаж, хяналтаас 2-3 хугацаанд алсдсан тохиолдол гарч байсан/

Дүгнэлт, санал

Дээрхээс дүгнэхэд Зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх ажиллагаанд ашиглагдаж буй хяналтын тоног

төхөөрөмжүүд шаардлага хангахгүй байна. Үүрэн холбооны /2 G сүлжээ/-ний /GPS/ нь байршлаа буруу заадаг, “алдах, хүлцэх” зай ихтэй, ялтанд зүүлгэсэн цахим бугуйвч нь цэнэглэхэд хүдрэлтэй, цэнэгээ хангалтгүй барьдаг зэрэг нь ялтныг техникийн тасралтгүй хяналтаас алдах эрсдэлийг үүсгэхээр байна.

Түүнчлэн цахим бугуйвч нь “2G сүлжээ”-г ашиглан байршлаа тодорхойлон мэдээлэл солилцож, дамжуулдаг бөгөөд “сүлжээний доголдол, мэдээлэл дамжуулах хурд”-аас шалтгаалан ялтны байршлыг буруу мэдээлэлж, байршил тогтоогч нь ялтан “нэг байрлалдаа удаан байсан хамгийн сүүлчийн цэг /хаяг/-т зааж, гацдаг” гэж дүгнэж болохоор байна

Цахим хяналтаар илэрсэн алдаа, дутагдлаас харахад төв суурин газар, тэр дундаа “барилга, орон сууц”-д байгаа ялтны байршлыг тогтооход байршил тогтоогч тухайн цэгтээ гацах, дараагийн байршлыг заахгүй байх, огт ажиллагаагүй болох эрсдэлтэйгээс гадна нэгдсэн системд хянагдах ялтны тоо нэмэгдсэн тохиолдолд ялтан тус бүрийн цахим бугуйвчийн “GPS огноо”-г нэг бүрчилэн хянаж, байршлаа зөв зааж байгаа эсэхийг тогтооход хүндрэлтэй байна.

Аливаа шинэ ажлыг хэрэгжүүлэхэд алдаа оноо гарах, сурч дадлагажих асуудал түгээмэл байдаг хэдий ч зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх ажиллагааны бодит нөхцөл байдалд “дүн шинжилгээ, судалгаа хийхгүй орхих”, “техникийн боломжид баригдаж “эрүүгийн хариуцлага, ялын зорилго, үр нөлөөг бууруулах” ялтанд

завшуулах, ял гарцаагүй байх зарчим алдагдах нөхцөл байдлыг үүсгэхээр байна.

Шинэ төрлийн ялыг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй “хүндрэл, бэрхшээл”-ийг шийдвэрлэхэд гадаадын улс орнуудын тусламж дэмжлэг авах, төсөл хөтөлбөрт хамтарч ажиллах нь одоогийн нөхцөлд оновчтой шийдвэр боловч цаашид өөрийн орны эрдэмтэн судлаач, зохион бүтээгчдийн “инновац”-ийн бүтээлийг ашиглаж ялын хэрэгжилтийг хангахад ашиглаж буй “тоног төхөөрөмж, техник хэрэгсэл”-ийг Монгол улс өөрсдийн нөөц бололцоондоо тулгуурлан дотооддоо үйлдвэрлэж, эдийн засгийн бодит хэмнэлт гаргах боломжтой гэж дүгнэж байна.

Ял эдлүүлэх ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх үүднээс эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль”-ийн 172 дугаар зүйлд “Цахим хяналт, удирдлагын төв нь зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтанд тасралтгүй хяналт тавьж, ял эдлүүлэх ажиллагааг мэргэжлийн удирдлагаар хангана” гэсэн заалт нэмэх;

2. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль”-ийн 172 дугаар зүйлийн 172.1-д заасан “Техникийн хяналтын ажилтан нь мэдээллийн санд ирүүлсэн зөрчлийн дохиог хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгчид мэдэгдэж, хяналтын сангаас зөрчлийн талаархи мэдээллийг хүргүүлнэ” гэснийг;

-Цахим хяналт, удирдлагын төвийн ерөнхий зохицуулагч, техник хяналтын ажилтан, хяналтын оператор

нь мэдээллийн санд ирсэн “анхааруулга дохио”-г хариуцсан ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч, шийдвэр гүйцэтгэгч, техник хяналтын ажилтанд нэн даруй мэдэгдэж, зөрчлийг арилгуулах, биечлэн хяналт тавих үүрэг, чиглэлийг өгч ажиллана” гэж өөрчлөх;

3. “Шүүхийн зарим төрлийн шийдвэрийг гүйцэтгэхэд хувийн өмчит хуулийн этгээдийн техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг ашиглахтай холбогдон гарах зардлыг тооцох, нөхөн төлүүлэх, санхүүжүүлэх, төлбөрөөс чөлөөлөх журам”-ын 3.2-т “Зорчих эрхийг хязгаалах ял шийтгүүлсэн ялтан зардал, хохирол нөхөн төлөх шийдвэрийг биелүүлэх үүрэг хүлээсэн этгээд ялын хугацаа дуусахаас өмнө 30 хоногийн өмнө зардлыг бүрэн барагдуулсан байна” гэсэн хэсэгт;

-“Зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтан үүрэн холбооны операторын төлбөрийг хяналтын тоног төхөөрөмж зүүхээс өмнө нийт ял эдлэх хугацаагаар тооцоолж төлнө” гэсэн заалт шинээр нэмэх;

Зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгүүлсэн ялтанд тавих техникийн хяналтыг сайжруулах үүднээс дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Дотооддоо зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэгжилтийг хангахад ашиглаж буй “цахим бугуйвч, хяналтын төхөөрөмж”-ийг үйлдвэрлэх нөөц бололцоог судлах, дээрх чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж буй хувь хүн, хуулийн этгээдтэй хамтран ажиллах.

2. Цахим хяналт, удирдлагын төвд ашиглагдаж байгаа “2

Г сүлжээ”-г дэмжигч 1080 ширхэг цахим бугуйвчийг 3 Г сүлжээнд нэвтрүүлэх боломжийг судлах,

3. Шинээр цахим бугуйвчийн хангалт хийх тохиолдолд “3G сүлжээ”-г дэмждэг цахим бугуйвчийн хангалт хийх;

4. “3 Г сүлжээ”-г нэвтрүүлэх боломжгүй тохиолдолд “2 Г сүлжээ”-ний хүчин чадлыг сайжруулах тоног төхөөрөмжийг талаар судалгааг хийж, ял эдлүүлэх ажиллагаанд нэвтрүүлэх

Ашигласан эх сурвалжийн жагсаалт:

1. Доктор(Phd) Ц.Очгэрэл. Торгох ялын хэрэгжилт ба түүний хэрэгжилтэд анхаарах асуудал. “Хууль сахиулах үйл ажиллагаа: Онол, практикийн тулгамдсан асуудал” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ., 2017. 411 дэх тал.

2. Доктор(Phd) Д.Дамдинцэрэн. “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэгжилтийг хангахад ашиглагдах эмхтгэл”.УБ., 2021.11 дэх тал.

3. Э.Жамбалрагчаа, Э.Урангоо, Б.Дэнсмаа. “Монгол Улсын Эрүүгийн хуулин дахь ялын хэрэглээнд хийсэн дүн шинжилгээ, гадаад орны зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хэрэгжүүлэх ажиллагааны туршлага, өнөөгийн байдал, цаашдын чиг хандлага”. Шүүхийн шийдвэр

гүйцэтгэх ерөнхий газрын “Сүлд-Инфо сэтгүүл” УБ., 2021.60 дахь тал

4. Ч.Болд, Э. Жамбалрагчаа. “Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй асуудлууд: Гадаад орны туршлага”. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа: хэрэгжилт, чиг хандлага” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. УБ.,2018. 159 дахь тал.

5. Ходжалиев. С.А. Теория и практика ограничения свободы как вида наказания. Грозный.,2019. С.75. РФ. /Ходжалиев. С.А. Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын онол, практикийн асуудал. Грозный., 2019. 75 дахь тал. Оросын Холбооны Улс.

6. ОХУ-ын хууль тогтоомжийн эмхтгэл 2010. № 14. [http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_99050/\(хандалт-10.01.2018 он\)](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_99050/(хандалт-10.01.2018 он))

7. Федеральное государственное унитарное предприятие "Центр информационно-технического обеспечения и связи Федеральной службы исполнения наказаний <http://www.citosfsin.ru/company/index.php> (хандалт-10.01.2018 он)

8. Kathy Padgett, William Bales and Thomas Blomberg (2006) "Under Surveillance: An Empirical Test of the Effectiveness and Consequences of Electronic Monitoring" Criminology and Public Policy, pages 61 - 91

ЗӨРЧЛИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ АЖИЛЛАГААГ ЗОХИОН БАЙГУУЛАХАД АНХААРАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

Д.Батцогт

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн удирдлага, стратегийн дэд профессор, хурандаа

Товч агуулга: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь эрүү, иргэн, захиргааны хэргийн талаар хүчин төгөлдөр болсон шүүхийн шийдвэрийг холбогдох хууль тогтоомжид нийцүүлэн гүйцэтгэж, улмаар гэм буруутай этгээдийн эрхийг хязгаарлах, дахин гэмт хэрэгт холбогдохоос урьдчилан сэргийлэхэд чиглэгдсэн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий байсан. Эрх зүйн орчны өөрчлөлтийн явцад 2017 онд шинэчлэн баталсан Зөрчлийн тухай хууль хэрэгжиж, зөрчлийн хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэх шийдвэр гүйцэтгэх үйл ажиллагааг явуулах болсон. Үүнтэй холбогдуулан Зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны удирдлага зохион байгуулалтын өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, цаашид сайжруулах арга замын тодорхойлоход оршино.

Abstract: The judicial decision-making body had the function of executing effective court decisions on criminal, civil, and administrative cases in accordance with the relevant laws and regulations, thereby restricting the rights of guilty parties and implementing activities aimed at preventing them from re-offending. In the course of changes in the legal environment, the Law on Violations, which was newly approved in 2017, was implemented, and enforcement activities were carried out to fulfill court decisions on violations. In this regard, the management of the operation of the enforcement of the violation decision is to analyze the current state of the organization and determine the ways of further improvement.

Түлхүүр үгс: Зөрчил, үйлдэл эс үйлдэхүй, хариуцлага

Key words: Violations, omissions and liability

Нийгмийн хувьсан өөрчлөлт, хүмүүс хоорондын цаг үеийн өөрчлөлтийг даган харилцааны олон төрлөөс шалтгаалан зөрчилдөөн тодорхой хэмжээгээр үүссээр ирсэн. Аливаа улс орны төрийн үүрэг нь нийгмийн харилцааг зохицуулах хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, түүнийгээ хэрэгжүүлэх, хэрэгжилтийг хянах, буруутай этгээдэд хариуцлагын тогтолцоог бий болгох үйл ажиллагааг

системтэйгээр зохион байгуулах юм. Эрх зүйн орчны бүрдүүлэх түүхэн хөгжлийн явцад гэмт хэрэг гэж тооцож байсан үйлдэл эс үйлдэхүйг нийгмийн хөгжлийн өөрчлөлттэй уялдуулан ялын бодлого өөрчлөгдөж байна. Төр иргэдийн эрхийг хангах, нийтийн эрх ашгийн төлөө иргэдийн зарим үйлдэл, эс үйлдэхүйг хориглох, хязгаарлах арга хэмжээг авч буйн илрэл юм. Өөрөөр хэлбэл нийгэмд учруулж буй хор

уршгийн хэмжээ, үр дагавраас шалтгаалан гэмт хэрэг, зөрчил гэх хоёр ухагдахууныг ялган зааглаж, тэдгээрт оногдуулах хариуцлагын тогтолцоо ялгамжтай байлгах нь шударга ёсны зарчимд нийцэхүйц зохицуулалт гэж үзэж байна.

Олон улсад хорих ялыг хэрэгжүүлэхээс татгалзах чиг хандлагыг баримталж байгаа учир Монгол улс гэмт буруутай этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын бодлогыг илүү уян хатан, хүмүүнлэг, энэрэнгүй ёсны зарчимд нийцүүлэн хуульчилж, 2017 онд шинэчлэн баталсан Зөрчлийн тухай хуулийг зайлшгүй судлах нь зүйтэй гэж үзлээ.

Тиймээс өнөөгийн Монгол улсад мөрдөж байгаа Зөрчлийн тухай хуулийн хэрэгжилт нийгэмд хэр үр дүнтэй байгааг мөрдөгдөж байгаа хууль эрх зүйн орчин, практик ажиллагааны туршлагад тулгуурлан цаашид сайжруулах шаардлагатай асуудлыг дэвшүүлэн илэрхийлэхийг зорьж энэхүү илтгэлийг бичлээ.

Үндсэн хэсэг

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийн нэгэн төрөл болох Зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талаар судлахын тулд нэр томьёо, түүхэн уламжлалаас улбаалан судлах нь зүйтэй.

Зөрчил гэдэг үгийг шинжлэх ухааны салбар мэргэжилтэнгүүд харилцан адилгүй утга агуулгаар тайлбарлаж үздэг. Тухайлбал:

- Эдийн засагчид- Өрсөлдөөн
- Сэтгэл судлаачид-хүндрэл бэрхшээл, сэтгэл санааны хямрал
- Менежментийн шинжлэх ухаанд- асуудлыг шийдвэрлэх гарц, шийдэл, хувилбар гэх мэт.

Зөрчил гэдэг нь “conflictus” гэх латин үгнээс гаралтай, Монгол хэлний тайлбар толинд “зөрчих үйлийн нэр, харилцан харшлах, үл тохирох эсрэг тэсрэг явдал”⁴⁸, Оросын эрдэмтэн социологич А.Г.Здравомыслов “хүмүүсийн нийгэм дэх харилцан үйлчлэлийн маш чухал тал бөгөөд нийгмийн эд эс юм. Энэ нь нийгмийн амьдралын бдоитой болон байж болох субьектын хоорондын харилцааны хэлбэр бөгөөд тэр тохиолдолд тэдний сэдэл нь эсрэг тэсрэг үнэт зүйлс, хэм хэмжээ, сонирхол хэрэгцээгээр өдөөгдөж байдаг”⁴⁹ хэмээн тайлбарласан байдаг. Харин эрх зүйн зөрчил нь “Delict” буюу латин хэлний “delictum”⁵⁰ гэсэн эрх зүйн суурь зарчимт нэр томьёоноос үүсэлтэй гэж үздэг байна.

Аливаа төрлийн харилцаа хоёр ба түүнээс дээш оролцогчтой байх бөгөөд нэг талын тодорхой үйл ажиллагаагаар нөгөө талын эрх ашиг, байр суурь хөндөгдсний улмаас харилцаанд зөрчил үүсэх буюу

⁴⁸ Монгол хэлний тайлбар толь <http://mongoltoli.mn>

⁴⁹ Ю.Оюунаа Зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа УБ., 2021. 7 дахь тал

⁵⁰ Мөн тэнд 8 дахь тал

талуудын харилцаан дээр асуудал үүсэж байгаа нь зөрчлийн шинж чанарыг агуулж байгаа юм. Гагцхүү учруулах хор уршгийн хэмжээ хязгаараар гэмт хэргийн шинж чанарыг агуулж байгаа эсэхээс шалтгаалан аль хуулиар зохицуулагдах нь тодорхой болгох үүднээс үйлдэл эс үйлдэхгүйг төрөлжүүлэн тогтоож өгөх нь хуулийг ойлгомжтой нэг мөр ойлгох боломжийг бүрдүүлнэ.

Зөрчил нь дараах шинжүүдийг агуулсан байна.

- Үйлдэл эс үйлдэхүй
- Эрх зүйн хэм хэмжээний эсрэг чиглэсэн байна
- Гэм буруутай байна
- Нийгэмд хор аюултай байна

Монгол улсад Захиргааны хариуцлагын тухай хууль 1992 онд батлагдан гарах хүртэл янз бүрийн хүчин чадал бүхий хууль тогтоомж, эрх зүйн актаар захиргааны хариуцлага хүлээлгэдэг байсан. Захиргааны хариуцлагын тухай хууль нь 1992 оны 11 дүгээр сарын 27-ны өдөр батлан гаргаж, мөн оны 12 дугаар сарын 15-ны өдрөөс мөрдөгдөж эхэлсэн 3 бүлэг 56 зүйлтэй хууль нь эрх зүйн анхдагч үндэс суурь болсон юм. Цаг хугацаа, ниймгийн харилцаатай холбоотой уг хуулийг төрөлжүүлэн, шинэчлэн найруулж, 2017 оны 05 дугаар сарын 11-ний өдөр баталж, 2017 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж эхэлсэн. Энэ хуулийн зорилго нь хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан захиргааны хэм хэмжээний актыг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхгүйг зөрчилд тооцох, түүнийг

үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдэд шийтгэл оногдуулах замаар шударга ёсны тогтолцоог бэхжүүлэхэд оршино.

Зөрчлийн тухай хуулийн хоёр дугаар бүлгийн 2.1-д “Хууль, захиргааны хэм хэмжээний актыг зөрчсөн, энэ хуульд шийтгэл оногдуулахаар заасан үйлдэл, эс үйлдэхгүйг зөрчил гэнэ.” гэж хуульд тусгасан⁵¹. Мөн хуульд зөрчлийн хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг тогтоож өгсөн нь энэ хуулийн ойлгомжтой, гарч болзошгүй эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх боломжийг бүрдүүлж өгсөн давуу талтай юм. Хуульд зааснаар:

-хүнд 10-500 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох шийтгэл оногдуулахаар заасан зөрчил үйлдсэнээс хойш зургаан сар өнгөрсөн;

-хүнд 500-10000 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох шийтгэл оногдуулахаар заасан зөрчил үйлдсэнээс хойш нэг жил өнгөрсөн;

-хүнд 10000-20000 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох шийтгэл оногдуулахаар заасан зөрчил үйлдсэнээс хойш хоёр жил өнгөрсөн бол зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааг зохион байгуулахгүй.

-Баривчлах шийтгэл оногдуулахаар заасан зөрчил үйлдсэнээс хойш зургаан сарын хугацаа өнгөрсөн бол зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааг мөн явуулахгүй.

Харин хуулийн этгээд үйлдсэн бол энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан торгох шийтгэлийн хэмжээг арав дахин нэмж дүйцүүлэн хөөн хэлэлцэх хугацааг

⁵¹ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2017 он, №24

тогтоохдоо хуулийн этгээдэд шийтгэл оногдуулахаар заасан торгох шийтгэлийн хэмжээг арав дахин багасгаж энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан торгох шийтгэлийн хэмжээтэй дүйцүүлэн хөөн хэлэлцэх хугацааг тогтооно. Гэхдээ хүн, хуулийн этгээдийн хууль бус үйлдэл, эс үйлдэхүй эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй ба энэ хуулийн дагуу шийтгэл оногдуулах үндэслэлтэй бол хөөн хэлэлцэх хугацааг эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгох, эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзах тухай шийдвэр гарсан өдрөөс эхлэн тоолно⁵².

Зөрчлийн тухай хуульд заасан шийтгэлийн төрлүүдийг санцын хамт дурдвал:

- торгох шийтгэл (10.000-2000.000 100.000-20.000.000)
- баривчлах шийтгэл (7-30 хоног)
- нийтэд тустай ажил хийлгэх (240-720 цаг)
- эрх хасах шийтгэл (3 сараас 2 жил)

Торгох, баривчлах шийтгэлийг үндсэн, нийтэд тустай ажил хийлгэх, эрх хасах шийтгэлийг нэмэгдэл шийтгэлийн хэлбэрээр оногдуулна.

- Албадагын арга хэмжээ
- Хөрөнгө, орлогыг хураах, шилжүүлэх
- Зөрчил үйлдэхэд ашигласан эд зүйл, хэрэгслийг хураах
- Хохирол, нөхөн төлбөр гаргуулах
- Албадан эмчлэх
- Албадан сургалт (10-50 цаг)⁵³

Зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд зөрчил шийдвэрлэх эрх бүхий албан тушаалтны харьяалал гэсэн ойлголт бий. Гарсан зөрчлийг хянан шийдвэрлэх субъектийг тодорхой тусгаж өгсөн нь энэ хуулийн мөн нэг давуу тал юм. Хуулийн заалтыг авч үзье. Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.9-д: “ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч Зөрчлийн тухай хуулийн 6.20 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэг, 15.2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг, 15.27 дугаар зүйлийн 1, 2 дахь хэсэг, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 3.8, 3.9, 3.10, 3.14 дэх заалтад заасан зөрчил”⁵⁴-д зөрчлийн хэргийг шалган шийдвэрлэх ажиллагааг зохион байгуулна.

Зөрчлийн тухай хуулийн 6.20 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэгт “Тэтгэлэг төлөгч шүүхийн шийдвэрээр сар бүр төлбөл зохих хүүхдийн тэтгэмжийг гурван сараас дээш хугацаанд төлөөгүй нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна.”

Хуулийн 15.2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт Хууль сахиулах чиг үүргийг хэрэгжүүлж байгаа үйл ажиллагаанд нь саад учруулах гэдэгт төрийн албан хаагчаас тавьсан хууль ёсны шаардлагыг биелүүлээгүй, эсхүл биелүүлэхгүй байхыг уриалсан;

⁵² Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2017 он, №24

⁵³ Мөн хуульд

⁵⁴ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл 2017 он, №24

төрийн албан хаагчийн үйл ажиллагаанд нь саад учруулсан; төрийн албан хаагчийг хүч хэрэглэхгүйгээр эсэргүүцсэн, эсхүл доромжилсон бол хүнийг хоёр зуун тавин нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг хоёр мянга таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно гэж заасан нь хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчдын чиг үүргийн дагуу үүргээ гүйцэтгэхэд эрх зүйн баталгаа болж байна.

2023 оны байдлаар төлбөрийн гүйцэтгэх хуудасны 23.3 тэрбум төгрөгийн 986 гүйцэтгэх баримт бичгийн 801.1 сая төгрөгийн төлбөр хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулахтай холбоотой гүйцэтгэх хуудас байна. Хүүхдийн тэтгэлэгийн гүйцэтгэх баримт бичгийн статистикийг өнгөрсөн оныхтой харьцуулахад шүүхээс ирсэн 1000 гүйцэтгэх хуудсаар буюу 1089 гүйцэтгэх баримт бичгээр нэмэгдсэн дүнтэй байна. Бодит биечлсэн гүйцэтгэх хуудас 8.2 хувь байна. Энэ нь энэ төрлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд анхаарч, хариуцлаггүй байгаа эцэг, эхэд хариуцлага тооцох зайлшгүй шаардалгай байгааг харуулж байна.

Зөрчлийн тухай хуулийн 3 дугаар бүлгийн 3.4 дүгээр зүйлийн 7-д “7.Энэ хуулийн тусгай ангид заасны дагуу торгох шийтгэлийг сонгож оногдуулахаар заасан зөрчилд оногдуулсан торгох шийтгэлийг тогтоосон хугацаанд биелүүлээгүй бол эрх бүхий албан тушаалтны саналаар шүүх баривчлах шийтгэлээр солино” гэж заасан нь буруутай үйлдэл эс

үйлдэхүй бүрд хариуцлага зайлшгүй оногдуулж, түүнийг гарцаагүй биелэгдэх нөхцөл боломжийг сонголттой биелэгдэх нөхцлийг бүрдүүлснээрээ онцлог юм.

Дүгнэлт

Зөрчлийн тухай хууль хэрэгжээд долоон жилийн хугацаа өнгөрсөн байна. Энэ хугацаанд зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд мөрдөгдөж байгаа хууль, журмыг судлан үзэхэд дараах дүгнэлтэд хүрлээ. Үүнд:

Монгол улсад нэн тэргүүнд Улсын их хурлаас батлагдан гарч байгаа хуулийг ард иргэдэд суртачилан таниулах мэдээ мэдээлэл олгох ажил учир дутагдалтай байна. Үйлдэж болохгүй үйлдэл, эс үйлдэхүйгээ мэдээгүй байхад хуулийн заалт удиртгал болгон муйхарлах нь хүний эрхийг зөрчиж байгаагийн нэгэн хэлбэр юм.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 143 дугаар зүйлийн 143.1.Шийтгүүлсэн этгээд хууль, эсхүл торгох шийтгэл оногдуулсан шийдвэрт өөрөөр заагаагүй бол тухайн шийдвэр хуулийн хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс хойш 90 хоногийн дотор, хэрэв хуульд зааснаар торгуулийг хэсэгчлэн төлж барагдуулахаар тогтоосон бол тогтоосон хугацаанд торгуулийг бүрэн төлж барагдуулах үүрэгтэй. Үүргээ биелүүлээгүйд нь биш, үүргийн биелэлтийг дүйцүүлэн баривчлах шийтгэл ногдуулж байгаа нь шийтгүүлсэн этгээдүүдийн хувьд хариуцлагын тогтолцоо байхгүйгээс

ухамсарлах хандлага тогтохгүй нөхцөл бий болгож байна.

Мөн хуулийн 141 дүгээр зүйлийн 141.1.Энэ хуулийн 20.3-т заасан буцаах үндэслэл байхгүй бол ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч гүйцэтгэх баримт бичгийг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хувийн хэрэг нээж, зөрчлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үүсгэх тухай тогтоол гарган зохих тойргийн шийдвэр гүйцэтгэгчид хуваарилна. Хэдий хугацаанд хянуулах ёстой нь тодорхой бус байна.

Торгох шийтгэл оногдуулсан шийтгэлийг биелүүлээгүй тохиолдолд Зөрчлийн тухай хуульд баривчлах шийтгэл солих саналыг эрх бүхий албан тушаалтан гэж заасан бол Улсын ерөнхий прокурорын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хяналт тавих прокурорын зааварт 2018 оны 04 дүгээр сарын 03-ны өдрийн А/30 тушаалаар нэмэлт өөрчлөлт орсны дагуу шийдвэр гүйцэтгэгч санал гаргаж байна. Энэ нь шүүхийн байгууллагын шийдвэр гаргах үйл ажиллагааны үед эргэлзээ бүхий нөхцөл үүсэх боломжтой байна.

Санал

Зөрчилд тооцох үйлдэл, эс үйлдэхүй болон батлагдан гарсан хуулийг хэрэгжүүлэхийн өмнө хуулийг ард иргэдэд хүртээмжтэй хууль суртачилах ажиллагааг үр дүнтэй төрөөс зохион байгуулсны дараа мөрдөж эхлэх.

Зөрчлийн тухай хуулиар шийтгэл хүлээсэн этгээд хариуцлагаа сайн дураараа биелүүлэхгүй байгаа нь гэм буруугаа ухамсарлахгүй байна гэж үзэх нэг шалтгаан болно. Шүүхийн шийдвэрийг биелүүлээгүй болон мөн үүргээ биелүүлэггүй нь дахин хариуцлага хүлээлгэх боломжтой.

Ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 141-д заасан ажиллагааг хуулийн дагуу зохион байгуулаад хэдий хугацаанд прокурорын байгууллагад хянуулах хугацааг тодорхой тусгаж өгөх.

Баривчлах шийтгэл солих саналыг гаргах субъектыг тодорхой болгох.

Шүүхээс шүүхийн шийдвэрээр шийтгэл хүлээсэн этгээдтэй нь хүлээн авдаг эрх зүйн зохицуулалт бий болгох.

Ашигласан эх сурвалж

- Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл
2017 он, №24

- Зөрчлийн тухай хууль

- Зөрчил шалган шийдвэрлэх
тухай хууль

- Прокурорын тухай хууль

- Ю.Оюунаа Зөрчлийн шийдвэр
гүйцэтгэх ажиллагаа УБ., 2021. 7 дахь
тал

- Монгол хэлний тайлбар толь
<http://mongoltoli.mn>

АЛБАДАН ДУУДЛАГА ХУДАЛДААНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

Д.Оюу

Дотоод хэргийн их сургуулийн Удирдлагын академийн 8013 дугаар дамжааны суралцагч, ахмад

Товч утга: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн зохицуулалтын хүрээнд үл хөдлөх хөрөнгөтэй холбоотой шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа тэр дундаа үл хөдлөх эд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдаанд гарч буй бэрхшээлийг практикт тулгуурлан тогтоох, улмаар түүнийг хэрхэн арилгах талаар илүү боловсронгуй болгох санал дүгнэлт боловсруулна.

Abstract: As part of the regulation of the law on enforcement of court decisions, proposals will be developed to improve the implementation of court decisions related to real estate, including the difficulties that arise in the forced auction of real estate, based on practice, and then how to eliminate them.

Түлхүүр үгс: албадлага, дуудлага худалдаа, эд хөрөнгө, үнэлгээ

Key words: enforcement, auction, property, appraisal

Оршил

Монгол улсад иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа үл хөдлөх хөрөнгөд албадан дуудлага худалдаа явуулахад хууль эрх зүйн зохицуулалтанд тулгамдсан асуудал маш ихээр гарч иргэд, аж ахуй нэгж байгууллагыг хохироож байна

Нэгдүгээрт: Одоо үйлчилж байгаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь хууль дээдлэх хүний эрх эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхолыг хүндэтгэх, шуурхай энэрэнгүй байх зарчимд үндэслэнэ хэмээн тусгасан байдаг. Гэтэл сүүлийн үеийн практик судалгаа шинжилгээнээс харахад шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь удааширч төлбөр төлөгч нь төлбөрөө хугацаандаа төлөхгүй хуулийн хүрээнд ажиллагааг удаашруулж, төлбөр авагчийн эрх, эрх

чөлөө хууль ёсны ашиг сонирхол хөндөгдөх асуудал газар авч байна.

Хоёрдугаарт: Иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд үл хөдлөх эд хөрөнгөд албадан дуудлага худалдаанд худалдан борлуулахад тухайн эд хөрөнгийг үнэлэхдээ төлбөр төлөгч, төлбөр авагч 2 нь хоорондоо харилцан тохиролцож, хэрэв тохиролцоогүй бол тухайн үл хөдлөх эд хөрөнгийн зах зээлийн ханшийн 70% цаашлаад 50%- аар бууруулан тогтоож байгаа нь төлбөр төлөгчийн эд хөрөнгийг үнэгүйдүүлэх бусдад хямд үнээр худалдах цаашлаад санхүүгийн хүнд нөхцөл байдалд хүрэх зэрэг сөрөг асуудлууд гарсаар байна. Үүнээс үүдэн миний бие төлбөр төлөгч болон төлбөр авагч хэн алиных нь эрх, хууль ашиг сонирхолыг зөрчиж буй шалтгаан, нөхцөл, хууль эрх зүйн хийдлийг судалж мэдэн, өөр улс орны сайн жишиг түүнийг хэрэглэх

боломжууд, энэхүү асуудлын эрх зүйн орчныг улам боловсронгуй болгох шаардлагатай гэж үзэж байна.

Үндсэн хэсэг

Албадан дуудлага худалдаа: Манай улсад Иргэний хуулийн 175-181 дүгээр зүйлүүд, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд албадан дуудлага худалдаа болон бусдын удирдлагад шилжүүлэх замаар ипотекийн эрхийг хэрэгжүүлж, үүрэг гүйцэтгүүлэгчийн шаардлагыг хангах асуудлыг зохицуулсан байна.

Албадах гэдгийг үг зүйн үүднээс авч үзвэл “хүчлэн тулгах, захиран тушаахаар, албаар хийлгэх, шахаж шаардах” гэсэн утгатай байна.⁵⁵ Албадан дуудлага худалдааны гол зорилго нь албадан дуудлага худалдааны ажиллагаанаас аль болох их орлого олох бөгөөд тэр хэмжээгээр төлбөр төлөгч үүргээсээ чөлөөлөгдөнө.

Эд хөрөнгө: Иргэний хуулийн 84 дүгээр зүйлд зааснаар эд хөрөнгө гэдэг нь аливаа этгээдийн эзэмшилд байгаа эд юмсыг хэлнэ.

Үл хөдлөх хөрөнгө гэдэг нь газар, газраас салгаж үл болох хүний бүтээсэн зүйлсийг хэлнэ. Үл хөдлөх хөрөнгө гэдэг нэгэнт бүрэн судлагдсан зүйл. Дэлхий нийтэд үл хөдлөх хөрөнгөнд юуг хамааруулахыг улс орон бүхэн хуулиар тогтоож байна. Үл хөдлөх хөрөнгөд орохгүй эд зүйлсийг хөдлөх хөрөнгө гэж ойлговол зохино. Үнэлгээний Олон Улсын Стандартанд *"газар болон түүний салшгүй хэсэг болох* мод, эрдэс баялаг, түүн дээр хүмүүсийн бий болгосон барилга ба сайжруулалт, шугам сүлжээ, хоолой, цахилгаан утас, цахилгаан шат зэрэг

барилгад хөдөлгөөнгүй бэхлэгдсэн байгууламж зэрэг газрын дээрх болон доорх зүйлсийг *хамруулна*” гэж заасан.

Манай улсад “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байгаа газар, түүнээс салгамагц зориулалтын дагуу ашиглаж үл болох барилга байгууламж, хөлөг онгоц⁵⁶ зэргийг үл хөдлөх хөрөнгө”-нд хамруулна гэж заасан. Үүнээс үзвэл ҮОУС-нд⁵⁷ заасан мод, эрдэс баялаг, шугам сүлжээ хоолой цахилгаан утас, цахилгаан шугам сүлжээ, цахилгаан шат төмөр замын дээд анги зэрэг нь хэдийгээр хуулиар заасан зурвас газар дээр баригдсан боловч хуулж аваад өөр газар барих боломжтой. Энэ үл хөдлөх эд хөрөнгөнд орох уу гэх мэт олон асуудал бас эргэлзээтэй.

Аливаа эд хөрөнгийг тодорхой шаардлага, шалтгааны улмаас үнэ цэнэ, эдийн засгийн ач холбогдол, өөрийн өртөг зэргийг тооцож тодорхойлох цогц үйл ажиллагааг хөрөнгийн үнэлгээ гэнэ.⁵⁸ Хөрөнгийн үнэлгээний зорилго, зориулалт нь дараах байдлаас үүдэн гардаг.

- Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын зориулалтаар,
- ХОАТатварын хөнгөлөлт эдлэх зориулалтаар,
- Худалдах/худалдан авах зориулалтаар,
- Байгууллага санхүүгийн тайландаа тусгах зориулалтаар,
- Компанийн үндсэн хөрөнгийн дахин үнэлгээний зориулалтаар,
- Компани татан буугдахад хөрөнгө хуваах зориулалтаар,

⁵⁵ Баярсайхан, Б. Монгол хэлний тайлбар толь. -УБ., 2011. 30 дахь тал

⁵⁶ Эд хөрөнгө өмчлөх эрх, түүнтэй холбоотой эд хөрөнгийн бусад эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хууль. //Төрийн мэдээлэл сэтгүүл. Дугаар 25 -УБ., 2003

⁵⁷ Үнэлгээний Олон Улсын Стандарт гэж ойлгох

⁵⁸ Гантулга, Г. Үл хөдлөх хөрөнгийн харилцаа. -УБ., 2011. 139 дэх тал

- Хөрөнгө оруулалт татах зориулалтаар,
- Хөрөнгийн шинэчилсэн үнэлгээ тогтоох,
- Зах зээлийн үнийг үндэслэлтэй тогтоох,
- Хөрөнгийн баталгаа гаргах зориулалтаар,
- Зээл авах зориулалтаар,
- Улсын орлого болгох зориулалтаар
- Хөрөнгийн даатгалын үнэлгээ тогтоох гэх мэт.

Үнэлгээ: Хөрөнгийн үнэлгээний тухай хуулиар хөрөнгийн үнэлгээ хийх, түүний зохион байгуулалтын эрх зүйн үндсийг тодорхойлж, хяналт тавих, энэ чиглэлээр төрийн байгууллага, хуулийн этгээд, иргэний эрх, үүрэг, үйл ажиллагаа болон үнэлгээний мэдээллийн санг бүрдүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино гэж хуульчилсан байдаг.

Үнэлгээний талаар дэлгэрүүлж үзвэл үнэлгээний арга хандлагад ашиглагддаг анхдагч ухагдахуун нь үнэ цэнэ (value, expense), үнэ (price, value), өртөг (cost, value) гэсэн ойлголтууд юм. Тиймээс үнэ, өртөг болон үнэ цэнийн талаарх ойлголтыг шинжлэн ялгааг тодорхойлох хэрэгтэй.⁵⁹

Өртөг: Үнэ цэнэ болон өртгийн онолын гол төлөөгчид Карл Хайнрих Маркс⁶⁰ юм. Түүний Капитал зохиолд өртгийг хэрэглээний буюу ашиглалтын өртөг, арилжааны өртөг, абсолют нэмүү өртөг, харьцангуй нэмүү өртөг зэргээр ялгаатай тайлбарласан байна. Эдгээр

нэр томъёоллоос хэрэглээний өртөг гэдэг нь ямар нэг таваарыг бий болгосноос үүсэх ашигт байдлыг арилжааны өртөг гэнэ. болно.⁶¹

Үнэ: Эдийн засгийн сургаалийн түүхэнд тухайлбал МЭӨ 427-347 онд Платон, МЭӨ 384-322 онд Аристотель нар тухайн үеийн Грекийн эдийн засаг, улс төрийн талаар тайлбарлахдаа нийгмийг гүн ухаантан, цэрэг, доод давхрагынхан хэмээн ангилж тэдгээрийн хооронд товар солилцооны харилцааг дамжин нийгмийн үйлдвэрлэлийн хүрээнд товараас товар, товараас мөнгө, мөнгөнөөс товар, гэсэн арилжаа солилцооны хөгжлийн түвшинг тодорхойлж өгчээ.

Үнэ цэнэ: Value гэдэг үгийн гарал нь Франц хэлний valuta, Латин хэлний valere буюу үнэ цэнэ, хүч гэсэн үгнээс гаралтай. Value гэдэг үг нь нэг үг зүйн хувьд нягтлан бодох бүртгэлийн нэр томъёонд үнэ цэнэ, эдийн засгийн нэр томъёонд өртөг, худалдан авах чадвар, математикийн нэр томъёонд утга, үнэт чанар, техникийн нэр томъёонд хэмжээ, өнгөний хослол, санхүүгийн нэр томъёонд валют, худалдаа арилжааны нэр томъёонд векселийн дүн, чансаа, үнэлгээ, уран зурагт харилцан уялдаа гэсэн 6 төрлийн санааг илтгэдэг байна.⁶²

Санхүүгийн зах зээл нэг талаас хөрөнгө босгох, бизнесээ өргөжүүлэх ашиг сонирхол бүхий компани, хувь хүмүүсийн, нөгөө талаас өөрт байгаа мөнгөн хуримтлалыг зах зээлд гаргаж хөрөнгөө өсгөх, эргэлтэд оруулах

⁵⁹ Барсболд, Б. Өртөг, үнэ, үнэ цэнийн тухай ойлголт. // Хөрөнгийн үнэлгээ сэтгүүл. Дугаар 02/002. – Уб., 2015. 3 дахь тал

⁶⁰ Карл Хайнрих Маркс XIX зууны үеийн Германы философич, улс төр судлаач, эдийн засагч, түүхч, сэтгүүлч, эрдэмтэн. 1848 онд “Коммунист намын тунхаг бичиг” бүтээлээ Фридрих Энгельстэй хамтран

бүтээсэн. Мөн 1867-1894 оны хооронд Капитал 1, 2, 3 цуврал зохиолуудаа бичсэн.

⁶¹ Олон улсын Үнэлгээний стандарт. -Уб., 2011. 6 дахь тал

⁶² Барсболд, Б. Өртөг, үнэ, үнэ цэнийн тухай ойлголт. // Хөрөнгийн үнэлгээ сэтгүүл. Дугаар 02/002. -Уб., 2015. 4 дэх тал.

баталгаатай, ашигтай бизнест хөрөнгө оруулах хүсэл эрмэлзэлтэй компани, хувь хүмүүсийн хүрээнд явагддаг үйл ажиллагаа юм.

Эд хөрөнгийн үнэлгээний төрлийг тухай ойлголтыг:

1. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн үнэлгээ

2. Хөдлөх хөрөнгийн үнэлгээ

3. Биет бус хөрөнгийн үнэлгээ /үнэт цаас, вексель гэх мэт/

4. Оюуны үнэт зүйлийн үнэлгээ

5. Түүх, соёлын дурсгалт зүйлийн үнэлгээ гэж ангилж болох юм.

Үнэлгээний олон улсын стандартын “Үнэлгээний тулгуур ухагдахуун, зарчим”-д үл хөдлөх хөрөнгө, үл хөдлөх өмчийн ойлголтыг дараах байдлаар тодорхойлжээ. *Үл хөдлөх хөрөнгө гэдэг нь газар биет байдлаараа, газраас салгаж үл болох хүний бүтээсэн эд зүйлсийг хэлнэ. Энэ нь газар, түүн дээр болон доор байгаа нэмэлт зүйлсийн хамт харж, мэдэрч болох бодит биет зүйлс юм.* Эдийн засгийн агуулгаараа эзэндээ орлого оруулдаг өмчийг хөрөнгө гэнэ.

Олон улсын практикт үнэлгээг хийдэг, хянадаг, бүртгэдэг алба тус тусдаа байдаг бөгөөд энэ нь аливаа нэгэн нөлөөллөөс хараат бус байх нөхцөлийг бүрдүүлдэг. Хөрөнгө үнэлдэг алба болон үнэлгээчид нь тодорхой хариуцлага хүлээдэг ба энэ хариуцлага нь олон улсын түвшинд улс орны эдийн засгийн байдалд нөлөө үзүүлэх ач холбогдлоороо өндөр байдаг. Хөрөнгийн үнэлгээ хийх алба, үнэлгээчид нь зохих нэр хүндтэй, олон улсын түвшинд үнэлгээ хийх чадвартай, хөрөнгө үнэлэх зохих шалгуурыг хангаж эрх авсан, бусдын нөлөөнд автдаггүй, өндөр ёс суртахуун, ажлын зохих дадлагатай байх нь зүйтэй

бөгөөд энэ нь үл хөдлөх эд хөрөнгийн үнэлгээг бодитой зөв тогтооход чухал нөлөөтэй юм.⁶³ Үнэлгээ хийх үндэслэл нь үнэлгээчин болон үйлчлүүлэгч харилцан тохиролцсон болон хуульд заасан тохиолдол эрх бүхий этгээдийн шийдвэр гарсан тохиолдлуудад үнэлгээ хийх үндэслэл бүрддэг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хамгийн ихээр үнэлэгддэг эд хөрөнгө бол үл хөдлөх эд хөрөнгө юм. Энэхүү хуулиар тусгайлан эрх олгогдсон албадлагын арга хэмжээний дагуу төлбөр төлөгчийн эдийн баялагтай холбоотой эрхэд халддаг гүйцэтгэлийн ажиллагааны дээд хэлбэр нь үл хөдлөх болон хөдлөх эд хөрөнгөөс албадан төлбөр гаргуулах үйл ажиллагаа хамаардаг. Ийм ч учраас үл хөдлөх эд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдаатай холбоотой шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа ихээхэн маргаан, гомдлыг дагуулдаг.

2023 онд Улсын хэмжээнд нийт 52956 гүйцэтгэх хуудасны 3.0 их наяд төгрөгийн мөнгөн дүнтэй гүйцэтгэх баримт бичгийг гүйцэтгэвэл зохихоос 30835 гүйцэтгэх хуудасны 646.6 тэрбум төгрөг буюу 58.2 хувийг биелүүлсэн байна.⁶⁴

Аймаг, нийслэлийн шийдвэр гүйцэтгэх албад өөрсдийн албанд Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдааг зохион байгуулан явуулдаг. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн дуудлага худалдааг зохицуулсан иргэний болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн тухай хуулийн зарим зүйл заалтыг шүүхийн практикт зөв хэрэглэх тухай зөвлөмжид “Шүүхэд шийдвэрлэгдэж буй иргэний эрх зүйн маргаантай хэрэгт үүргийн харилцааны талууд үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны гэрээ байгуулж, энэхүү гэрээ нь хуульд заагдсан бүхий

⁶³ Тунгалаг, Н. "Хөрөнгийн үнэлгээний арга, хандлага". -УБ., 2010. 52 дахь тал.

⁶⁴ ШШГЕГ-н 2023 оны жилийн эцсийн статистик мэдээ

л шаардлагыг хангасан, хүчин төгөлдөр гэрээ бол нэхэмжлэлийн шаардлагыг барьцааны эд хөрөнгөнөөс гаргуулах тухай заалтыг шүүхийн шийдвэрт заавал тусгаж байхыг шүүхүүдэд зөвлөжээ. Ингэхдээ Иргэний хуулийн 174 дүгээр зүйлд заасан шаардлагыг үүрэг гүйцэтгүүлэгч үүрэг гүйцэтгэгчид тавьсан боловч үүрэг гүйцэтгэгч үүргээ гүйцэтгээгүй, үүрэг гүйцэтгүүлэгч шүүхэд ипотекийн зүйл болох хөдлөх эд хөрөнгийн албадан худалдаж, шаардлагаа хангуулах хүсэлт гаргасан байхаар Иргэний хуулийн 175 дугаар зүйлийн 175.1-д заасныг анхаарах нь зүйтэй гэжээ.

Улсын Дээд Шүүхийн зөвлөмжид үл хөдлөх эд хөрөнгийг үүргийн шаардлагыг хангуулахаар барьцаалсан тохиолдолд тухайн үл хөдлөх эд хөрөнгөөс шаардлага хангах үндсэн гурван хэлбэрийг хуульд тусгасныг анхаарч тухайн тохиолдол бүр тохируулан зөв хэрэглэж байхыг зөвлөжээ.⁶⁵ Ингэхдээ:

а) Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдаанд оруулах тухай шүүхийн шийдвэрт тусгахдаа ипотекийн зүйлийг албадан дуудлага худалдаанд оруулах тухай үүрэг гүйцэтгүүлэгчийн хүсэлт байхыг шаардсан,

б) Талуудын тохиролцсон өөр хэлбэрийн худалдаа хийхээр шүүхийн шийдвэрт тусгахдаа үл хөдлөх эд хөрөнгийн өмчлөгч, үүрэг гүйцэтгүүлэгч харилцан тохирч, шүүхэд хамтран хүсэлт гаргасан байхыг шаардсан,

в) Үл хөдлөх эд хөрөнгийг бусдын удирдлагад шилжүүлэх тухай шүүхийн шийдвэрт тусгахдаа үүрэг

гүйцэтгүүлэгч хүсэлт гаргасан байхыг тус тус шаардсан байна.

Үүрэг гүйцэтгэгч (зээлдэгч) гэрээнд заасан хугацаанд үүргээ гүйцэтгээгүй нөхцөлд үүрэг гүйцэтгүүлэгч (зээлдүүлэгч) нь Иргэний хуулийн 174 дүгээр зүйлийн 174.1-д зааснаар үл хөдлөх эд хөрөнгийг худалдахыг шаардах, мөн шаардлага гаргасан боловч үүрэг гүйцэтгэгч (*барьцаалуулагч*) үүргээ гүйцэтгээгүй буюу зохих ёсоор гүйцэтгээгүй тохиолдолд үүрэг гүйцэтгүүлэгчийн (*барьцаалагч*) хүсэлтийг үндэслэн ипотекийн зүйл болох үл хөдлөх эд хөрөнгийг шүүхийн шийдвэрийн дагуу албадан худалдан борлуулж үүргийг хангуулдаг.

Хөрөнгийн албадан дуудлага худалдааг шийдвэр гүйцэтгэгчийн саналыг үндэслэн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэс, эсхүл шийдвэр гүйцэтгэх алба зохион байгуулдаг. Төлбөр төлөгчийн үл хөдлөх эд хөрөнгө, үнэт цаас, эдийн бус хөрөнгө, түүх, соёлын өвд хамаарах үнэт зүйл, тусгай зөвшөөрлийг зөвхөн хөрөнгийн албадан дуудлага худалдаагаар худалдан борлуулах ба уг дуудлага худалдааг Иргэний хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу явуулах ёстой.

Шүүхийн шийдвэр, захирамжийн дагуу үл хөдлөх эд хөрөнгийг албадан борлуулах тохиолдолд дуудлага худалдааны үнийг талууд (*үүрэг гүйцэтгэгч, үүрэг гүйцэтгүүлэгч, гуравдагч этгээд*) харилцан тохиролцох, хэрэв төхиролцохгүй бол үнэлгээчний тогтоосон зах зээлийн үнийн 70 хувиар тооцон дуудлага худалдаанд оруулдаг. Анхны дуудлага худалдаагаар санал болгосон үнэд хүрэх санал гараагүй

65

http://www.legalinfo.mn/law/?cat=32&l_name=%D0%97

буюу дуудлага худалдаанд хэн ч оролцоогүй бол хоёр дахь дуудлага худалдааг явуулдаг. Хоёр дахь дуудлага худалдааны доод үнийг талууд харилцан тохиролцох, хэрэв тохиролцохгүй бол үнэлгээчний тогтоосон зах зээлийн үнийн 50 хувиар тооцон дуудлага худалдаанд оруулдаг.

Албадан дуудлага худалдааг хөдөө орон нутагт харьяа газар нэгжүүд, нийслэлийн хэмжээнд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдааг Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар (*цаашид “НШШГТ” гэх*) эрхлэн зохион байгуулдаг. Дуудлага худалдаагаар худалдах үл хөдлөх эд хөрөнгийн санал болгох үнийг *нэгдүгээрт* талууд харилцан тохиролцож тогтоох, *хоёрдугаарт* тохиролцож чадаагүй тохиолдолд дээр дурдсанаар үнэлгээчний тогтоосон зах зээлийн үнийн тодорхой хувиар тогтоодог. Ипотекийн зүйл буюу үл хөдлөх эд хөрөнгийн үнэлгээг тогтоохдоо үнэлгээний зүйлийн шинж байдал, онцлог, зориулалтыг харгалзан хөрөнгийн үнэлгээний өртгийн, жишиг үнийн болон орлогын аргуудыг хослуулан олон улсын болон хөрөнгийн үнэлгээний үндэсний стандартад нийцүүлж үнэлэх ёстой. Гэтэл үнэлгээчний тогтоосон үнэлгээ илтэд өмчлөгч (үүрэг гүйцэтгэгч)-ийн эрх зүйн байдлыг дордуулсан (*өмчлөлийн зүйлийг үнэгүйдүүлсэн*), зах зээлийн үнэд үндэслээгүй, эсхүл хэт өндөр үнэлэгдсэн тохиолдолд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 55 дугаар зүйлийн 55.7-д зааснаар талууд (*төлбөр төлөгч, төлбөр авагч, гуравдагч этгээд*) эд хөрөнгийн үнэлгээний талаар эрх бүхий байгууллагад гомдол гаргах эрхтэй.

Мөн Шүүхийн Ерөнхий зөвлөлөөс гаргадаг Монгол Улсын шүүхийн тайлан (2023 оны хагас жил)-г харвал сум, сумдын, дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх 2023 оны эхний хагас жилд нийт 59197 маргааныг хянан шийдвэрлэсэн. Үүнийг задлан харуулбал,

- Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхүүд 7026 хэрэг хянан шийдвэрлэсэн нь өнгөрсөн оны мөн үеэс 7.3 хувиар буурсан байна.

- Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүд 32050 хэрэг маргаан шийдвэрлэсэн нь өмнөх оноос 8.3 хувиар өссөн.

- Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 1336 хэрэг шийдвэрлэсэн нь өмнөх оноос 30.6 хувиар өссөн дүнтэй байна⁶⁶

Хөрөнгийн албадан дуудлага худалдааны явцад төлбөр төлөгч иргэн, хуулийн этгээд, төлбөр авагч, гуравдагч этгээдийн зүгээс анхны болон хоёр дахь дуудлага худалдааны үнэ зах зээлийн бодит үнийг тогтоож чадаагүй, шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа хуулиар тогтоосон журам зөрчсөн зэрэг үндэслэлээр хөрөнгийн үнэлгээ, шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагааг бүхэлд нь хүчингүй болгуулах мөн шинжээчийн үнэлгээг дахин хийлгэх гомдол, нэхэмжлэл гаргах явдал ихсэх болсон.

Тухайлбал 2019 онд 284, 2020 онд 354, 2021 онд 344, 2022 онд 277, 2023 онд 283 шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаатай холбоотой хэрэг маргаанаар Шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хариуцагчаар татагдан оролцсон байна⁶⁷. Өөрөөр хэлбэл, сүүлийн жилүүдэд шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа, үнэлгээг хүчингүй болгуулах нэхэмжлэл эрс

⁶⁶ Монгол Улсын шүүхийн тайлан 2023 оны эхний хагас жил, Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл,

⁶⁷ https://shuukh.mn/cases/1/1?item_id=27

нэмэгдсэн байна. Энэ нь хөрөнгө албадан худалдан борлуулах ажиллагаа хуульд заасан үндэслэл, журмаар явагддаггүй, дуудлага худалдааны санал болгосон үнийг зах зээлийн үнээс хэт доогуур тогтоож байгаатай холбоотой юм.

Дүгнэвэл, иргэний хэргийн шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа, тэр дундаа хөрөнгө албадан худалдан борлуулах ажиллагааны үед төлбөр төлөгч иргэн, хуулийн этгээд, гуравдагч этгээдийн зүгээс шүүхэд хандах явдал нэмэгдсэн байна. Энэ нь шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу явагддаггүй, уг ажиллагааны явцад талуудад хуулиар олгогдсон эрхийг эдлүүлээгүй, дуудлага худалдааны санал болгох үнэ өмчлөгчийн өмчийг үнэгүйдүүлж байгаатай холбоотой байна. Мөн 2017 онд шинэчлэн найруулагдсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 55 дугаар зүйлийн 55.7-д зааснаар талууд (*төлбөр төлөгч, төлбөр авагч, гуравдагч этгээд*) эд хөрөнгийн үнэлгээний талаар гомдол гаргаж нэгэнт шийдвэрлүүлсэн тохиолдолд тухайн асуудал (*хөрөнгийн албадан худалдан борлуулах шийдвэрийн талаар болон хөрөнгийн үнэлгээний талаар*)-аар хөрөнгө албадан худалдан борлуулах ажиллагааны явцад шүүхэд дахин гомдол гаргах эрхийг хязгаарласан байна. Энэ нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт зааснаар Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах эрхийг хязгаарласан төдийгүй улмаар өмчлөгчийн эрх зөрчигдөхөд хүргэж болохоор байна.

Жишээ нь, талуудын гаргасан гомдлыг шүүх хүлээн авч, ханган шийдвэрлэсэн тохиодолд дуудлага

худалдааны үнийг үнэлгээчин дахин тогтооно. Амьдрал баялаг учраас үнэлгээчний дахин тогтоосон үнэлгээ талуудын хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хөндөөгүй, үнэлгээг бодитоор тогтоосон гэж үзэх боломжгүй. Тухайлбал, шүүхээс үнэлгээчний тогтоосон 80.000.000 /наян сая/ төгрөгний үнэлгээ нь зах зээлийн бодит үнийн дүнд үндэслэгдээгүй тул дахин үнэлэхийг даалгасан гэж үзье. Гэтэл үнэлгээчин дахин үнэлгээ тогтоохдоо урьд тогтоосон үнээс онцын ялгаагүй 80.000.001 /наян сая нэг/ төгрөгөөр үнэлэх, эсвэл үнэлгээчин субъектив ашиг сонирхлоор хэт зөрүүтэй үнэлэхийг үгүйсгэх боломжгүй юм.

Үл хөдлөх эд хөрөнгийн үнэлгээ болон албадан дуудлага худалдааг хүчингүй болгосон шийдвэрээс харахад:

-Тухайн эд хөрөнгийн бусад өмчлөгч нараас үнийн санал аваагүй болон шүүхийн шийдвэрээр худалдагдах эд хөрөнгөнөөс хасахаар шийдвэрлэсэн үл хөдлөх эд хөрөнгийг албадан дуудлага худалдаанд оруулсан,

-Албадан дуудлага худалдааны талаар шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талуудад өгсөн мэдэгдэл, албадан дуудлага худалдаанд оруулах тогтоол, нийтэд мэдээлсэн үнэ нь хоорондоо зөрүүтэй бичигдсэн байх,

-Төлбөр авагч, төлбөр төлөгч нараас үнийн санал авсан талаар, үнийн санал өгөөгүй, эсхүл тохиролцоонд хүрээгүй гэдгийг баримтаар нотолж чадаагүйн улмаас,

-Төлбөр төлөгч болон төлбөр авагч нараас үнийн санал авахдаа хугацааны хувьд зөрүүтэй авснаар зах зээлийн бодит ханшийг тогтооход нөлөөлсөн,

-Анхны албадан дуудлага худалдаанд гомдол гаргаж амжаагүй

байхад 2 дахь албадан дуудлага худалдааг явуулсан,

-Албадан дуудлага худалдаа явагдсан талаар мэдэгдээгүй, мэдэгдсэн ч танилцсан талаарх гарын үсэг, нотолгоо байхгүй, эсхүл гомдол гаргах эрхээ хэрэгжүүлэх бололцоог хангаагүй,

-Шинжээч томилж үнэлгээ тогтоосон талаар төлбөр төлөгч, төлбөр авагч, бие даасан шаардлага гаргах эрхтэй гуравдагч этгээдэд цаг тухайд нь мэдэгдээгүй,

-Албадан дуудлага худалдаа явуулахдаа урьд шүүхээр хүчингүй болгосон дуудлага худалдааны үнээр дахин оруулсан зэрэг зөрчлийн улмаас үл хөдлөх эд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдааг хүчингүй болгож шийдвэрлэжээ.

Шүүхээр хянан хэлэлцэгдэж хүчингүй болсон **Албадан дуудлага худалдааны 83,8 хувь нь** Иргэний хуулийн 177 дугаар зүйлийн 177.1, 177.4 дэх заалтуудыг тус тус зөрчсөний улмаас шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа хүчингүй буюу хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн нь судалгаанаас харагддаг.

Дуудлага худалдааны анхны үнийг тогтоохдоо талуудыг байлцуулаагүй, эсхүл хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар нэгэн зэрэг ирж чаддаггүйн улмаас хуульд заасан “.....харилцан тохиролцож тогтоох....” гэсэн заалт хэрэгжихгүй байна. Анхны албадан дуудлага худалдаагаар худалдан борлогдоогүй үл хөдлөх эд хөрөнгийг 2 дахь албадан дуудлага худалдаанд оруулах анхны үнийг **“...шаардлагыг хангахад хүрэлцэхүйц...”** хэмжээгээр тогтооно гэж заасан нь ямар нөхцөлийг үндэслээд хэдэн хувиар бууруулахыг

тодорхойлон тусгаагүй байснаас шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа хүчингүй болж байсан.

Харин Иргэний хуульд 2014 оны 12 дугаар сарын 05-ны өдрийн нэмэлт өөрчлөлтөөр “177.1. Дуудлага худалдаагаар худалдах үл хөдлөх эд хөрөнгийн санал болгох доод үнийг дуудлага худалдаа явуулахаас өмнө үүрэг гүйцэтгэгч, үүрэг гүйцэтгүүлэгч, өмчлөгч харилцан тохиролцож тогтоосон үнийн, хэрэв тохиролцоогүй бол үнэлгээчний тогтоосон зах зээлийн үнийн 70 хувиар тооцон тогтооно. Үнэлгээчнийг дуудлага худалдаа явуулах эрх бүхий этгээд томилно.” гэх,

“177.4. Хоёр дахь дуудлага худалдааны доод үнийг харилцан тохиролцож тогтоосон, эсхүл үнэлгээчний тогтоосон зах зээлийн үнийн 50 хувиар тооцон тогтооно.”⁶⁸ гэсэн заалт орсноос хойш үл хөдлөх эд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдаатай холбоотой гомдол маргааныг шүүхийн шатанд шийдвэрлэхэд нэхэмжлэгчдийн гомдлын зарим хэсгийг болон бүхлээр нь хэрэгсэхгүй болгон шийдвэрлэж байна.

Төлбөр төлөгчийн хувьд талууд харилцан тохиролцож чадвал анхны болон хоёр дахь үл хөдлөх эд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдаагаар худалдан борлогдох үл хөдлөх эд хөрөнгийг зах зээлийн үнээс доогуур худалдахгүй байх боломж байгаа боловч бодит байдалд талууд харилцан тохиролцож чаддаггүй. Учир нь төлбөр авагч төлбөрөө хурдан шуурхай гаргуулах юм. Харин төлбөр төлөгч өөрийн өмчлөлийн эд хөрөнгөө зах зээлийн үнээр, өндөр үнэтэй худалдан борлуулах хүсэлттэй холбоотой болно.

⁶⁸ Иргэний хууль. //Төрийн мэдээлэл сэтгүүл. Дугаар 7. -УБ., 2002.

Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдааны үнэлгээг шууд хуульд 70, 50 хувь гэж тогтоосноор төлбөр төлөгчийн эрх ашгийг хамгаалсан байгаа боловч нөгөө талаар энэ нь хангалттай хэмжээнд үл хөдлөх эд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдааны үнэлгээний доод үнэлгээний хувийг тогтоосон гэж миний бодлоор үзэхгүй байна.

Энэ нь шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагааны хувьд давуу тал хэдий ч төлбөр төлөгчдийн хувьд эд хөрөнгийг нь үнэгүйдүүлж байгаа тэгш эрхийг хангах зарчмыг алдагдуулж байгаа хэрэг юм. Үнэлгээний Олон улсын 2011 стандартын, 54-т албадан борлуулах гэдэг ойлголтод маркетингийн талаар хамааруулж үзсэн байдаг. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албадан дуудлага худалдаа нь нэг талаар төлбөр авагчийн төлбөрийг барагдуулахад удаашралтай, нөгөө талаар худалдан борлогддоггүй байдалд дараах хүчин зүйл нөлөөлж буй бөгөөд үүнд албадан дуудлага худалдаанд Үнэлгээний Олон улсын стандартад заасан маркетингийн талаар юу ч хийдэггүй учраас зарим хүндрэл бэрхшээл үүсэж байж болох юм. Хэрвээ эдгээр орчин нөхцөлийг бүрдүүлж өгвөл төлбөр авагчийн төлбөр хурдан шуурхай барагдах, төлбөр төлөгч шүүхэд үнэлгээтэй холбоотой, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талаар гомдлоор дахин дахин хандахгүй байх, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг удаашруулах байдал багасах боломжтой байна.

Гадаадын зарим улс орны иргэний хэргийн шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагааг зохицуулсан хууль тогтоомжийг судалж үзэхэд: /Холбооны бүгд найрамдах Герман улс, Бүгд Найрамдах Казакстан улс/

Шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаанд шийдвэр гүйцэтгэгч гол,

чухал үүрэг гүйцэтгэдэг учраас тэднийг бусдаас хараат байж, гүйцэтгэлийн ажиллагааг түргэн, шуурхай, нээлттэй явуулахад мөрдөх хууль тогтоомж, дүрэм, заавар гэх мэт эрхийн актууд нь хэрэглэхэд ойлгомжтой, хоёрдмол санаа агуулаагүй, гүйцэтгэх арга хэмжээг нарийн зохицуулсан байх нь чухал гэж үзэж байна. Шийдвэр гүйцэтгэгч төрийн нэрийн өмнөөс бусдын өмч хөрөнгөнд хэний ч зөвшөөрөлгүй халдах тусгайлсан эрхийг эдэлдэг учраас тэдэнд мэдлэг, мэргэжил.мэргэшил, ёс суртахууны хувьд өндөр шаардлага тавигдах тийм эрх зүйн орчин бий болгох. Шийдвэр гүйцэтгэгчийг мэргэжлийн удирдлагаар хангах үүргийг шүүх гүйцэтгэж байхаар бүтэц зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа нь өөрөө өмчийн болон олон талын харилцаатай холбогдсон нарийн харилцаа байдаг учраас түүнд тулгарсан бэрхшээлтэй асуудлууд өмнө нь урган гарч байдаг. 1990 он гарснаас хойш нийгэм эдийн засгийн байдал бүхэлдээ өөрчлөгдөн өмчийн олон хэлбэрийн харилцаа үүсэн, тэр дундаа банк санхүүгийн хуулийн этгээдүүдийн аж ахуй үйл ажиллагаа улам өргөжиж байна. Мөн тухайн Улсын иргэний эрх хууль ёсны ашиг сонирхол зэргийг харгалзан үзэж, өршөөл буюу итгэл үзүүлж тухайн үүргийн гүйцэтгэлийг албадан дуудлага худалдаа явуулахгүйгээр шийдвэрлэбүдэг байна. Мөн өмчлөгчийн эрх ашгийг хөндөж албадан дуудлага худалдааг эдийн засгийн зарлага, бусдаас хараат бус байх зарчмуудыг баримталж Шүүхийн шийдвэрийг явуулдаг байна.

Дүгнэлт, санал

Албадан дуудлага худалдаа гэдэг нь төлбөр авагчийн хохирлыг

барагдуулхын тулд шүүхээс гаргаж буй хүчин төгөлдөр шийдвэрийн үндсэн дээр явуулж буй үйл ажиллагаа юм. Төлбөр төлөгчийн эд хөрөнгийг хураан авч битүүмжилснээр албадан дуудлага худалдааг явуулна. Уг албадан дуудлага худалдаа нь судлаач оюутан миний зүгээс хархад хэт нэг талыг барьсан бөгөөд хөрөнгө үнэлэлт болон анхны болон хоёр дахь дуудлага худалдаагаар эд хөрөнгийн хэт үнэгүйдүүлэх мөн албадан дуудлага худалдаанаар худалдан борлуулах тал дээр шинэчилсэн зохицуулалт хийх хэрэгтэй. Уг асуудлыг шийдэх арга зам бол хөрөнгө үнэлэх тогтсон шинэ аргачлалтай болох, албадан дуудлага худалдааг цахимжуулах гэж харж байна.

Шинжээчийн хөрөнгө үнэлэх аргачлал Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газраас гаргасан тогтоолоор шинжээчээр томилогдсон үнэлгээчин нь тогтоолын дагуу хөрөнгийг үнэлдэг. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн үнэлгээний тайлангуудтай танилцахад шинжээч нь уг эд хөрөнгийг үнэлэхдээ Unegui.mn ээс ойролцоо үнэтэй гурван байрыг сонгон авч нэмж нэгтгээд гуравт хуваагаад л гарж ирсэн үнийн дүнгээр үнэлгээг тогтоодог. Энэ нь Хөрөнгийн үнэлгээний тухай хуулийн 4.4 заасан олон улсын стандартыг удирдлага болгоно гэснийг зөрчиж мөн шинжлэх ухааны ямар ч ул суурьгүй хандаж байгаа нь харагдаж байна. Хөрөнгийн үнэлгээний тухай хуулийн 8.2т Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага нь дангаараа, эсхүл төрийн холбогдох эрх бүхий байгууллагатай хамтран тухайн хөрөнгийн үнэлгээний зүйлийн шинж байдал, зориулалтад нийцсэн хөрөнгийн үнэлгээний аргачлалыг баталж, мөрдүүлнэ. Хөрөнгийн үнэлгээний тухай хууль нь 2010 оны хууль бөгөөд 2010 оноос одоог хүртэл

8.2т заасан баталж гаргаагүй тул энэ зүйл заалт нь зөвхөн хэлбэрийн төдий зүйл заалт юм. Үүнээс үүдэн шүүхийн шийдвэрийг ч мөн адил хэлбэрийн төдий гэж харж болох юм. Иймд дээрх тулгамдаж буй асуудлуудыг арилгах үүднээс уг хуулийн 4.4-т заасан стандартыг журамласан зохицуулалттай болох.

Хариуцагчаар татах: Хөрөнгө үнэлэхтэй холбоотой маргаанаар төлбөр төлөгч шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж харин хариуцагчаар хөрөнгө үнэлгээний компани болон шинжээчээр томилогдсон үнэлгээчин бус шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар өөрөө хариуцагч тал нь болдог уг ажиллагаанд тулгамдаж буй гол асуудал гэж харж байгаа юм. Хариуцагчаар шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар өөрөө татагдаснаар үнэлгээг тогтоосон этгээд биш тул хариуцагчийн хариу тайлбартаа хөрөнгө үнэлэх аргачлалыг тусгадаггүй. Хариуцагчийн хариу тайлбартаа:

1. Ажиллагаа хуулийн дагуу явагдсан

2. Мэргэжлийн үнэлгээчнийг шинжээчээр томилсон

3. Үнэлгээг зохих хугацаанд нь мэдэгдсэн гэх мэт хариуцагчийн хариу тайлбарыг гаргадаг. Үүнээс хархад нэхэмжлэл гаргаж буй хүн хуулийн этгээд нь шүүхээр бүрэн дүүрэн гомдлоо шийдвэрлүүлж чадахгүй байна гэж үзэж байна. Энэхүү тулгамдаж байгаа хуулийн хэрэгжилтийг хангахын тулд дараах саналыг дэвшүүлж байна.

1. 2017 оны үнэлгээний олон улсын стандартыг удирдлага болгосон хөрөнгө үнэлэх аргачлалын журам батлах (Хөрөнгийн үнэлгээний тухай хуульд сангийн сайдад үүрэгчилсэн зохицуулалтыг бий болгох)

2. Судлаач оюутан миний бие шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ

хийж байх явцад дийлэнх тохиолдолд шийдвэр гүйцэтгэгч хариуцагчаар ордог харин шинжээч нь цөөнгүй тохиолдолд гэрчээр ордог. Маш цөөн тохиолдолд шинжээч хариуцагчаар татагдаг. Хариуцагчаар татагдсан тохиолдолд шинжээч нь үнэлгээгээ хамгаалж чадалгүй унадаг болохыг Монголын мэргэшсэн үнэлгээчдийн институтэд харъяалалгүй болсон үнэлгээ тогтоох эрхгүй болсон үнэлгээчдийг судалж байх явцдаа олж мэдсэн.

Үндэслэл:

- Шүүхээр хэргээ бүрэн дүүрэн, бодитой шийдвэрлүүлэх
- Шинжээчийн тогтоосон үнэлгээний тайлантай болоод үнэлгээ тогтоосон аргачлалыг тайлбарлуулах
- Шийдвэр гүйцэтгэгч үнэлгээг илэрхий худал тогтоосон нь тогтоогдсон ч ямарваа нэг хариуцлага хүлээдэггүй.
- Үнэлгээчний үүрэг хариуцлагыг нэмэгдүүлэх.

Дээрхээс дүгнэн үзвэл шийдвэр гүйцэтгэгч болон шинжээчийг хамтран хариуцагчаар татан хоёулангаас нь хариуцлага нэхэж болох тийм эрх зүйн орчныг бий болгох.

3. Хөрөнгө үнэлэлтийн маргаанаар шүүхэд нэхэмжлэл гаргахад уг нэхэмжлэлийг шүүх хүчингүй болгосон ба шүүгчийн үндэслэл нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 55.7. буюу Талууд эд хөрөнгийн үнэлгээний талаархи гомдлоо энэ хуулийн 55.3-т заасны дагуу мэдэгдсэн өдрөөс хойш 7 хоногийн дотор шүүхэд гаргаж болно гэсэн уг заалтыг зөрчсөн гэж үзсэн. Дээрх хугацааг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 63.4. Иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талууд хөрөнгийг албадан худалдан борлуулах шийдвэрийн талаар болон

хөрөнгийн үнэлгээний талаар энэ хуулийн 55.7-д заасны дагуу шүүхэд гомдол гаргаж шийдвэрлүүлсэн бол тухайн асуудлаар хөрөнгө албадан худалдан борлуулах ажиллагааны явцад шүүхэд дахин гомдол гаргах эрхгүй гэсэн заалттай уялдуулан авч үзвэл уг 7 хоногийн хугацаа нь хэтэрхий давчуу бөгөөд шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийж байх явцад 3н шүүхийн шийдвэрийн нэг нь хугацаанаас болж нэхэмжлэлийн шаардлагыг хэрэгсэхгүй болгож байгаа нь энэхүү хугацааг анхан болон давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрт гомдол гаргах хугацаатай адилтгаж буюу 10-14 хоног болгож өгөх нь зүйтэй.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хугацаа тоолох

ШШГ тухай хуулийн 15.7 буюу Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны баримт бичгийг тогтоосон хугацааны сүүлийн өдрийн 24 цагийн дотор шуудан, харилцаа холбооны байгууллагад шилжүүлсэн бол түүнийг хугацаанд нь хүргүүлсэнд тооцно. Уг заалтыг ШШГ тухай хуулийн 55.3 тай холбож ойлгож болох ч уг заалт нь 55.7-т заасан мэдсэнээс хойш 7 хоногийн дотор гомдол гаргана гэсэн заалттай шүүхийн практик дээр зөрчилдөж байгаа юм. Тодорхой бус ойлгомжгүй заалтыг үндэслэн шүүхийн шийдвэрт нэхэмжлэлийн шаардлагыг бүхэлд нь хэрэгсэхгүй болгосон шүүхийн шийдвэр цөөнгүй байгаа тул заалтыг боловсронгуй буюу тодорхой ойлгомжтой болгох шаардлагатай.

Судлаач оюутан миний зүгээс тулгамдаж буй асуудлын хүрээнд дэвшүүлж саналыг хэрэгжүүлснээр албадан дуудлага худалдааны эрх зүйн зохицуулалт илүү боловсронгуй болж хөрөнгө үнэлэхдээ тогтсон нэг

аргачлалтай болсноор төлбөр төлөгчийн эд хөрөнгө хөрөнгө нь илүү үнэн бодитой үнэлэгдэх юм. Хөрөнгө үнэлэхтэй холбоотой шүүхэд нэхэмжлэл гаргасан маргаан дээр шинжээчээр томилогдсон үнэлгээчнийг хамтран хариуцагчаар татсанаар шинжээчийн үүрэг хариуцлага нэмэгдэж хөрөнгө үнэлэлттэй холбоотой маргаанаар шүүхэд нэхэмжлэл гараж байгаа этгээдийн нэхэмжлэл шүүхээр илүү үнэн зөв бодитой шийдвэрлүүлэх ёстой гэж үзэж байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

Ном сурах бичиг, гарын авлагаас

1. Баярсайхан, Б. Монгол хэлний тайлбар толь. -УБ., 2011. 30 дахь тал
2. Гантулга, Г. Үл хөдлөх хөрөнгийн харилцаа. -УБ., 2011. 139 дэх тал
3. Карл Хайнрих Маркс XIX зууны үеийн Германы философич, улс төр судлаач, эдийн засагч, түүхч, сэтгүүлч, эрдэмтэн. 1848 онд “Коммунист намын тунхаг бичиг” бүтээлээ Фридрих Энгельстэй хамтран бүтээсэн. Мөн 1867-1894 оны хооронд Капитал 1, 2, 3 цуврал зохиолуудаа бичсэн.
4. Тунгалаг, Н. "Хөрөнгийн үнэлгээний арга, хандлага". -УБ., 2010. 52 дахь тал.

Цахим эх сурвалжаас

1. [//www.legalinfo.mn/law/?cat=32&l_name=%D0%97](http://www.legalinfo.mn/law/?cat=32&l_name=%D0%97) 2024.03.10
2. [//shuukh.mn/cases/1/1?item_id=27](http://shuukh.mn/cases/1/1?item_id=27) 2024.03.10

Сэтгүүлээс

1. Эд хөрөнгө өмчлөх эрх, түүнтэй холбоотой эд хөрөнгийн бусад эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хууль. //Төрийн мэдээлэл. Дугаар №25. -УБ., 2003.

2. Барсболд, Б. Өртөг, үнэ, үнэ цэнийн тухай ойлголт. //Хөрөнгийн үнэлгээ сэтгүүл. Дугаар 02/002. – УБ., 2015. 3 дахь тал

3. Иргэний хууль. //Төрийн мэдээлэл сэтгүүл. Дугаар №7. -УБ., 2002

4. Барсболд, Б. Өртөг, үнэ, үнэ цэнийн тухай ойлголт.// Хөрөнгийн үнэлгээ сэтгүүл. Дугаар 02/002. -УБ., 2015. 4 дэх тал.

Бусад

1. ШШГЕГ-н 2023 оны жилийн эцсийн статистик мэдээ
2. Монгол Улсын шүүхийн тайлан 2023 оны эхний хагас жил, Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл,
3. Олон улсын Үнэлгээний стандарт. -УБ., 2011. 6 дахь тал

ГАЗРЫН ТОСНЫ БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ БОЛЗОШГҮЙ ТЭСРЭЛТИЙН АЮУЛЫГ ҮНЭЛЭХ МАТЕМАТИК ЗАГВАР

Б.Энхтүвшин

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдлын сургуулийн гал түймэртэй тэмцэх албаны тэнхимийн профессор, доктор, дэд хурандаа Б.Энхтүвшин

Хураангуй. Монгол Улсын хүн амын төвлөрөл болон эдийн засгийн өсөлтийг дагаад гал түймрийн тоо, хохирлын хэмжээ жил бүр өсөн нэмэгдсээр байгаа энэ цаг үед тэр дундаа газрын тосны бүтээгдэхүүний гал аюулгүй байдлыг хангуулах, гарсан гал түймрийн үед тэсрэлтийн аюултай бүсийг тогтоох шаардлага Онцгой байдлын албанд тулгарч буй өнөө үед математик загварыг тус эрдэм шинжилгээний өгүүллэгээр тодорхойлсон нь болзошгүй тэсрэлтийн үед унтраах бие бүрэлдэхүүний аюулгүй байдлыг хангахад туслах болно.

Түлхүүр үгс: Газрын тосны бүтээгдэхүүн, шингэрүүлсэн шатах хий, гал түймэр, аюул, эмзэг байдал, эрсдэл, үнэлгээ.

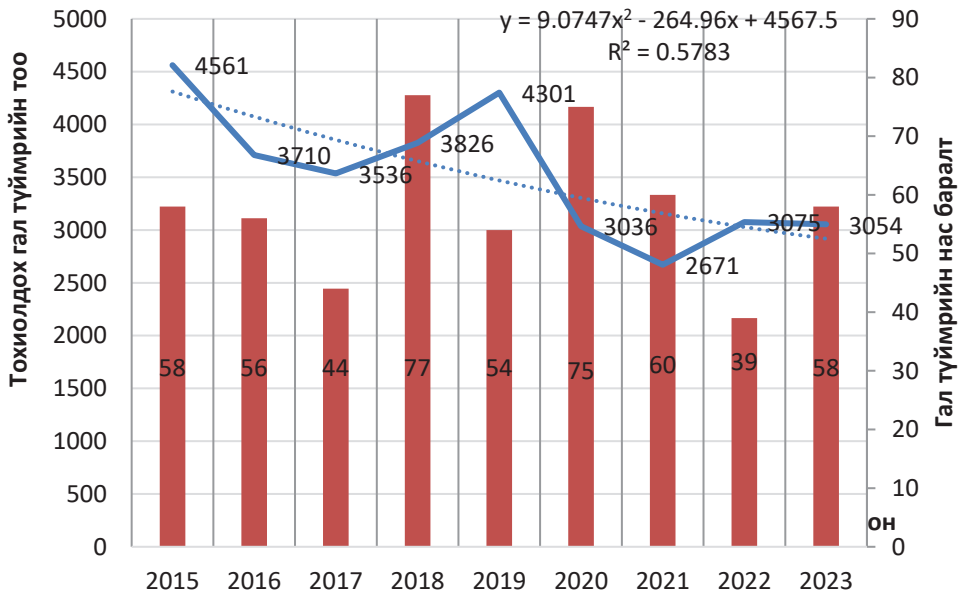
Үндсэн хэсэг

Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд Монгол Улсад галын аюулгүй байдлын хууль тогтоомжийн өөрчлөлт шинэчлэлийг тогтмол явуулан Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, Галын аюулгүй байдлын тухай хуулийн хүрээнд иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах талаар томоохон алхмуудыг тогтмол хийж байгаа хэдий ч галын аюулгүй байдлын нөхцөл байдал сайжрахгүй байна.

Судалгааны явцад 2015-2023 оны гал түймрийн нөхцөл байдлаас харвал

жилд 3200 орчим байгалийн болон хүний хүчин зүйлээс үүдэлтэй аюултай осол бүртгэгдэн дунджаар 200-220 хүн нас барж байгаагаас жилд дунджаар гал түймрийн улмаас 65 хүн нас барж байна. Газрын тосны бүтээгдэхүүний галын аюулгүй байдлыг ярихаас өмнө Монгол Улсын гал түймрийн нөхцөл байдлын дүн шинжилгээг хийх шаардлагатай тул судлаачийн зүгээс 2015-2023 онд тохиолдсон гал түймрийн нөхцөл байдлыг “Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан”⁶⁹-ийн тоон мэдээллийг боловсруулан зураг 1-т үзүүлэв.

⁶⁹ Статистикийн нэгдсэн мэдээллийн сан: цахим эх сурвалж. <https://www.1212.mn/mn>

Зураг 1. 2015-2023 онд Монгол Улсад тохиолдсон гал түймрийн тоо болон нас баралтын статистик мэдээний боловсруулалт

Дээрх 2015-2023 онд Монгол Улсад тохиолдсон гал түймрийн статистик мэдээллээс үзэхэд гал түймрийн тоо цаашид буурах магадлалтай байгаа хэдий ч гал түймрийн улмаас нас баралт тогтворгүй буюу цаашид гал түймрийн улмаас нас барах магадлал их байгааг зураг 1-ээс тус тус дүгнэх боломжтой юм.

Монгол Улсад хамгийн анх 1941 онд “Нефть тосны зүйлүүдийг борлуулах ажлыг эрхлэх хэлтэс”⁷⁰ нэртэйгээр газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулах баригдаж хариуцсан захиргаатай болжээ. Үүнээс хойш тээврийн хэрэгслийн тоо өсөн

нэмэгдэж тэр хэрээр газрын тосны бүтээгдэхүүн хадгалах босоо ган саванд үүсэх гал түймрийн болон тэсрэлтийн аюулын талаарх мэдээллийг зураг болон хүснэгтээр доорх байдлаар үзүүлж байна.

Монгол Улсад 1973-2024 онуудад нийт газрын тосны бүтээгдэхүүн хадгалах, тээвэрлэх, хуваарилах явцад 22 удаагийн том, жижиг осол гарч 31 хүн амь насаа алдснаас ажил үүргээ гүйцэтгэж явсан Онцгой байдлын албаны 4 алба хаагч амь насаа алдаад байна. Өөрөөр хэлбэл нийт гал түймрийн 41% нь газрын тосны бүтээгдэхүүн хадгалах ган босоо саванд гарсан байна. Зураг 2-т үзүүлэв. Цаашид судлан үзэхэд газрын тосны бүтээгдэхүүн хадгалах ган босоо саванд гарсан гал түймрийн нийгэм-эдийн засагт үзүүлэх хохирол нь хамгийн

⁷⁰ А.Алтанбагана “Газрын тосны агуулахад галын аюулгүй байдлыг хангах асуудал”

өндөр байхаас гадна үүсгэх эрсдэл нь хэт өндөр байгаа нь бидны түүхэн сургамжаас тус тус харж болно.

■ Нийт нефть бүтээгдэхүүнд гарсан гал түймэр

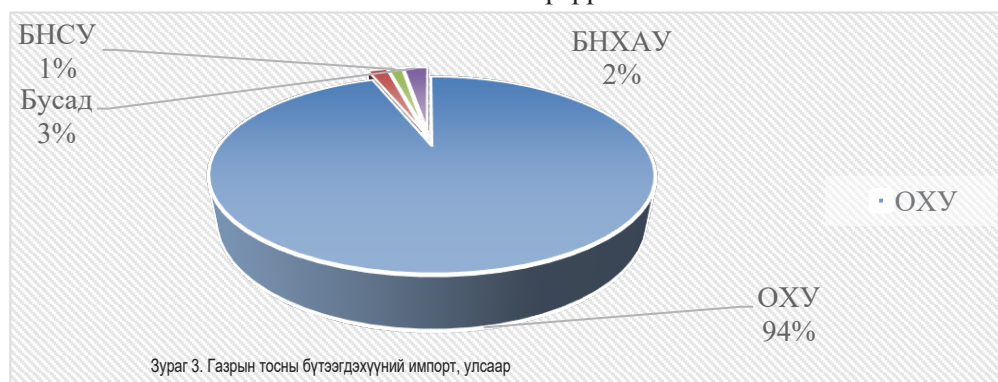
Зураг 2. 1973-2024 оны хооронд газрын тосны бүтээгдэхүүнд гарсан гал түймэр

Газрын тос, шингэрүүлсэн шатах хий болон тэдгээрийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, үйлчилгээний бүх салбарт тухайлбал бүх төрлийн тээврийн хэрэгсэл, хөдөө аж ахуйн салбарт, цахилгаан станцуудад өдөр тутамд ашиглаж байна.

Өнөөгийн байдлаар Монгол Улс газрын тосны бүтээгдэхүүний дотоодын хэрэглээгээ хангах боловсруулах үйлдвэр байхгүйн улмаас

ОХУ, БНХАУ, БНСУ зэрэг орнуудаас 100 хувь импортоор шатахууны хэрэгцээгээ хангаж, жилд ойролцоогоор 1.3 сая тонн газрын тосны бүтээгдэхүүн импортолж байна. Монгол Улсын хэмжээнд газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэглээ жилээс жилд өсч, 2022 онд 1.9 сая тоннд хүрч, 2024 онд 2.4 сая тонн болох төлөвтэй байна.⁷¹

Нийт импортын 94 хувийг дан ганц ОХУ-аас, 2 хувийг БНХАУ-аас, 1 хувийг БНСУ-аас, бусад улс орнуудаас 3 хувийг импортолж байна. Зураг 3-т үзүүлэв.

⁷¹ Монгол Улсын Засгийн газрын 2018 оны 169 дүгээр тогтоол. "Төрөөс газрын тосны талаар баримтлах бодлого"

Газрын тосны бүтээгдэхүүний импортын хэмжээг нэр төрлөөр авч үзвэл нийт импортын 2 хувийг 90-ээс доош октантай автобензин, 34 хувийг 90-ээс дээш октантай автобензин, 52 хувийг дизель түлш, 2 хувийг онгоцны түлш 10 хувийг бусад төрлийн газрын тосны бүтээгдэхүүн эзэлж байна.

Орчин үед хийн осол буюу тэсрэлт, гал түймрээс урьдчилан сэргийлэх систем хөгжиж байгаа хэдий ч энэ төрлийн аюулын гаралт, хохирлын хэмжээ буурах төлөвгүй байна. Иймээс дэлхий улс орнуудад гарсан хохирол ихтэй осол, гал түймрийн судалгаанд үндэслэн түүнээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг

төлөвлөдөг бөгөөд дараах томоохон тохиолдлуудыг дурдаж болно.

Статистикийн мэдээгээр шингэрүүлсэн шатах хийн баллон дэлбэрч хүн бэртэж, нас барсантай холбоотой гал түймэрт унтраах бие бүрэлдэхүүн өртсөн нийт тохиолдлын 18 гаруй хувийг эзэлдэг байна. Иймд гал унтраах ОБА-ны албан үүргээ гүйцэтгэж яваад амь насаа алдсан тохиолдлуудын 45% -д шингэрүүлсэн шатах хийн тэсрэлтийн улмаас амь насаа болон гэмтэж бэртдэг гэсэн судалгаа байна.

Үүнд: ОХУ Астарханы шингэрүүлсэн шатах хийн тэсрэлтийн аюул. (Зураг 4-өөс харна уу)

Зураг 4. Хоёр дугаар давхрын дэлбэрэлтээс бүхэл бүтэн нэг орц нурсан байдал.

2013 онд Мехико хотын хойд дүүрэгт Шингэрүүлсэн хий тээвэрлэж явсан ачааны автомашин осолдож дэлбэрсэний улмаас 20 орчим хүн амиа

алдаж гурван хүн түлэгдэж бэртсэн байна. (Зураг 4.)

“Ассошэйтед пресс”⁷² агентлагийн уламжилснаар дэлбэрэлтийн хүч ойр орчмын 45 метрийн зайнд туссан байна. Үүний улмаас ойр хавийн оршин суугчдын

⁷² Ассошэйтед пресс агентлагийн 2013 оны мэдээлэл.

байшин, гудамжинд байсан автомашин,
20 айлын байшин өртсөн байдаг.

Зураг 5. Дэлбэрэлтэд өртсөн орон
сууцны байр байдал.

2013 онд Мекскийн булангийн
Веракруз мужид хий тээвэрлэж явсан
хоёр ачааны автомашин дэлбэрсний

уршгаар 43 хүн амиа алдаж байв. Тус
улсын хувьд хийн ачааны автомашин
80 тонн хэмжээтэй хий тээвэрлэхийг
зөвшөөрдөг бол АНУ дээд тал нь 40
тонн байдаг аж. (6 дугаар зураг)

Зураг 6 . Дэлбэрэлтийн дүр зураг.

Манай улсад ч энэхүү тэсрэлтийн аюул 2024 оны 01 дүгээр сарын 24-ний өдөр тохиолдсон юм. Тэсрэлтийн улмаас 7 хүн амь насаа алдаж асар их хэмжээний эдийн засгийн хохирол

дагуулаад байна. Энэхүү аюулд албан үүргээ гүйцэтгэж явсан 3 гал сөнөөгч амь насаа алдсан нь тэсрэлтийн аюулын цар хүрээг тогтоогоогүй, тактик арга хэмжээг буруу төлөвлөсөн зэрэг хүчин зүйлсүүд нөлөөлсөн байна.

Зураг 7. Дэлбэрэлтийн дүр зураг.

**Тэсрэлтийн илүүдэл
даралтыг тооцоолох аргачлал**

Газрын тосны бүтээгдэхүүний
хадгалалтын үед үүсэх болзошгүй

тэсрэлтийн аюулыг дараах үндсэн дэс дарааллын дагуу тогтооно. Үүнд:

1. Хадгалагдаж буй үеийн ууршилтаас үүссэн анхдагч үүлэнд агуулагдах тэсрэх боломжтой газрын тосны бүтээгдэхүүний массыг дараах томъёогоор тодорхойлно.

$$m_1 = W \times F \times \tau, \quad (2.1)$$

Энд, W - шингэний ууршилтын эрчим ($\text{кг/с} \cdot \text{м}^2$); F - ууршилтын талбай (м^2); τ - ууршилт үргэлжлэх хугацаа.

2. Шингэний ууршилтын эрчмийг дараах томъёогоор тодорхойлно.

$$W = 10^{-6} \times \eta \times \sqrt{M \times P_n}, \quad (2.2)$$

Энд, η – хүснэгтийн дагуу авсан коэффициент. Ууршилтын гадаргуугаас дээш агаарын урсгалын хурд ба температураас хамаарсан үзүүлэлт; M – шатах шингэний молийн масс, $\text{кг} \cdot \text{кмоль}^{-1}$; P_n – ханасан уурын даралтыг тусгай толь болон ханасан даралтыг тодорхойлох томъёогоор тус тус тогтооно.

Ханасан даралтыг тодорхойлох

$$P_n = 10^{A - \frac{B}{C_a + t}} \quad (2.3)$$

Энд, A , B , C_a – Антуаньн тэгшитгэлийн констант утга

3. Газрын тосны бүтээгдэхүүний илүүдэл даралтын тэсрэлтийн дараах томъёогоор тодорхойлно⁷³.

$$dP = P_0 \left(\frac{0,8m_{np}^{0,33}}{r} + \frac{3m_{np}^{0,66}}{r^2} + \frac{5m_{np}}{r^3} \right) \quad (2.4)$$

Энд, P_0 – атмосферын даралт, кПа (хэвийн хэмжээний даралт нь 101 кПа -тай тэнцүү байна).

r – тэсрэлтийн аюултай үүлэнцэрийн төвөөс r зайд байрлах зай, м ;

4. $m_{\text{тооцоот}}$ – Тооцоолсон хий болон уурын жин, кг (ууршсан тэсрэлтийн аюултай үүлэнцэрийн жинг томъёо 2.5-аар тогтооно)

$$m_{\text{тооцоот}} = \frac{Q_{\text{хувь}}}{Q_0} \cdot mZ \quad (2.5)$$

Энд, $Q_{\text{хувь}}$ – хий эсвэл уурын шаталтын хувийн дулаан кДж/кг ;

Z – шаталтын үеийн хий ба уурын харгалзах коэффициент, тоотцоонд $0,1$ -ээр авна;

Q_0 – дулааны тогтмол утга нь $4\,520 \text{ кДж/кг}$;

m – хадгалалт болон тээвэрлэлтийн үед хүрээлэн буй орон зайд гарсан шатамхай хий буюу уурын масс, кг .

⁷³ ОХУ-ын галын аюулгүй байдлын дүрэм
СП 12.13130.2009

5. Даралтаас үүсэх долгионы импульсийг (Па) дараах томъёогоор тооцоолно (2.6):

$$i = \frac{123 \cdot m_{\text{тооцоот}}^{0.66}}{ж} \quad (2.6)$$

6. Дэлбэрэлтийн улмаас хүн гэмтэх нөхцөлт магадлалыг тодорхойлох, энэхүү магадлалыг Г СП

$$V = \left(\frac{17500}{dP} \right)^{8.4} + \left(\frac{290}{i} \right)^{9.3} \quad (2.8)$$

где : dP – цэг дэх дэлбэрэлтийн илүүдэл даралт (томъёо 2.4); i – Даралтаас үүсэх долгионы импульсийг (томъёо 2.6):

Газрын тосны бүтээгдэхүүн

Гэмтлийн үзүүлэлт	Илүүдэл даралтын үйлчлэх бүс, м	Аюулын бүс
Барилга бүрэн нурж сүйрэх	$P = 100 \text{ кПа}$	Хэт өндөр эрсдэлтэй
50%-ийн эвдрэлд хүрэх	$P = 53 \text{ кПа}$	Өндөр эрсдэлтэй
Барилга, байгууламж дунд хэмжээний эвдрэлд хүрэх	$P = 28 \text{ кПа}$	Дунд эрсдэлтэй
Барилга байгууламжийн дунд зэргийн гэмтэл (барилгын дотор хана гэмтэх, хаалга зэрэг)	$P = 12 \text{ кПа}$	Бага эрсдэлтэй
Даралтын долгионоор хүнийг гэмтээх доод босго	$P = 5 \text{ кПа}$	
Бага зэргийн гэмтэл (шилэн хэсэг хагарах)	$P = 3 \text{ кПа}$	

12.13130.2009-ийн стандартын дагуу пробит функцийг ашигладаг:

$$Pr = 5 - 0,26 \ln(V) \quad (2.7)$$

энд: V – үзүүлэлтийг томъёо 2.8-аас тодорхойлно:

хадгалах агуулахын ган босоо саванд үүсч болзошгүй тэсрэлтийн аюулыг түүний хор хөнөөлийн бүс буюу эвдрэлийн үзүүлэлтээр аюулын бүсийг тогтоож болдог. Өөрөөр хэлбэл болзошгүй тэсрэлтийг Паскалаар хэмждэг ба 100 кПа дээш илүүдэл даралт үүссэн бүсэд барилга, байгууламж бүрэн (100%) нурах

магадлалтай энэ бүсийг хэт өндөр эрсдэлтэй бүс бөгөөд хүний амь насанд шууд нөлөөлөлдөг гэж үздэг. Харин тэсрэлтийн үед 53 кПа-аас 80 кПа хүртэл илүүдэл даралт үүссэн бүсэд барилга, байгууламж 50%-ийн нурулт үүсэх буюу хүний амь нас, эрүүл мэндэд нөлөөлөлдөг энэхүү бүсийг

Тооцооны үндсэн дэс дараалал:

Газрын тосны бүтээгдэхүүний хадгалалтын үед үүсэх болзошгүй тэсрэлтийн аюулыг дараах үндсэн дэс дарааллын дагуу тогтооно. Үүнд:

1. Хадгалагдаж буй үеийн ууршилтаас үүссэн анхдагч үүлэнд агуулагдах тэсрэх боломжтой газрын тосны бүтээгдэхүүний массыг дараах томъёогоор тодорхойлно.

$$m_{\text{уур}} = W \times F \times r = 0.00108 \cdot 181 \cdot 86400 = 16889,4 \approx 17000 \text{ кг} \quad (2.1)$$

Энд, W - шингэний ууршилтын эрчим ($\text{кг/с} \cdot \text{м}^2$); F - ууршилтын талбай (м^2); r - уршилт үргэлжлэх хугацаа.

2. Шингэний ууршилтын эрчмийг дараах томъёогоор тодорхойлно.

$$W = 10^{-6} \times \eta \times \sqrt{M \times P_{\text{н}}} = 10^{-6} \times 3,15 \times \sqrt{98,2 \times 34,8} \text{ кПа} = 0,00108 \text{ кг/с} \cdot \text{м}^2, \quad (2.2)$$

Энд, η – хүснэгтийн дагуу авсан коэффициент. Ууршилтын гадаргуугаас дээш агаарын урсгалын хурд ба температураас хамаарсан үзүүлэлт (хүснэгт 6); M – шатах шингэний молийн масс, $\text{кг} \cdot \text{кмоль}^{-1}$; $P_{\text{н}}$ –

өндөр эрсдэлтэй бүсэд тооцдог. Тэсрэлтээс үүсэх аюулын бүсийн ангиллыг хүснэгт 1-д үзүүлэв.

Хүснэгт 1. Тэсрэлтийн хохирлын үр дүнг эрсдэлийн үзүүлэлтээр үнэлэх

ханасан уурын даралтыг тусгай толь болон ханасан даралтыг тодорхойлох томъёогоор тус тус тогтооно. Ханасан даралтыг тодорхойлох томъёог 2.2-аас харна уу.

3. Газрын тосны бүтээгдэхүүний илүүдэл даралтын тэсрэлтийн дараах томъёогоор тодорхойлно⁷⁴.

$$dP = P_0 \left(\frac{0.8m_{\text{пр}}^{0.33}}{r} + \frac{3m_{\text{пр}}^{0.66}}{r^2} + \frac{5m_{\text{пр}}}{r^3} \right) = 119 \text{ кПа} \quad (2.4)$$

Энд, P_0 – атмосферын даралт, кПа (хэвийн хэмжээний даралт нь 101 кПа - тай тэнцүү байна).

r – тэсрэлтийн аюултай үүлэнцэрийн төвөөс r зайд байрлах зай, м;

4. $m_{\text{тооцоот}}$ – Тооцоолсон хий болон уурын жин, кг (ууршсан тэсрэлтийн аюултай үүлэнцэрийн жинг томъёо 2.5-аар тогтооно)

$$m_{\text{тооцоот}} = \frac{Q_{\text{хувь}}}{Q_0} \cdot mZ = \frac{43600}{4520} \cdot 17000 \cdot 0.1 = 16398 \text{ кг} \quad (2.5)$$

⁷⁴ ОХУ-ын галын аюулгүй байдлын дүрэм СП 12.13130.2009

Энд, $Q_{\text{хувь}}$ – хий эсвэл уурын шаталтын хувийн дулаан кДж/кг;

Z – шаталтын үеийн хий ба уурын харгалзах коэффициент, тоотцоонд 0,1-ээр авна;

Q_0 – дулааны тогтмол утга нь 4 520 кДж/кг;

m – хадгалалт болон тээвэрлэлтийн үед хүрээлэн буй орон зайд гарсан шатамхай хий буюу уурын масс, кг.

Тооцооны үр дүнг зураг 8-д үзүүлэв.

Зураг 8. Дархан-Уул аймгийн Дархан сумын 13-р багт байрлах “Нью энержи стар ХХК-ийн” $V=2000 \text{ м}^3$ багтаамжтай ган босоо саванд үүсч болзошгүй тэсрэлтийн эрсдэлийн зураглал

Тооцоогоор гарсан үр дүнг харахад газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулахын ойр орчимд 91,8 метрээс дээш зайд хэт өндөр аюултай тэсрэлтийн бүс үүсгэж байна.

Газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулах ба шингэрүүлсэн шатах хийн тэсрэлтийн аюулыг энэхүү тооцооны загвараар боловсруулна.

Дүгнэлт

Манай улсын эдийн засаг, уул уурхай, үйлдвэрлэлийн хурдацтай хөгжлийг дагаад газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэглээ тэр дундаа шингэрүүлсэн шатах хийн хэрэглээний өсөлт жил ирэх бүр өсөн нэмэгдэж байна. Тооцооны үр дүнг харахад газрын тосны бүтээгдэхүүний агуулахын ойр орчимд 90-100 метрээс дээш зайд иргэдийн амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөнд ихээхэн хэмжээний тэсрэлтийн аюул учрах эрсдэлтэйг анхааруулж байна. Газрын тосны бүтээгдэхүүн хадгалах ган босоо сав ба түүнд хадгалагдаж буй шингэрүүлсэн шатах хийн тэсрэлтийн эрсдэлийг шинжлэн үзэхэд агуулахын нутаг

дэвсгэрт байрлах байгууламжууд болох инженер, техникийн ажилчдын байр, ачих-буулгах тавцан, насосны станц гэсэн барилгууд 100% нуралт үүсч буцалтгүй 4 нэрвэгдэгч, 1 гэмтэгсэд, мөн тэсрэлтийн улмаас 13,3 тэрбум төгрөгийн эдийн засгийн хохирол үүсч байгааг тус тэсрэлтийн математик загвараас харж болно.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Гамшгаас хамгаалах тухай хууль. Төрийн мэдээлэл 2020.№23
- Галын аюулгүй байдлын тухай хууль. Төрийн мэдээлэл 2015 №28
- Газрын тосны бүтээгдэхүүний галын аюулгүй байдал. Ерөнхий шаардлага MNS 5282: 2003
- Галын аюулаас хамгаалах MNS нийтлэг асуудал. Галын ангилал, 4284:2017
- Пожарные риски. Динамика, удирдах, прогнозирование. Под ред. Н.Н. Брушлинского болон Ю.Н. Шебеко. - М.: ФГУ вниипо, 2007

ГАМШГААС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

(Архангай аймгийн жишээн дээр)

Ц.Ганчимэг

Дотоод хэргийн их сургуулийн Онцгой байдлын сургуулийн Гамшгаас хамгаалах албаны тэнхимийн профессор, доктор (Ph.D), дэд хурандаа

Товч утга: Орон нутгийн түвшинд гамшгаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ хэрхэн үр дүнтэй зохион байгуулагддаг, эдгээр үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулдаг эрх бүхий албан тушаалтанын гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны мэдлэг, оролцоон түвшин, урьдчилан сэргийлэх ажлын үр дүнг тодорхойлохыг зорьж, судалгааны ажлын үр дүнг SMART PLS-4.1.0.1 программыг ашигласан үр дүнг боловсруулсан.

Түлхүүр үг: мэдлэг, оролцоо, үр дүн

Abstract: At the local level, the results of the study were developed using the SMART PLS-4.1.0.1 software to determine the effectiveness of disaster prevention activities, the level of participation and prevention of the authorized officer who administers these operations.

Key words: knowledge, engagement, results

Оршил
Дэлхийн дулаарал, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй гамшиг, аюулт үзэгдэл ослын давтамж хамрах хүрээ улам бүр нэмэгдэж улс орны хөгжлийн чиг хандлагад сөргөөр нөлөөлж түүнийг дагасан байгалийн болон хүний буруутай үйл ажиллагаа эрсдэл улам бүр нэмэгдэж хүний амь нас, үрэгдэж, хохирол улам ихээр гарсаар байна.

Тухайлбал, жилд дунджаар 200 гаруй сая хүн, тэднээс ихэнх нь хөгжиж буй орнуудад байгалийн гамшигт өртөж, сүүлийн 18 жилд зөрчил, мөргөлдөөн, хавчлага мөрдлөгийн улмаас хамгийн их буюу 45 сая хүн оршин суугаа газраа орхин дүрвэхэд хүрсэн байна. Энэ

баримтаас гамшиг нь байгалийн үзэгдэл болон хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй аюултай холбоотой бөгөөд зөрчил, мөргөлдөөн, хавчлага мөрдлөг гэсэн аюулын төрлүүд ч хүртэл байж болохыг харуулж байна. Түүнчлэн хүн төрөлхтөн оршин тогтноход дарамт үзүүлж байгалийн гамшиг байнга тохиолдож, түүний хажуугаар үйлдвэрлэл, техникийн томоохон ослууд гарч хүн ам, нийгэм, эдийн засаг байгаль орчинд үлэмж хэмжээний

хохирол учруулсаар байна⁷⁵.

Улс орнууд гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослыг онолын хувьд нийгмийн үйл явц мэтээр бодож, түүний үзүүлэх нөлөөллийг арилгахын үндэс нь өртөж буй нийгмийн эмзэг хэсэгт анхаарлаа хандуулж тэдгээрт учирч болох эрсдэлийг бууруулах хэрэгтэй гэсэн

Судалгааны арга зүй: Судалгааны арга зүйн хувьд судалгааны таамаглал, загварыг бүтцийн тэгшитгэлийн загварт суурилсан Smart PLS 4.1.0.1 программыг ашигласан ба PLS-SEM нь хувьсагч хоорондын таамаглалыг харуулах, загварчлалыг тооцоолоход хамгийн чухал шинжилгээний арга юм. Судалгаанд дэвшүүлсэн таамаглалыг шалгахдаа хэмжил зүйн болон бүтцийн загварын шинжилгээний аргуудыг хэрэглэсэн.

Үндсэн хэсэг

Гамшгаас хамгаалах тухай хуулинд “Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх” гэж аюулт үзэгдэл, ослын хор уршиг, хохирол, сөрөг үр дагавраас зайлсхийх, таслан зогсоох, бууруулах зорилгоор авч хэрэгжүүлж байгаа цогц арга хэмжээг⁷⁶ хэлнэ гэж томъёолсон бол 2011 онд “Гамшгаас хамгаалах талаарх төрөөс баримтлах бодлого хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нь” сэдэвт

хандлага илүү давамгайлж байна. Үүнтэй холбоотойгоор гамшгаас хамгаалах менежментэд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах болон урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны нэн тэргүүнд тавигдаж анхаарлаа хандуулж байна.

үндэсний бага хурлаас “Гамшгийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх, хөрөнгө оруулалт хийх нь аюулгүй амьдралын үндэс мөн” гэдгийг үндэс болгон “Маргаашийн аюулгүй байдлын төлөө өнөөдөр хамтдаа зүтгэцээ”⁷⁷ гэж улс орон даяаар дэлхий нийтэд зарласан нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг нэн тэргүүнд авч үзэх болсон.

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, аврах хор уршгийг арилгах, хойшлуулашгүй сэргээн босгох арга хэмжээ нь зөвхөн Онцгой байдлын байгууллагын ажил биш бөгөөд нийт иргэд гамшгаас өөрийгөө болон бусдыг авран хамгаалах мэдлэг, ойлголтоо нэмэгдүүлж, аюулгүй амьдрах соёлыг бий болгох нь өнөө үед тулгамдсан асуудлын нэг болоод байна.

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх олон арга хэмжээг төрийн болон төрийн бус байгууллагуудаас дараах хэлбэрээр авч хэрэгжүүлж байна. Жишээлбэл,

Жишээ	Агуулга
“Алдвал галдана”	Ой, хээрийн гал түймрээс урьдчилан сэргийлэх
“Бэлэн бай”	Газар хөдлөлтийн гамшгаас урьдчилан сэргийлэх

⁷⁵ Ганчимэг, Ц. Гамшигт эмзэг бүлгийн эрсдэлийг бууруулах боломж. Дессертаци. Уб., 2021.

⁷⁶ Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.20 дахь заалт

⁷⁷ Гамшгаас хамгаалах талаарх төрөөс баримтлах бодлого, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нь” сэдэвт үндэсний бага хурлын эмхэтгэл., Уб., 2011. 105 дахь тал

“Анхаархад л болно”	Гол нуурын усны ослоос урьдчилан сэргийлэх
“Эрсдэлгүй аялал – Эндэлгүй зун”	Усны ослоос урьдчилан сэргийлэх
“Эрсдэлгүй Улаанбаатар”	Гэр хорооллын галын аюулгүй байдал

Хүснэгт №1. Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх зарим арга хэмжээ

Аливаа авч байгаа арга хэмжээнүүд буюу хэрэгжүүлсэн төсөл, хөтөлбөрийн үр нөлөөг судалж улмаар дахин хэрэгжүүлэх боломжтой эсэхийг тодорхойлох нь зүйтэй юм. Иймд гамшгаас урьдчилан сэргийлэх ажилд шалгуур үзүүлэлт, аргачлалын дагуу үнэлгээ хийх, үүнтэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, практик хэрэгжилтийн үр нөлөөг дээшлүүлэх нь зайлшгүй шаардлагатай байна.

Аливаа гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол нь бүс нутаг, улс орны цаашлаад хэд хэдэн орныг хамарч болох ч учруулсан хор уршиг нь ихэнхдээ орон нутгийн хүн амын түвшинд нөлөө үзүүлдэг ба тухайн орон нутгийн хүн амын хэрэгцээ, чадавхи ба эрсдэл зэргийг нийгмийн гишүүдээс нь өөр хэн ч тэр болгон сайн мэдэхгүй байдагт энэхүү тогтолцооны онцлог оршдог байна. Энэ тогтолцооны хувьд орон нутгийн засаг захиргаад гамшгаас хамгаалах менежментийн чадавхыг бий болгох асуудалд харилцан адилгүй анхаарал тавьдаг хэдий ч тухайн нийгэмд учирч болох эрсдэл, үүсэх хэрэгцээний наад захын түвшинд дүйцүүлж гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааныхаа бүтэц, зохион байгуулалтыг бий болгохыг эрмэлздэг давуу тал байдаг.

Орон нутаг дахь аймаг, сум, багийн түвшинд гамшгаас урьдчилан сэргийлэх цогц үйл ажиллагааг зохион явуулахад дээрх хэлбэрээр иргэд олон нийтэд хүргэж байна. Үүнд:

Гамшгаас хамгаалах тухай хуульд заасан гамшгаас урьдчилан сэргийлэх сургалтаар

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх сурталчилгаа.

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх хяналт, шалгалт.

Зарлан мэдээлэл.

Орон нутаг дахь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны өнөөгийн байдалд хийсэн шинжилгээ:

Орон нутаг дахь Онцгой байдлын газар нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг бус нутгийн онцлогт тохируулан тогтмол зохион байгуулж байгаа хэдий ч ямар аргаар тооцож, ямар үр дүнд хүрч хэрхэн үнэлэх нь одоог хүртэл тодорхой бус байна.

Сүүлийн жилүүдэд тохиолдсон гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослоос урьдчилан сэргийлэх мэдээ, мэдээллийг орон нутагт амьдарч буй иргэд орон нутгийн телевиз, FM, радио, сумдын Засаг даргын тамгын газрын гадна талд байрлах лед дэлгэц, сумын болон Онцгой байдлын газрын facebook цахим хуудас, цагаан хоолойгоор дамжуулан анхааруулах мэдээ

мэдээллийг тогтмол авдагч гамшиг, ослын тоо улам бүр өссөн байна.

Үүнийг Архангай аймгийн хэмжээнд гарсан гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол тохиолдсон статистикаас харж болно.

Тус аймгийн хэмжээнд 2012-2023 онд нийт 1183 удаагийн гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол тохиолдсон байна. Үүнд: объектын болон ой, хээрийн гал түймэр 707, ус цаг агаарын аюулт үзэгдэл 157, хүн, мал амьтны гоц халдварт өвчин 156, хүний үйл ажиллагаатай холбоотой аюул 163 удаа тус тус гарсан байна.

Мөн гамшгийн эрсдэлийн ерөнхий үнэлгээгээгээр аюул, өртөнгө, эмзэг байдал, чадавхыг тооцон эрсдэлийг тодорхойлоход орон нутгийн 84.21% нь өртөх байдал ихтэй, эмзэг байдал нь аймгийн хэмжээнд маш их, гамшгийн эрсдэлийн түвшингээр 47

оноогоор Дунд зэрэгт үнэлэгдсэн. Цаашид гамшиг ослын тоо, давтамж улам нэмэгдэх хандлагатай байна.

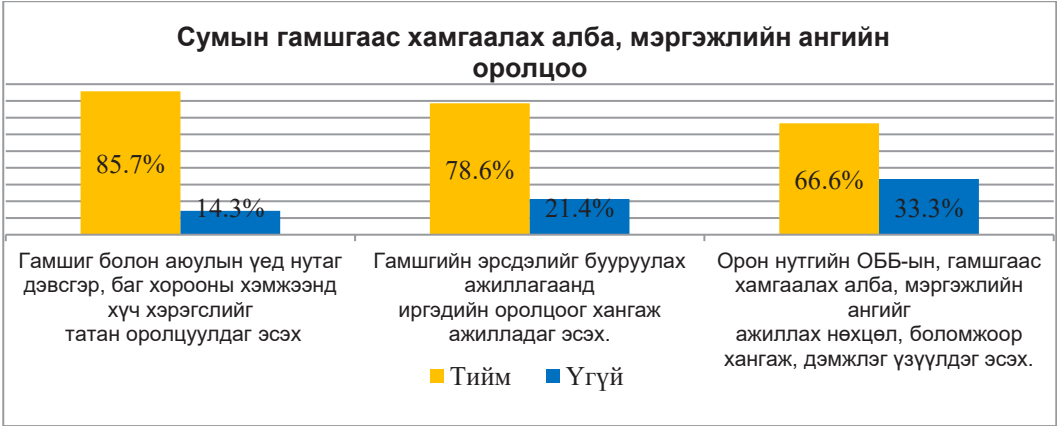
Иймд дээрх асуудалд анхаарал хандуулж, байгаль, цаг уур, нийгэм эдийн засгийн байдалд тулгуурлан иргэд, орон нийтийн оролцоотойгоор гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, сүүлийн үеийн дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэн сургалт, сурталчилгаа, эрт зарлан мэдээлэх тогтолцоог чанартай, хүртээмжтэй явуулах зайлшгүй хэрэгцээ шаардлагатай байна.

Орон нутагт гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах,

төлөвлөх удирдах албан тушаалтаны дунд хийсэн судалгааны үр дүн

Valid		Гамшиг болон аюулын үед нутаг дэвсгэр, баг хорооны хэмжээнд хүч хэрэгслийг татан оролцуулдаг эсэх	Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах ажиллагаанд иргэдийн оролцоог хангаж ажилладаг эсэх.	Орон нутгийн ОББ-ын, гамшгаас хамгаалах алба, мэргэжлийн ангийг ажиллах нөхцөл, боломжоор хангаж, дэмжлэг үзүүлдэг эсэх.
		Percent	Percent	Percent
	Тийм	85.7%	78.6%	66.6%
	Үгүй	14.3%	21.4%	33.3%

Хүснэгт 13. Албан тушаалтны оролцоог хангасан

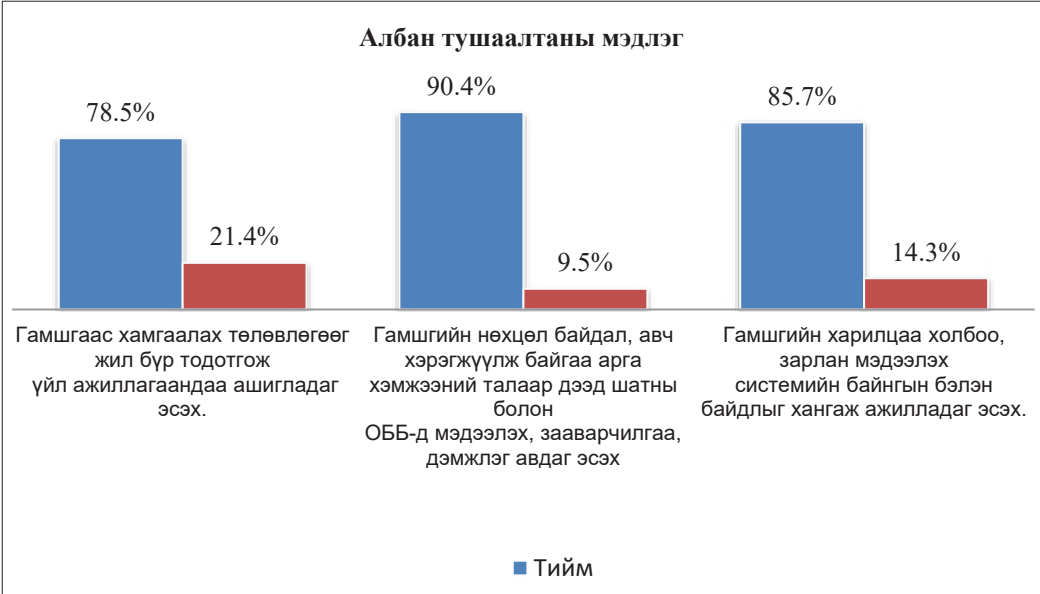
Зураг 9. Судалгаанд оролцогчдын албан тушаалтаны гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд хүч, хэрэгсэл татан оролцуулдаг эсэх

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол тохиолдсон үед сум, баг хорооны хэмжээнд хүч хэрэгслийг татан оролцуулдаг уу? гэх асуултанд 85.7 хувь тийм, 14.3 хувь нь үгүй, гамшгийн

ерсдэлийг бууруулах үйл ажиллагаанд иргэдийн оролцоог хангадаг эсэх асуултад 78.6 хувь нь хангаж оролцуулдаг, 21.4 хувь нь үгүй, гамшгаас хамгаалах алба, мэргэжлийн ангийн ажиллах нөхцөл боломжоор хангаж ажилладаг эсэхэд 66.6 хувь нь тийм, 33.3 хувь нь үгүй гэж хариулсан нь оролцоо хангалтгүй зохион байгуулж байна.

Valid		Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг жил бүр тодотгож үйл ажиллагаандаа ашигладаг эсэх.	Гамшгийн нөхцөл байдал, авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээний талаар дээд шатны болон ОББ-д мэдээлэх, зааварчилгаа, дэмжлэг авдаг эсэх	Гамшгийн харилцаа холбоо, зарлан мэдээлэх системийн байнгын бэлэн байдлыг хангаж ажилладаг эсэх.
		Percent	Percent	Percent
	Тийм	78.5%	90.4%	85.7%
	үгүй	21.4%	9.5%	14.3%

Хүснэгт 14. Албан тушаалтны
мэдлэг, чадвар үнэлсэн

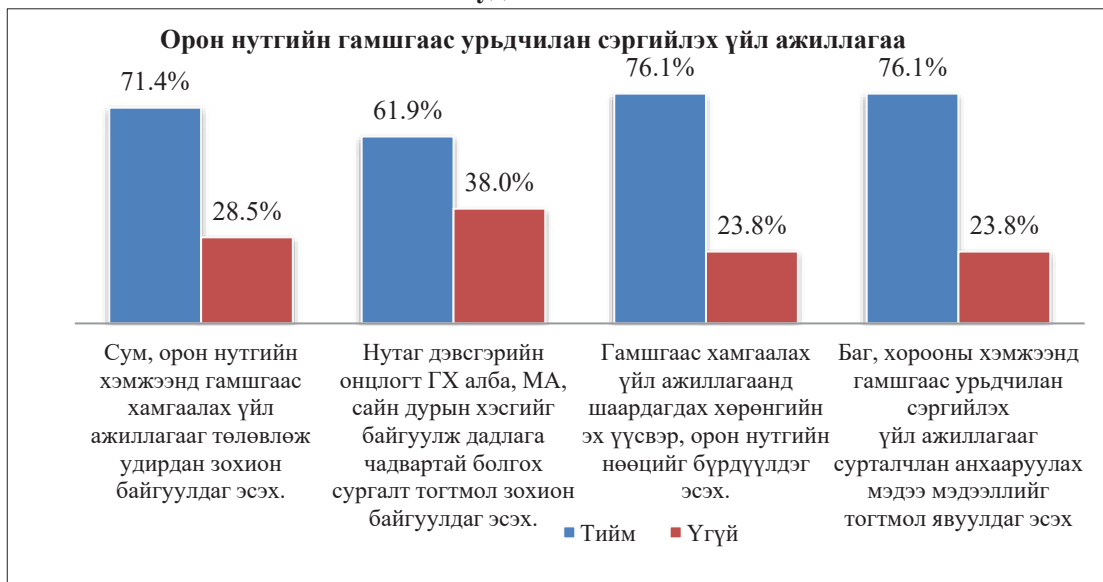
Зураг 10. Судалгаанд оролцогчдын
мэдлэг, чадварын түвшин

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг төлөвлөх, удирдан зохион байгуулах үеийн мэдлэг чадварыг үнэлэхэд гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөөг 78.5 хувь ашигладаг, 21.4

хувь ашигладаггүй, ОББ-аас 90.4 хувь зааварчилгаа авдаг, 9.5 хувь авдаггүй, зарлан мэдээллийн дохио дамжуулах систем нь 85.7 хувь нь ажиллагаатай, 14.3 хувь нь ажиллагаагүй гэж дүгнэгдэж байгаа нь эрх бүхий албан тушаалтны мэдлэг чадвар сул ОББ-аас ихэнх хувь нь хамаарч байна.

Valid		Сум, орон нутгийн хэмжээнд гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг төлөвлөж удирдан зохион байгуулдаг эсэх.	Нутаг дэвсгэрийн онцлогт ГХ алба, МА, сайн дурын хэсгийг байгуулж дадлага чадвартай болгох сургалт тогтмол зохион байгуулдаг эсэх.	Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд шаардагдах хөрөнгийн эх үүсвэр, орон нутгийн нөөцийг бүрдүүлдэг эсэх.	Баг, хорооны хэмжээнд гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг сурталчлан анхааруулах мэдээ мэдээллийг тогтмол явуулдаг эсэх
		Percent	Percent	Percent	Percent
	Тийм	71.4%	61.9%	76.1%	76.1%
	Үгүй	28.5%	38.0%	23.8%	23.8%

Хүснэгт 15. Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны үр дүнгийн судалгаа

Зураг 11. Судалгаанд оролцогчдын гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны үр дүнгийн түвшин

Сум, орон нутгийн хэмжээнд гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагааг 71.4 хувь нь удирдан зохион байгуулдаг, 28.5 хувь зохион байгуулдаггүй, гамшгаас хамгаалах алба мэргэжлийн анги, сайн дурын хэсгийн алба хаагчдыг 61.9 хувь нь сургаж дадлагжуулдаг 38.0 хувь сургалт зохион байгуулдаггүй, гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд 76.1 хувь нь шаардагдах хөрөнгийн эх үүсвэр бүрдүүлдэг 23.8 хувь нь бүрдүүлэх хэрэггүй, сум баг хорооны хэмжээнд гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг сурталчилан анхааруулах, сэрэмжлүүлэг мэдээ, мэдээлэл тогтоомол хүргэдэг гэсэн асуултад 76.1 хувь нь тогтмол зохион

байгуулдаг, 23.8 хувь нь явуулдаггүй гэж хамрагдсан байна.

Судалгааны арга зүй: Судалгааны арга зүйн хувьд судалгааны таамаглал, загварыг бүтцийн тэгшитгэлийн загварт суурилсан SMART PLS-4.1.0.1 программыг ашигласан ба PLS-SEM нь хувьсагч хоорондын таамаглалыг харуулах, загварчлалыг тооцоолох арга юм.

Судалгаанд дэвшүүлсэн таамаглалыг шалгахдаа хэмжил зүйн болон бүтцийн загварын шинжилгээний аргуудыг хэрэглэсэн.

Эрх бүхий албан тушаалтны судалгааны үр дүнгийн боловсруулалт: Судалгааг цаасан болон цахим хэлбэрээр явуулсан бөгөөд 19 сумын удирдах 57 оролцогчдоос 43 шаардлага хангах хариулт ирсэн.

Мэдээлэл цуглуулсны дараа өгөгдөлд дүн шинжилгээ хийхийн тулд үл хамаарагч хувьсагч (Y) ба

хамааралтай хувьсагч (X) хувьсагчдыг тодорхойлсон. Бие даасан хувьсагч нь оролцоо, мэдлэг, үр дүн гэсэн бүлгүүдээр тус бүр 2-3 асуултыг харин хамаарах хувьсагчаар ажилтны ажлын гүйцэтгэлийг үнэлэх 3 асуултыг тодорхойлов.

Дундаж квадрат үлдэгдэл (RMSR) нь ковариацийн үлдэгдлийн дундаж үнэмлэхүй утгын хэмжүүр боловч түүврийн ковариацийн матриц болон таамагласан ковариацийн матрицыг хоёуланг нь корреляцийн матриц болгон хувиргахад үндэслэсэн стандартчилагдсан язгуур квадрат үлдэгдэл (SRMR) юм.

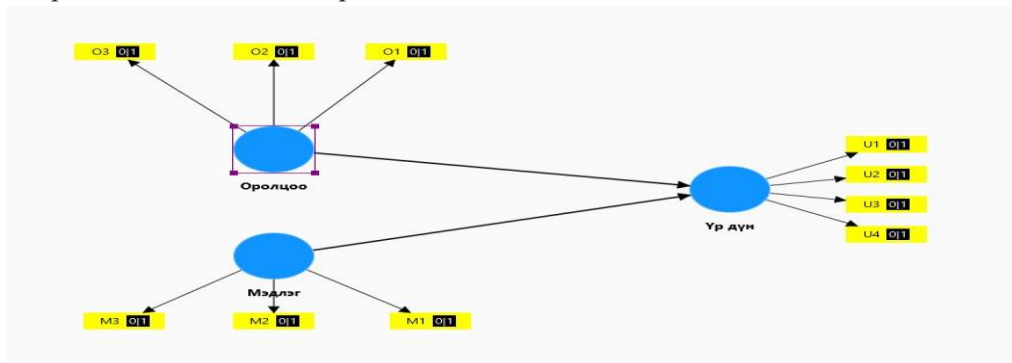
SRMR нь ажиглагдсан корреляц ба загварын далд корреляцийн матрицын ялгаа гэж тодорхойлогддог.

Тиймээс энэ нь ажиглагдсан болон хүлээгдэж буй корреляцийн хоорондын зөрүүгийн дундаж хэмжээг (загвар) тохирох шалгуурын үнэмлэхүй хэмжигдэхүүн болгон үнэлэх боломжийг олгодог.

Загварыг үнэлэх, таамаглалыг шалгахын тулд хамгийн бага квадратын аргыг ашиглав. PLS замын загвар нь хоёр систем шугаман тэгшитгэлээс бүрдэнэ. Үүнд:

Гадаад загвар (хэмжилтийн загвар) далд хувьсагч болон түүний ажиглагдсан эсвэл илэрхий хувьсагч хоорондын хамаарлыг тодорхойлдог.

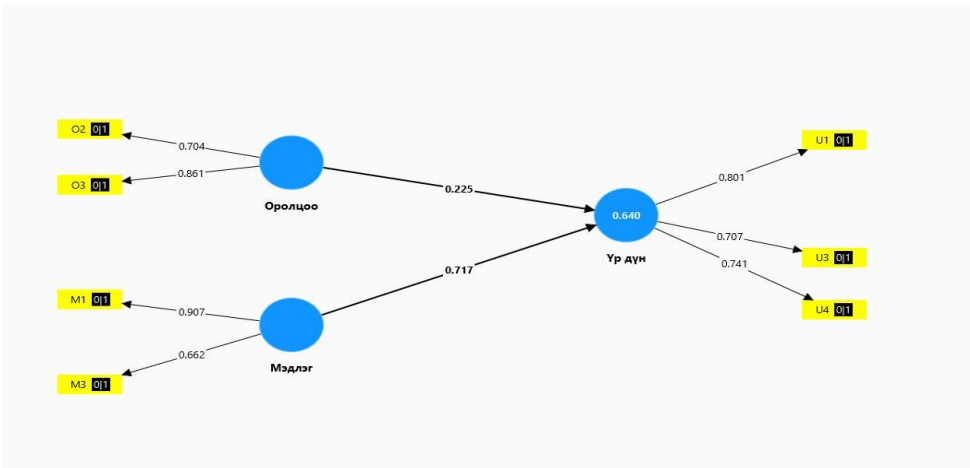
Дотоод загвар (бүтцийн загвар) ажиглагдаагүй эсвэл далд хувьсагчийн хоорондын хамаарлыг тодорхойлдог.

Зураг 12. Онолын загвар

AVE нь 0-ээс 1 хооронд хэлбэлздэг бөгөөд энэ нь далд хувьсагчаас үүдэлтэй нийт хэлбэлзлийн харьцааг илэрхийлдэг. Өмнө нь танилцуулсан логикийг ашиглавал, 0.5 буюу түүнээс дээш AVE нь нийлсэн хүчин төгөлдөр байдлыг илтгэнэ, учир нь далд бүтэц нь ажиглагдсан хувьсагчдын дисперсийн 50 ба түүнээс дээш хувийг эзэлж байна гэсэн үг юм.

Хэрэв кронбах альфа буюу AVE /найдвартай байдал/ нь далд хувьсагчдын багц үзүүлэлт хоорондоо хэрхэн уялдаатай байгааг илэрхийлнэ. Найдвартай байдлын үнэлгээний хувьд 0-0.9 маш хангалттай сайн, 0.9-0.8 хангалттай сайн, 0.8-0.7 сайн, 0.7-0.6 хангалттай, 0.6-0.5 хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрсэн, 0.5 доош хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрээгүй гэж үзнэ.

Зураг 13. Гүйцэтгэлийн хүчин зүйлийн шинжилгээний үр дүн

Судалгааны үр дүнг боловсруулах, харьцуулан шинжлэх, бататгах, дүгнэх хэсэг юм. Уг шинжилгээгээр далд хувьсагч бүр

гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны оролцоо, мэдлэг нь үр дүнд хэрхэн нөлөөлж байгааг харуулах ба, хүчин зүйл тус бүрийн үр дүнг гаргасан болно.

д / д	Items	Loading далд хувьсагч	Cronbach's alpha хамаарал	CR Найдвартай байдал утга	AVE Дундаж утга
1	O-2	0.704	0.395	0.763	0.619
2	O-3	0.861			
3	M-1	0.907	0.443	0.769	0.630
4	M-3	0.662			
5	U-1	0.801	0.625	0.794	0.563
6	U-3	0.707			
7	U-4	0.741			

Хүснэгт 16. Сургалтын үр дүн, хувьсагчдын хоорондын хамаарал

Тайлбар: О-гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны оролцоо, М-гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны мэдлэг, U-Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны үр дүн, гүйцэтгэл.

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа нь мэдлэг, оролцоо, үр дүн гэсэн бүлэг асуудлуудын хүрээнд AVE /дундаж утга/ нь 0.563-0.630 хооронд байгаа нь загварын хувсагчдын хүчин төгөлдөр байдлыг илтгэж байна.

Variables	1	2	3
-----------	---	---	---

Мэдлэг	1.000		
Оролцоо	0.504	1.000	
Үр дүн	0.774	0.565	1.000

Хүснэгт 17. Means, standard deviations, cronbach's alpha and correlations among the variables (n=295)

Эрх бүхий албан тушаалтны гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны оролцооны судалгааны үр дүн нь гэдэг хувьсагчид хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь 0.395, найдвартай байдлын утга 0.763 байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Далд хувьсагчдын үр дүн 0.704-0.861 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга 0.619 буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрснийг илэрхийлж байна. Гэсэн хэдий ч 3 далд хувьсагчдын үр дүнгээс харвал О-1 хамаарал бүхий утга биш тул хасаж AVE /дундаж утга/ гаргасан.

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны мэдлэгийн судалгааны үр дүнд судалгаа хийхэд кронбах альфа нь 0.443, найдвартай байдлын утга 0.769 байгаа нь

судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Далд хувьсагчдын үр дүн 0.662-0.907 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга 0.630 буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрсэн М-2 хувьсагч нь 0.5 бага учир хамааралгүй байх тул хассан.

Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны судалгааны үр дүнд судалгаа хийхэд хийхэд кронбах альфа нь 0.625, найдвартай байдлын утга 0.794 байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Далд хувьсагчдын үр дүн 0.707-0.801 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга 0.563 буюу бодит байдлыг хангаж байна. U-2 хувьсагч нь 0.5 бага хамааралгүй байх тул хассан.

д/д	Таамаглалууд	Дундаж утга	Стандарт хазайлт	Т статистик	П Үнэ цэнэ	Үр дүн
1	Оролцоо	0.353	0.446	0.845	0.000	Батлагдсан
2	Мэдлэг	0.229	0.390	1.492	0.000	Батлагдсан
3	Үр дүн	0.322	0.427	0.707	0.000	Батлагдсан

Хүснэгт 18. Судалгааны загвар дахь замын шинжилгээний үр дүн
Оролцоо нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын үр

дүнгийн Т статистик утга 0.845, П үнэ цэнэ 0.000, мэдлэг нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 0.492, П үнэ

цэнэ 0.000, үр дүн нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 0.707, П үнэ цэнэ 0.000 утгатай тус тус гарч таамаглал батлагдлаа.

ДҮГНЭЛТ:

Орон нутагт гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах, төлөвлөх удирдах албан тушаалтан буюу Архангай аймгийн 19 сумын Засаг дарга, Засаг даргын орлогч, Тамгын газрын дарга нар нийт 57 алба хаагчийн 43 буюу 75.4 хувь нь энэхүү судалгаанд хамрагдсан үр дүн SMART PLS-4.1.0.1 программыг ашиглан боловсруулахад дараах байдлаар гарсан. Үүнд:

1. Эрх бүхий албан тушаалтны гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны оролцоонд хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь 0.395, найдвартай байдлын утга 0.763 байгаа нь орон нутаг дахь аймаг, сумын гамшгаас хамгаалах алба, мэргэжлийн ангийн бүрэлдэхүүн гамшигтай тэмцэх, хариу арга хэмжээ үйл ажиллагаанд 50 хувиас дээш хувьтай оролцож байгааг баталж байна.

2. Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны мэдлэгийг үнэлэх хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээний үр дүн кронбах альфа нь 0.443, найдвартай байдлын утга 0.769 байгаа нь орон нутаг дахь эрх бүхий албан тушаалтны зохион байгуулж байгаа гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа нь Онцгой

байдлын байгууллагаас бүрэн хамаарч байгааг илэрхийлж байна.

3. Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны судалгааны үр дүнд судалгаа хийхэд кронбах альфа нь 0.625, найдвартай байдлын утга 0.794 байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Энэ нь орон нутаг дахь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны үр дүн нь хангалтгүй харуулж байна.

Дээрх гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны оролцоо, мэдлэг, үр дүнгийн илэрхийлэл далд хувьсагчдын үр дүн 0.707-0.801 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга 0.563 буюу бодит байдлыг хангаж байна.

Энэ нь гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.1.1 дэх заалтад Засаг дарга нь “Нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд гамшгаас хамгаалах арга хэмжээг төлөвлөх, санхүүжүүлэх, удирдах, хэрэгжүүлэх гэж заасан⁷⁸-ний эрх бүхий албан тушаалтнуудын оролцоо, мэдлэг, чадварыг сайжруулах шаардлагатайг илтгэж байна.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Нэг. Хууль

Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)
Гамшгаас хамгаалах тухай хууль (2017)
Галын аюулгүй байдлын тухай хууль (2015)
Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль (2003)
Зар сурталчилгааны тухай хууль (2002)

⁷⁸ Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 32.1.1 дэх заалт

Хоёр. Улсын Их хурал, Засгийн газрын тогтоол, бодлогын баримт бичиг

Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал (УИХ-ын тогтоол №48, 2010)

“Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сэндайн үйл ажиллагааны хүрээ” баримт бичиг (ЗГ-ын тогтоол №355, 2017)

Гамшгийн эрсдэлийг олон нийтийн оролцоотой бууруулах үндэсний хөтөлбөр (ЗГ-ын тогтоол №303, 2015)

Гурав. Ном сурах бичиг, гарын авлага
Базаррагчаа, С. Гамшгийн эрсдэлийн удирдлага гарын авлага., Уб., 2023.

Гамшгийн нэр томъёоны тайлбар толь. ОБЕГ., ГСХ., Уб., 2012.

Үржин,О. Цэдэв, П. Гамшгаас хамгаалах үндэс (Ажилтан албан хаагчдад зориулав). Уб., 2017.

Сэржмядаг, Д. Гамшгийн менежмент үндэс., 2017.

Дөрөв. Нэг сэдэвт бүтээл

Цэдэв, П. “Монгол Улсад гамшгаас хамгаалах мэргэжилтэн бэлтгэх сургалтыг боловсронгуй болгох зарим асуудал” боловсролын ухааны докторын зэрэг горилсон бүтээл, Уб., 2004.

Ганчимэг, Ц. “Гамшигт эмзэг бүлгийн эрсдэлийг бууруулах боломж”., диссертаци., Уб., 2021.

Тав. Гадаад эх сурвалж

W.Nick Carter. Disaster management., Manila, PH.,1991.

Cuny, Frederick C. Disasters and Development., New York. 1983. Oxford University Press

Lab Steven P. Crime Prevention : Approaches, Practices, and Evaluations, Routledge. 2016.

УУЛ УУРХАЙН АВРАХ АЖИЛЛАГААНЫ УДИРДЛАГА ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ

Б.Батзориг

Дотоод хэргийн их сургуулийн 8014 дүгээр дамжааны суралцагч, ахмад

Товч агуулга: Аливаа улс орны эрдэс баялгийн нөөц нь эдийн засгийн өсөлтийг хангах бодлого хийгээд тухайн улсын тогтвортой хөгжлийн үндсэн суурь болж ирсэн. Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дээр уурхай, эрдэс баялгийн түүхий эдийн эрэлт, хэрэгцээ өс ч ашигт малтмал олборлох, боловсруулах үйлдвэрүүд нэмэгдэж байгаа нь өнөөгийн нөхцөлд ашигт малтмалын нөөцийг ашиглах шаардлага тулгарч байна. Сүүлийн жилүүдэд байгалийн аюулт үзэгдэл болон хүний буруутай үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй гамигийн аюулын тоо давтамж, хэмжээ жилээс жилд өсөн нэмэгдэж хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх алдагдаж Онцгой байдлын байгууллага Олон Улсын стандартад нийцсэн техник тоног төхөөрөмж ашиглах мөн уул уурхайн аврах ажиллагааны удирдлага зохион байгуулалтын талаар судлах зайлиггүй шаардлага тулгарч байна.

Abstract: The mineral resources of any country have been the main basis for the policy of ensuring economic growth and sustainable development of the country. In the territory of Mongolia, the demand and demand for raw materials for mining and mineral resources is increasing, but the number of mineral extraction and processing industries is increasing. In recent years, the frequency and magnitude of disasters caused by natural hazards and human error have been increasing year by year, and people's right to live in a healthy and safe environment has been lost. there is an urgent need.

Түлхүүр үг: Эрдэс баялгийн, эдийн засгийн, Монгол Улсын, уурхай, гамигийн, Онцгой байдлын байгууллага, уул уурхайн.

Keywords: Mineral wealth, economic, Mongolia, mine, disaster, Emergency Organization, mining.

Оршил: Уул уурхайн салбар нь дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 24%, экспортын 85%, татварын орлогын 22%, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын 72%, ажиллах хүчний 5.3% бий болгодог Монголын эдийн засгийн тэргүүлэх салбар юм.

Уул уурхайн салбарт 10 гаруй нэр төрлийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, ихэнх хувийг хагас боловсруулсан, эсхүл түүхий хэлбэрээр экспортод гаргаж байна. Эдгээр бүтээгдэхүүнийг олон улсын зах зээл дээр өрсөлдөх чадвартай болгохын тулд өртөг зардлыг бууруулах, нэмүү өртөг шингээж гүн боловсруулах шаардлагатай. Үүний тулд дотоодын боловсруулах үйлдвэрүүдийг барьж байгуулах, зам тээвэр, цахилгаан болон усан хангамжийн дэд бүтцийг бүрдүүлэн үйлдвэр барих бэлтгэл ажлыг ханган ажиллаж байна.

Манай улсын хэмжээнд уул уурхайтай холбоотойгоор сүүлийн 10 жилд дунджаар 369 осол гарч, мөн 404 хүн үйлдвэрийн осол, мэргэжлээс шалтгаалах өвчинд өртөж, 70 орчим хүн нас барсан статистик мэдээлэл байна. Ослын шалтгааныг гарсан орчноор нь авч үзвэл уурхайн талбайд болон үйлдвэрлэлийн талбайд нийт ослын 51 буюу 74 хувь, хүчин зүйлээр нь авч үзвэл ажлын байрны орчин, техник технологи, удирдлагын тогтолцоо зэрэг нь нийт ослын 48 буюу 65,8 хувийг тус тус эзэлж байна.

Уурхай байгуулах гэдэг нь цогц үйл ажиллагаа бөгөөд уул уурхайн төслийн техник-эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулах, дэд бүтэц, барилгын ажлын үе шат ордог. Техник эдийн засгийн үндэслэл боловсруулах үе шат нь ихэвчлэн тойм судалгаа, урьдчилсан ба эцсийн судалгаа зэрэг алхмуудын дагуу хийгдэж, мэргэжлийн өндөр туршлагатай хүмүүс оролцдог.

Нэг. Уул уурхайн аврах ажиллагааны удирдаллагын, аврах ажиллагаа зохион байгуулалт

Аюулын үед хүн, эд хөрөнгийг авран хамгаалах, эрж хайх, голомтоос гаргах, нэрвэгдэгсдэд анхны тусламж үзүүлэх, хор уршгийг арилгах үйл ажиллагааг зохион байгуулахад аврах ажиллагаа, удирдлага зохион байгуулалт маш чухал үүрэгтэй. Ослын үеийн удирдагчаар тухайн уурхай, үйлдвэр, аж ахуйн нэгжийн ерөнхий инженер ажиллах бөгөөд түүний эзгүйд диспетчер уг үүргийг түр гүйцэтгэнэ⁷⁹.

Ослын үеийн удирдагчийн гаргасан шийдвэрийг тухайн объектын ажилтнууд болон аврах ажиллагаанд оролцож буй албан хаагчид заавал биелүүлнэ. Аврах ажиллагааны ерөнхий удирдагчаар төв, орон нутгийн Онцгой байдлын газар, Аврах тусгай болон Уул уурхайн аврах ангиас шуурхай удирдлага, зохицуулалтаар хангах чиг үүрэгтэй томилогдсон албан хаагч ажиллана⁸⁰.

Ослын үеийн удирдагч, аврах ажиллагааны ерөнхий удирдагч нар

⁷⁹ Уурхай, уулын үйлдвэр, аюултай объектод аврах ажиллагааг зохион байгуулах журам

⁸⁰ Уул уурхайн аврах ангийн дүрэм

холбогдох мэргэжилтнүүдийг оролцуулан үүссэн нөхцөл байдалтай холбогдуулан шуурхай ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулж даалгаврыг Уул уурхайн аврах ангийн аврах ажиллагааны удирдагчид бичгээр өгнө.

Уул уурхайн аврах ангийн аврах ажиллагааны удирдагч, Ослын үеийн удирдагч нарын санал зөрсөн тохиолдолд Ослын үеийн удирдагчийн шийдвэрийг баримтална. Уул уурхайн аврах ангийн аврах ажиллагааны удирдагч “Шуурхай ажиллагааны дэвтэр”-т өөрийн саналаа бичнэ.

Аюул ослын үед тусгай мэргэжлийн албадыг зохион байгуулж ажиллуулах⁸¹

Уурхай, уулын үйлдвэр, үйлдвэрлэлийн аюултай объектод тохиолдсон олон хоног үргэлжилсэн, хүндэрсэн аюул ослын үед аврах ажлыг шуурхай удирдах, аврагчдын тусгаарлагч шүүгч баг, багаж тоног төхөөрөмжийг цэнэглэх, шалгаж тохируулах, ажилд бэлдэх, шаардлагатай материал, хэрэгслээр хангах, холбоог зохион байгуулах, уурхайн агаарын найрлагыг хянах, инженерийн тооцоо, судалгаагаар хангах зорилгоор Шуурхай удирдлагын төвөөс гадна бусад тусгай мэргэжлийн албадыг байгуулж ажиллана.

Үүнд:

1. Газрын гүний удирдлагын төв;
2. Инженерийн алба;
3. Лаборатори;
4. Хангалт үйлчилгээний алба.

5. Тусгай мэргэжлийн албадын дарга нар Ослын үеийн удирдагчийн шууд удирдлага дор ажиллана.

Уурхайн “Аврах ажиллагаа”-г тодорхой үе шаттайгаар зохион байгуулдаг

- Аюул ослын эхний үе шатанд гүйцэтгэх зохион байгуулалтын ажиллагаа.
- Аврах ажиллагааны үед холбоо зохион байгуулах
- Аюул ослын үед тусгай мэргэжлийн албадыг зохион байгуулж ажиллуулах
- Аврах бүлгийн шуурхай ажиллагаа
- Өндөр хэмийн халуунтай нөхцөлд аврах ажиллагаа зохион байгуулах

Ослын үеийн удирдагчаар тухайн уурхай, үйлдвэр, аж ахуйн нэгжийн ерөнхий инженер ажиллах бөгөөд түүний эзгүйд диспетчер уг үүргийг түр гүйцэтгэнэ. Ослын үеийн удирдагчийн гаргасан шийдвэрийг заавал биелүүлнэ.

Аврах ажиллагааны ерөнхий удирдагчаар төв, орон нутгийн Онцгой байдлын газар, Аврах тусгай болон Уул уурхайн аврах ангиас шуурхай удирдлага, зохицуулалтаар хангах чиг үүрэгтэй томилогдсон албан хаагч ажиллана.

Аврах ажиллагааны зохион байгуулалт

Ослын үеийн удирдагч, аврах ажиллагааны ерөнхий удирдагч нар холбогдох мэргэжилтнүүдийг оролцуулан үүссэн нөхцөл байдалтай холбогдуулан шуурхай ажиллагааны

⁸¹ Эрэн хайх, аврах ажиллагааны байгууллагын стандарт

төлөвлөгөө боловсруулж даалгаврыг Уул уурхайн аврах ангийн аврах ажиллагааны удирдагчид бичгээр өгнө. Уул уурхайн аврах ангийн аврах ажиллагааны удирдагч, Ослын үеийн удирдагч нарын санал зөрсөн тохиолдолд Ослын үеийн удирдагчийн шийдвэрийг баримтална. Уул уурхайн аврах ангийн аврах ажиллагааны удирдагч “Шуурхай ажиллагааны дэвтэр”-т өөрийн саналаа бичнэ.

Аюул, ослын үед уурхай, үйлдвэр, аж ахуйн нэгжийн удирдлага, холбогдох мэргэжилтнүүдийн гүйцэтгэх үүрэг, ажиллагсдын аюулгүй газарт очих зам, үйл ажиллагааг “Аюулын үед хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө”-өөр тодорхойлно. Ослын үеийн удирдагч эхний ээлжинд “Аюулын үед хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө”-нд тусгагдсан арга хэмжээг хэрэгжүүлэх ба уурхайгаас гараагүй хүний тоо, гэмтсэн байж болох хүний байрлал, нөхцөл байдал, агааржуулалтын горим, аюулын бүс зэргийг тодорхойлно.

Ослын үеийн удирдагч аврах ажиллагаанд дараах зарчмыг баримтлана:

1. Эхний ээлжинд уурхай, үйлдвэр, аж ахуйн нэгжийн “Аюулын үед хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө”-нд тусгагдсан арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ;

2. Аюул ослыг арилгах үр дүнтэй аргыг тодорхойлох;

3. Аюул ослын голомт дээр шаардлагатай хүч хэрэгслийг төвлөрүүлэх, зөв хуваарилах;

4. Аврах ажиллагаа явуулж байгаа газартай тасралтгүй холбоотой байж, нөхцөл байдлыг тодруулж, шуурхай удирдлагаар хангах;

5. Шуурхай ажиллагааны биелэлтийг хангах.

Ослын үеийн удирдагч аврах ажиллагааны удирдагчийг дараах мэдээллээр хангасан байна:

1. Аюул ослын төрөл, болсон газар, үүссэн цаг хугацаа, өртсөн бүс;

2. Өртсөн хүний тоо, тэдний байж болох байрлал;

3. Агаарын урсгалын чиглэл, аюулын бүсэд өгч буй агаарын хэмжээ;

4. Уул уурхайн аврах ангийг ирэхээс өмнө авсан арга хэмжээ, хүрсэн үр дүн;

5. Аврах бүлгийн явах чиглэл, замын малталтын нөхцөл байдал;

6. Уурхайд байгаа аюул осол арилгах зориулалттай тоног төхөөрөмжийн байршил⁸².

Аврах ажиллагааны зохион байгуулалт

Газрын дор болон үзэгдэх орчингүй, хязгаарлагдмал, агааргүй, хорт хийтэй, нуралтай орчинд аврах ажиллагаа явуулахдаа тусгаарлагч шүүгч багтай 5-аас доошгүй хүний бүрэлдэхүүнтэй бүлгийг ажиллуулна. Аврагчид нь зөвхөн нэг бүлгийн аврагчид байна. Тусгаарлагч шүүгч багтай ажиллах албан хаагч нь эрүүл мэндийн шалгуур үзүүлэлтийг хангасан, сургалтад хамрагдаж баг эзэмших эрх авсан байна. Багтай ажиллах эрхгүй албан хаагчийг

⁸²Уурхай, уулын үйлдвэр, аюултай объектод аврах ажиллагааг зохион байгуулах журам

агааргүй орчинд ажиллуулахыг хориглоно.

Тусгаарлагч шүүгч багтай аврагчдын ээлжинд ажиллах хугацаа нь багны хүчин чадлаас шалтгаалах ба цэвэр агааргүй орчинд 4 цагаас хэтэрч болохгүй

Аюул ослын төрөл, хаана үүссэн талаар баттай мэдээлэл байхгүй тохиолдолд зөвхөн хүмүүсийг аврах ажлыг гүйцэтгэх ба зэрэгцэн нөхцөл байдлыг тодруулах хайгуулын ажиллагааг зохион байгуулна.

Ослын үеийн удирдагч Уул уурхайн аврах ангийн бие бүрэлдэхүүнд аврах ажиллагааны удирдагчаар дамжуулан үүрэг даалгаврыг өгнө. Уурхай, үйлдвэр, аж ахуйн нэгжийн ажилтнуудыг аюул ослын бүсэд ажиллуулахдаа аврах ажиллагааны ерөнхий удирдагчтай зөвшилцөнө.

Ослын газарт очсон удирдах албан тушаалтан аюул ослын нөхцөл байдалтай танилцаж, аврах ажиллагааны удирдлагыг албан ёсоор аваагүй тохиолдолд авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээний талаар зөвхөн санал гаргаж Шуурхай ажиллагааны дэвтэрт бичнэ.

Хэрвээ “Аюулын үед хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө”-нд тусгагдсан арга хэмжээг хэрэгжүүлж дууссан, хэрэгжүүлэх явцад үр дүн гарахгүй нь тодорхой болсон, аюулын нөхцөл байдал өөрчлөгдсөн тохиолдолд Ослын үеийн удирдагч, Аврах ажиллагааны ерөнхий удирдагч нар холбогдох мэргэжилтнүүдийг оролцуулан “Шуурхай ажиллагааны төлөвлөгөө” боловсруулна. Уг

төлөвлөгөөг Ослын үеийн удирдагч, Аврах ажиллагааны ерөнхий удирдагч нар батална.

Ослын үеийн удирдагч, аврах ажиллагааны ерөнхий удирдагч нар холбогдох мэргэжилтнүүдийг оролцуулан “Шуурхай ажиллагааны төлөвлөгөө”(3 дугаар хавсралт) боловсруулна.

Аюулын үед хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө” ба “Шуурхай ажиллагааны төлөвлөгөө”-нд тусгагдаагүй гэнэтийн шийдвэрийг Ослын үеийн удирдагч, Аврах ажиллагааны ерөнхий удирдагч нар зөвшилцөн гаргаж энэ тухай шуурхай ажиллагааны дэвтэрт бичиж, хэрэгжүүлнэ.

Аврах ажиллагаа явуулж байгаа бүх тохиолдолд хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн шаардлагыг хангаж ажиллана.

Аврах ажиллагааны үр дүнг тодорхойлох, аврагчдын аюулгүй ажиллагааг хангах зорилгоор ослын үеийн удирдагч, Аврах ажиллагааны ерөнхий удирдагч нар ажиллагаа явуулж байгаа газарт байнга очиж танилцах үүрэгтэй.

Уурхайн аврах ажиллагааны аюулын үед , хүн, эд хөрөнгийг авран хамгаалах, эрж хайх, голомтоос гаргах, нэрвэгдэгсдэд анхны тусламж үзүүлэх, хор уршгийг арилгах үйл ажиллагааг зохион байгуулахад аврах ажиллагааны удирдлага зохион байгуулалтын зөв, оновчтой, хурдан шуурхай байх, аюулгүй ажиллагааг чанд баримталж ажиллах нь ажлын үр дүнгийн гол үндэс болдог.

Хоёр . Уул уурхайн аюулгүй ажиллагаа

Уул уурхайн аврах анги түүхэн хугацаанд 1591 хүний амь насыг уулын үйлдвэрийн ослоос авран хамгаалж, 19580 цэгт хий, тосны урьдчилан сэргийлэх шинжилгээний сорьц хийж, уулын нурал, усны цөмрөл, гал түймэр, хорт хийн ялгарал зэрэг ослоудад 400 гаруй мянган баг/цаг агааргүй, хорт хий бүхий хүнд халуун нөхцөлд ажиллаж, ил уурхайн галын цэгт 1550000 метр куб усан хөшиг татаж, хөргөлт хийн унтрааж, 200000 метр куб нурлыг сэргээж, 52000 метр куб бетонон хаалт хийн улсын болон ард иргэдийн өмч хөрөнгийг авран хамгаалах үүргээ амжилттай гүйцэтгэж иржээ.

Энэ бүх үйл явцад аврах ажиллагааны зөв зохион байгуулалт, нөр их хөдөлмөр орсон гэж ойлгомжтой.

Нийт ажилтнуудад нөөц гарцыг танилцуулах ажлыг 6 сар тутам хийж нөөц гарц өөрчлөгдвөл нэн даруй танилцуулах ёстой. Ажилтан үндсэн болон нөөц гарцтай танилцсан тухай тэмдэглэл хийсэн байна. Малталт, тэдгээрийн уулзвар бүрд уурхайгаас гадагш гарах чиглэл, зайг заасан гэрэлтдэг тэмдэг байна. Уурхайд ажилтан бүрд аврах багийг биедээ авч явна. Газрын доорх ажилтнуудын тооноос 10%-иар илүү тооны багийг бэлэн байдалд байлгана. Баг ашиглах шалгалтыг хагас жил тутам ажилтнаас авна. Ажилтан бүр уурхайд орохдоо багны бүрэн бүтэн байдалд биечлэн үзлэг хийнэ. Багийг үйлдвэрлэгчийн зааврын дагуу тогтоосон хугацаанд аврах нэгжийн мэргэжилтэн шалгаж, акт үйлдэнэ. Газрын доорх үйлдвэрлэлийн үндсэн үйл ажиллагааг

уул, уурхайн мэргэжлээр бакалавраас доошгүй боловсрол эзэмшсэн эсвэл мэргэшсэн ажилтан удирдана.

Уурхайн удирдлага болон инженер техникийн ажилтан нар уулын ажлыг горимоор нь явуулах, хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн хяналтыг бүрэн хэрэгжүүлэх үүднээс уурхайд тогтмол орж байх үүрэгтэй. Ээлж ахалж буй ажилтан ээлжийн хугацаанд ажлын байр бүрийг шалган, ажиллах нөхцөл хүндрэлтэй мөргөцөгт уулын ажлыг биечлэн удирдана. Ажлын байр нь аюулгүй байдлыг хангасан эсэхийг ажилтан ажил эхлэхийн өмнө шалгах ёстой. Ажилтан ээлжийн хугацаанд илэрсэн зөрчлүүдийг арилгах арга хэмжээг нэн даруй авах ёстой ба зөрчлийг арилгах боломжгүй бол ажлаа зогсоож, аюулгүй газар гарч, удирдлагад мэдэгдэх ёстой. Ажилтан бүр уурхайд үйлдвэрлэл болон аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх зөрчлийг илрүүлбэл, түүнээс сэргийлэх боломжит арга хэмжээг авч энэ тухай бусад ажилтнуудад анхааруулж удирдлагад мэдэгдэнэ. Удирдлага нь ээлж хүлээлцэх үед дараагийн ээлжийн ажилтнуудад гарч болзошгүй аюул ослын тухай заавал анхааруулах үүрэгтэй.

Орд газрыг нэг зэрэг ил, далд аргаар олборлох тохиолдолд ил, далд уурхайн аюулгүй байдлын дүрмийг баримталж ажиллана. Аюул учруулж болох болон ажил нь түр зогссон малталт руу орох хэсэгт хаалт эсвэл хориглох тэмдэг тавина. Ашиглахгүй байгаа босоо, налуу малталтыг доороос нь таглана. Ийм малталтыг агааржуулалтад ашиглах бол малталт

руу ажилтан унахаас сэргийлсэн найдвартай хаалт буюу төмөр тороор таглана. Газрын гадаргууд гарсан малталтын амсарт найдвартай хаалт эсвэл хашлага хийнэ. Ажилтан өргөх, буулгах зориулалттай механикжсан тоноглолтой босоо ба налуу малталтуудын ашиглалтын түвшингүүдэд хүлээлгийн байртай байна. Хүлээлгийн байрны гарцыг уурхайн амны ойролцоо байрлуулах ёстой. Хаагдсан малталт, уулын ажлаас шалтгаалж газрын гадаргуу дээр цөмрөл, нурал гарч болзошгүй хэсгийг тойруулан хашлага хийж анхааруулах тэмдэг тавина. Машинч тоног төхөөрөмжийн ойр орчимд ажилтан байгаа эсэхийг магадлаад анхааруулах дохио өгсний дараа ажиллуулах ёстой. Тоног төхөөрөмжийн дохиоллыг заасан самбар нь ойр, нүдэнд үзэгдэх газар байрласан байна. Ойлгомжгүй өгөгдсөн дохиог “Зогс” дохио гэж ойлгоно. Дохиог гүйцэд ойлгомжтой өгөгдөх хүртэл тоног төхөөрөмжийг ажиллуулахыг хориглоно. Цахилгаан эрчим хүч гэнэт тасарсан үед тоног төхөөрөмжийн тэжээлийг салгана. Эвдрэл, гэмтэлтэй тоног төхөөрөмжийг ажиллуулахыг хориглоно⁸³.

Дүгнэлт:

Уурхай, уулын үйлдвэрийн осол, түүний удирдлага зохион байгуулалтын талаарх онол, арга зүйг судлах, олон улсын туршлагын судалгаан дээр уурхай, уулын үйлдвэрийн осол, аврах ажиллагааны өнөөгийн байдалд шинжилгээ хийж,

түүнийг боловсронгуй болгох арга замыг тодорхойлоход.

Гамшгаас хамгаалах тухай хууль холбогдох төрийн хууль тогтоомжууд, уур амьсгалын өөрчлөлт, хөгжил чиг хандлага, улс эх орон нийгэм эдийн засгийн бодит байдал нийцүүлэн хэрэгжүүлэх, өндөр хөгжилтэй орнуудын туршлага стандартыг өөрийн орны онцлогт тулгуурлан хөгжилтэй орны ижил төрлийн байгууллагын жишигт ойртуулах нь стратегийн чухал зорилт юм.

Уул уурхай хөгжих хэрээр түүнийг дагаад техник технологийн горим алдагдаж уулын нуралт үүсэх буюу шууд болон шууд бус аваар осол гарах эрсдэл ихсэж аврах ажиллагаа зохион байгуулах шаардлага тулгарч, иймд Онцгой байдлын байгууллага, уул уурхайн ослын үеийн аврах ажиллагаагаа илүү сайжруулах шинэ хандлага бий болгож хөгжилтэй орны хэмжээнд үйл ажиллагаа нийцүүлэн сайжруулах нь чухал хэмээн үзэн байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

1. *Монгол Улсын* Гамшгаас хамгаалах тухай /шинэчилсэн найруулга/, УБ., 2017
2. Хүдрийн далд уурхайн аюулгүй байдлын дүрэм. Уул уурхайн сайд, Хөдөлмөрийн сайдын 2015 оны 229/А/232 дугаар хамтарсан тушаал
3. Ашигт малтмалын тухай хууль. 2006 он
4. Газрын тухай хууль. 2002 он

⁸³ Хүдрийн далд уурхайн аюулгүй байдлын дүрэм

5. Уул уурхайн холбогдолтой хууль, тогтоомж (Албан ажлын хэрэгцээнд)УУХҮЯам. 2017 он
6. Далд уурхайн олборлолтын аюулгүй ажиллагаа ба эрүүл ахуй. УБ хот 2007 он
7. С.Цэдэндорж Уул уурхайн үйлдвэрлэлийн технологийн үндэс УБ 2005.241